STALİN DÖNEMİ

ANNA L. STRONG

STALİN DÖNEMİ

ANNA L. STRONG

BİRİNCİ BASKI

STALİN DÖNEMİ

ANNA LOUISE STRONG

ÇEVİREN
ALAATTİN BİLGİ

Anna Louise Strong'un **The Stalin Era** (Mainstream Publishers, New York 1956) adlı yapıtını Alaattin Bilgi Türkçeye çevirdi; kitap, **Onur Yayınları** tarafından Mart 1988'de Ankara'da **Şahin Matbaası**'nda dizdirilip bastırıldı.

İ Ç İ

7 Çevirenin Önsözü, **Alaattin Bilgi**
15 Yazarın Önsözü, **Anna Louise Strong**

19 "Tek Bir Ülkede Sosyalizm"
36 Beş Yıllık Plan
52 Tarımda Devrim
71 Yeni Halk
86 Büyük Çılgınlık
106 Barış İçin Savaş Başarısızlığa Uğruyor
118 Hitler'i Durduran Pakt
135 Bütün Bir Halkın Savaşı
154 İkinci Yeniden Kuruluş
172 Stalin ve Sonrası

ANNA LOUISE STRONG

1885'te ABD'nin Nebraska eyaleti Friend kentinde doğan Anna L. Strong, yazar-gazeteci olarak, John Reed geleneğini sürdüren, son elli yılın en ünlü adlarından biri. Dünya haritasını değiştiren savaşların, devrimlerin ve toplumsal çalkantıların yakın tanığı.

1921'de Volga yöresindeki büyük açlık sırasında, Amerikan Dostları Servisiyle, ilk yabancı yardımı Rusya'ya götüren grup içersinde yer aldı. 1930'da, bugün de beş dilde bir milyon tirajlı haftalık **Moskova Haberleri**'nin kurucusu ve ilk editörü oldu. Bu kimliğiyle Rusya'nın her yanına gitmek ve sosyalist kuruluşu doğrudan görmek olanağını buldu. Sovyetler Birliği'nde kaldığı uzun yıllar boyunca ve daha sonra da Çin'de bulunduğu sıralarda, başta Stalin, Molotov, Voroşilov olmak üzere, Mao Çe-tung, Çhu Teh ve Bayan Sun Yat-sen ile yakın görüşmeleri oldu. Rusya ve Çin üzerine, ikisi en çok satan kitaplar listesine giren onbeşi aşkın kitabın yazarı. **Stalin Dönemi**, bu dönem üzerine yazılmış ilk ve belki de tek kitap.

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

DÜNYA politikası ile ilgilenen hemen herkesin üzerinde birleştiği nokta, son iki yılın —1986 ve 1987 yıllarının— Sovyetler Birliği'nin tarihinde bir dönüm noktası olduğudur. 1986 yılı başında toplanan Sovyetler Birliği Komünist Partisi 27. Kongresi, gelecekte, uzun yılları kapsayan bir dönemde, Sovyet toplumunun, politik, toplumsal, ekonomik ve entelektüel alanlardaki gelişmesi, daha doğrusu köklü bir atılımı için ana ilkeleri saptadı. Daha önce 1985 yılı Nisan ayında yapılan Merkez Komitesi toplantısında da, SBKP yönetiminin şimdiye değin başarılmış olan işlerin bir değerlendirmesi yapılarak, "siyasal ve pratik yaşamdaki ihmallerimizi, ekonomik, sosyal ve manevi alandaki olumsuz eğilimleri, bu olguların nedenlerini, Partiye ve halka içtenlikle ve açıkça anlatmayı"[1] kendine ödev bildiği belirtildi. Yuka-

[1] **SBKP MK 27. Kongre Siyasal Raporu,** Sorun Yayınları, İstanbul 1987, s. 16.

rıda sayılan alanlarda yapılacak atılımların devrimci nitelikleri ile, görülen aksaklıkların, ihmallerin, olumsuzlukların düzeltilmesi ve gerçek sosyalist demokrasinin uygulanması konusunda alınacak önlemler ve getirilen öneriler, bütün dünyada yankılar uyandırdı, olumlu olumsuz pek çok tartışmaya yolaçtı. Ayrıca, 1987 yılı Ocak ve Haziran aylarında toplanan SBKP Merkez Komitesinde Genel Sekreter Mihail Gorbaçov, şimdi artık yaygınlaşan adıyla 'perestroyka' ve 'glasnost' politikalarının ana çizgilerini ve iki yıllık uygulamada görülen aksaklıklar ile kaydedilen gelişmeleri, kapsamlı raporlar halinde hem ülke hem de dünya kamuoyuna sundu.

1987 yılı, Büyük Ekim Sosyalist Devriminin 70. yılıydı. Sovyetler Birliği, bu yetmiş yılda, sosyalist devrimi gerçekleştirdiği gibi, toplumsal gelişme yolunda büyük adımlar attı. Sanayi ve tarımda yapılan köklü değişimlerle, neredeyse ortaçağ karanlığında yaşayan Rus mujikleri ile diğer ulusların köylüleri, ya tarım ya sanayi işçisi haline geldi. İkinci Dünya Savaşında Alman nazizmini yenerek tüm dünyayı faşizmin zulmünden ve tehlikesinden kurtaran gücün de gene Sovyet halkı ile yöneticilerinden kaynaklandığını unutmamak gerek. Bütün bu başarılara karşın, Sovyetler Birliği'nde, toplumun gelişmesinde ortaya çıkan çelişkilerin derinleştiği, zamanında çözümlenmediği için gitgide biriktiği, ve daha önemlisi bir bunalım öncesinin biçimlerine büründüğü görüldü. İlk ve önemli eleştiri ya da daha doğrusu 'açıklama', 1956 yılında, 20. Parti Kongresinde Birinci Sekreter Kruşçev tarafından yapıldı. Burada ekonomik sorunların eleştirisinden çok, Stalin döneminde Sovyet insanının demokratik haklarının ihlali konusunda yapılan açıklamalar, Sovyetlerde ve dünyada büyük yankılar uyandırdı. Bu dönemin ayrıntılı bir irdelenmesini okur bu kitapta bulacaktır. Kongreyi izleyen yıllarda, Kruşçev'in, ekonomik alanda ve özellikle tarımın içine düştüğü durgunluktan kurtarma çabalarının başarılı olamadığı, on yıl sonra, 1966'da toplanan 23. Kongrede vurgulandı. Şimdi Genel Sekreter Brejnev idi ve bu başarısızlığın başlıca nedeni olarak —zorunlu yüksek savunma harcamalarının yanısıra— Kruşçev'in "eşgüdümlü olmayan denemeleri" ya da "ekonomik sorunlara subjektif" yaklaşımı gösterildi.

20. ve 23. Kongreler arasındaki Kruşçev döneminde yürütülen de-stalinizasyon politikasının moral ve politik bir çıkmaza yol açtığı görülür. Çünkü bu politika, inandırıcı olmayan, tutarsız ve 'duygusal' bir temele dayanıyordu. Her şeyden önce Sovyet hal-

kına, Stalin döneminin ve 'kişiye tapma' zayıflığının 'büyük sırrı' açıklanmamıştı. Stalin, bir çağın bütün kötülüklerinin, Sovyet halkının bütün çektiklerinin, ekonomik gelişme ile Alman nazizmine karşı kazandığı zafer için katlandığı sıkıntıların sorumlusu gibi gösteriliyordu. Yaratılan ve ağıraksak işleyen bürokratik mekanizmadan dolayı Stalin suçlanıyordu ama, on yılda bu mekanizmanın tek dişlisi bile değiştirilmemişti. Stalin çevresinde doğan 'efsane' yıkılmak istenmişti, ama yerine bir 'gerçek' konulamamıştı. Tabular yıkılırken doğması doğal olan boşluk, olumlu ve gerçekçi fikirler ya da politik yöntemler ile doldurulmadığı için, işçiler ile genç aydınlar arasında bir kötümserlik, düş kırıklığı ve adamsendeciliğin yaygınlaşması doğaldı. Karamsarlık ve umursamazlık yaygınlaşıp toplumun bünyesinde yer edince, ideolojik bir boşluk doğması ve gericiliğe yol açması kaçınılmazdı. Rus marksizminin ve leninizminin büyük geleneği canlandırılamamış, lider kadrosu, gençleri ve hatta orta kuşakları ideolojik bir karmakarışıklık içinde bırakmışlardı.

Sovyet Komünist Partisine, Genel Sekreter Brejnev ile Başbakan Kosigin'in egemen olduğu sırada yapılan 23. Kongre, tarımda hâlâ üstesinden gelinemeyen durgunluğun giderilmesi, ülkenin buğday gereksinmesini karşılayabilmesi için gerekli önlemlerin alınması ile, sanayide verimin yükseltilmesinin sağlanması amaçlandı. 'Stalin' konusunda ise, Kongre, politik alanda kimi reformların yapılması kararını aldı, ancak, de-stalinizasyonun daha ileriye götürülmesinden vazgeçildi. 1966'da toplanan 23. Kongre, Stalin sorunu açısından, sorunun ertelendiği bir kongre oldu. 1982 yılına kadar süren Brejnev döneminde, merkezi planlamaya biraz esneklik kazandırma çabaları dışında, Sovyetler Birliği'nde durağan bir dönem yaşandı. Daha sonra genel sekreterliğe gelen Yuri Andropov ve Çernenko dönemlerinde ise ne ekonomik ne de politik alanda önemli bir adım atılmadı.

Bütün bu radikal olmayan reform girişimlerinden, duraksamalardan, dönüşlerinden sonra, yeni Genel Sekreter Gorbaçov, ekonomi ve politik alanlarda getirdiği eleştirilerin ve gösterdiği hedeflerin yanısıra, Stalin konusundaki tutuma da açıklık getirdi. Gorbaçov, ekonomide işletme biçim ve yöntemlerinin hantallığının, hareketsizliğinin, dinamizmin zayıflamasının, bürokrasinin tırmanmasının önemli zararlara yol açtığını, toplum yaşamının durağanlaştığını söyledi: "Durum değişiklik gerektiriyordu; hem yerel, hem de merkez organlarında garip bir zihniyet egemen olmaya başladı: Herkes, **hiç bir şeyi değiştirmeden, işler nasıl**

iyileşebilir diye kendi kendine soruyordu. Ama bu mümkün değildir yoldaşlar. İnsan bir an durursa, bir kilometre geride kalır. Olgunlaşmış sorunların çözümlenmesinden kaçınılamaz. Böyle bir tutum, ülkeye, devlete, partiye çok pahalıya mal olur. Bunu yüksek sesle ve anlaşılır bir dille belirtmemiz gerekiyor!"[2] Bütün bunlardan, Partinin ve Devletin yönetici organları sorumluydu. Lenin'in, bir teorinin değerinin, "gerçekte varolan bütün çelişkilerin" tam bir tablosunu sağlamak olduğu biçimindeki öğretisi çoğu kez kulak ardı edilmişti. Sosyalizmin teorik kavramları, toplumun yüzyüze geldiği ve çözmeye çalıştığı sorunlardan tamamen farklı olduğu, 1930'lar ve 1940'lardan beri neredeyse aynen kalmıştır. "Gelişen sosyalizm, itici güçleri ile çelişkilerinin diyalektiği ve toplumun o gün içinde bulunduğu koşullar, derinlemesine bilimsel araştırmaların konusu yapılmamıştır. ... Lenin'in, sosyalizm konusundaki düşünceleri yüzeysel olarak yorumlanmış ve çoğu kez teorik derinliği ve anlamı sığlaştırılmıştır. Kamu mülkiyeti, sınıflar, cumhuriyetimizi oluşturan uluslararası ilişkiler, çalışma ve tüketim ölçüleri, kolektifleştirme, ekonomik yönetim yöntemleri, halk yönetimi ve kendi kendini yönetim, bürokratik aşırılıklarla mücadele, sosyalist ideolojinin devrimci dönüştürücü niteliği, eğitim ve yetiştirme ilkeleri, Parti ve toplumun sağlıklı gelişmesinin güvenceleri gibi temel sorunların çözümünde bu hep böyle olmuştur."[3]

Gorbaçov, ekonomik ve sosyal alandaki tıkanıklıkları, yapılan yanlışlıkları kesin bir dille eleştirmekte ve bütün bu olumsuzlukların çaresinin ancak, Partinin, hükümetin, ekonomik organların, çalışan halkın, büyüyen politik ve sosyal etkinliklerinden tam olarak yararlanmaktan geçtiğini söylemektedir: "Açıkça söylemem gerek: eğer demokratikleşme politikasını azimli ve tutarlı bir biçimde izlemeyi başaramazsak, yeniden yapılanmanın yüklendiği görevleri yerine getiremeyiz. Lenin'in şu sözcüklerini anımsayalım: 'Yapmak istediğimiz değişiklik ne kadar derin olursa, buna karşı ilgiyi ve akıllıca tutumu o denli fazla uyandırmalı ve milyonlarca insanı bunun gereğine o denli fazla inandırmalıyız.' İşte bugün, perestroykanın bu aşamasında bu leninci ilkeleri izlemeliyiz."[4]

2 agy, s. 17.

3 **Reorganization and the Party's Personnel Policy**, Novosty Press, Moscov 1987, s. 11.

4 **On the Tasks of the Party in the Radical Restructuring of Economic Management**, Novosty Press, Moscov 1987, s. 30.

Gorbaçov, perestroykanın temel koşulu olarak **demokratikleşmeyi** öngördü ve açıklığın —glasnost'un— demokratizmin gelişmesinin kolay işleyen bir süreç olmadığını, çıkarcıların direnmesiyle karşılaşacağını, Partinin, hükümetin ve ekonomik organların, daha büyük demokrasi koşulları altında çalışmayı öğrenmesi gerektiğini vurguladı: "Bunun nasıl yapılacağını öğrenmek gelecekteki bir tarihe bırakılamaz; bu ders hemen şimdi ve büyük bir çabayla öğrenilmelidir. ... Halkımız, hem politik alanda ve hem de uygulamada demokratikleşmeden yanadır."[5]

GORBAÇOV'UN, Stalin dönemi ile ilgili düşünce ve değerlendirmelerini, geniş olarak, Büyük Ekim Sosyalist Devriminin 70. yıldönümü dolayısıyla, Yüksek Sovyetler kutlama oturumuna sunduğu raporda açıkladı:

Lenin sonrası dönem, yani yirmili ve otuzlu yıllar, Sovyetler Birliği tarihinde özel bir yere sahiptir. Onbeş yıl içerisinde, köklü toplumsal değişiklikler gerçekleştirilmiş, yeni toplumun temellerinin atılmasında sözkonusu döneme inanılmaz işler sığdırılmıştır. Sanayileşme, kolektifleştirme, kültür devrimi, çok uluslu devletin güçlenmesi, Sovyetler Birliği'nin uluslararası konumunun yerleşmesi, ekonomiyi ve toplumu yönetmenin yeni biçimlerinin geliştirilmesi hep bu dönemde gerçekleştirilmiştir. "Yıllardır, o döneme dönüp dururuz. Çünkü o günler dünyanın ilk sosyalist toplumunun başlangıç yıllarıydı; inşa edildiği günlerdi. Tarihsel boyutlarda ve önemli girişimlerdi. ... o dönemin ve tarihimizin bütün öteki dönemlerinin gerçekçi bir değerlendirilmesine gereksinim duyarız, hele şimdi perestroyka tüm hızıyla ilerlerken. Bu değerlendirmeleri, başkalarının dediği gibi, hesaplaşmak ya da boşalmak için değil, hakedenlere şükranlarımızı sunmak, hata ve yanlış hesaplardan ders çıkarmak için yaparız."[6] diyen Gorbaçov, o dönemin keskin ideolojik mücadeleler ve siyasi tartışmalarla geçtiğini söyler. Temel sorun, ülkede sosyalizmin kurulup kurulamayacağı ve ekonomik dönüşümlerin yapılabilmesi için gerekli yön ve biçimlere ilişkin teorik ve pratik çalışmalarla, ülkenin somut tarihsel koşullarında bunların nasıl yaşama geçirilebileceğine ilişkin tartışmalardı.

Ülkedeki büyük sosyalist dönüşümlerin gerçekleştirilmesi,

5 agy, s. 31.

6 Mihail Gorbaçov'un Ekim Sosyalist Devriminin 70. Yıldönümünde sunduğu rapor. (Alıntılar için bkz: **Toplumsal Kurtuluş**, Aralık 1987, s. 33).

acil sorunların çözümlenmesi gibi çetin görevlerin yanısıra, genç Sovyetlerin düşman kapitalist ülkelerce çevrilmesi de bu çalkantılı yıllarda çıkış yolunu bulmayı güçleştiriyordu. Parti yöneticileri arasındaki kişisel çekememezlikler ile küçük-burjuva eğilimler, Parti örgütünü tedirgin ediyor, dikkatleri canalıcı işlerden ayırıyor, çalışmaları engelliyordu. Bunlar, Partide bölünmeyi kışkırtıyorlardı. "Bu söylenenler, en başta Leon Trotski için doğrudur. O, Lenin'in ölümünden sonra, Parti liderliği için açık ve sürekli girişimde bulundu. Bu şekilde, Lenin'in onun için beslediği, aşırı kendisini beğenmiş, yalpalayan ve aldatan bir kişiliğe sahip olduğu biçimindeki fikirlerini doğrulamış oldu."

Trotskistler, kapitalist kuşatma altında tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağını, devrimin başka ülkelere yaygınlaştırılmasını, ülkenin sıkı bir askerî yönetimle idare edilmesini istiyorlardı. Zinovyev ile Kamanev'in önderlik ettikleri Yeni Muhalefet ile birleşerek Partide sürekli tartışma çıkartıyorlar ve Partinin bölünmesine bel bağlıyorlardı. "Josef Stalin tarafından önderlik edilen yönetici çekirdek, leninizmi bu ideolojik mücadelede korudu. ... O günün iç ve dış somut koşulları sosyalist kuruluşun hızında bir artışı gerektiriyordu. Buharin ve yandaşları, hesaplamalarında ve teorik önermelerinde, sosyalizmin kurulmasında otuzlu yıllarda ortaya çıkan zaman faktörünün pratik önemini azımsadılar. Birçok bakımdan konumları dogmatik düşünceye dayanıyor ve somut koşulların diyalektik olmayan bir değerlendirmesini yapıyordu. Buharin, kendisi ve yandaşları, kısa zamanda hatalarını kabul ettiler."

Gorbaçov, Stalin döneminin değerlendirmesine devam ederken, 1930'ların bütün kazanımlarının, **Partinin ileri sürdüğünden başka bir yolla** gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu söyler. Ne var ki, bu dönemde tüm başarılara karşın, katı merkeziyetçilik gelişmiş, Parti ve hükümet liderliğine dayalı bir yönetim biçimi ortaya çıkmış, bürokrasi güçlenmiştir. Kırsal kesimde, kulaklara karşı orta köylülüğün ittifakı sağlanamamış, kolektifleştirmede büyük ihlaller görülmüştür. Bu aşırı merkeziyetçiliği, vatandaş hukukunun çiğnenmesini ve o dönemde uygulanan yöntemlerin ortaya çıkmasını Gorbaçov, Sovyet toplumunun yeterince **demokratikleştirilmesinin** sağlanamamasına bağlıyor. Bu yüzden Parti içinde ve dışında binlerce insan haksız baskılarla yüzyüze gelmiş, sosyalizm davası ve Partinin saygınlığı ciddi yaralar almıştır. "Şimdilerde, Stalin'in tarihimizdeki rolü üzerine pek çok tartışma vardır. Onun aşırı derecede çelişik bir kişiliği vardı. Tarihsel

gerçeklere sadık kalmak için hem Stalin'in sosyalizm mücadelesine, sosyalizmin kazanımlarının korunmasına yaptığı tartışmasız katkıyı, hem de büyük siyasal hatalarını ve halkımızın yüksek bir fiyat ödediği ve toplum yaşamımız için acı sonuçları olan Stalin ve onun etrafındakiler tarafından yetkilerin istismarını belirtmemiz gerekir."

20. Kongre ile 1956 yılında başlatılan ve her kademeden pek çok Sovyet insanına karşı yapılan suçlamaların araştırılması ve suçsuz görülenlerin saygınlıklarına kavuşmaları hareketi, 23. Kongreden (1966) sonra durdurulmuştu. Bu kez Merkez Komitesinin 1987 Ekiminde yaptığı toplantıda, daha önce bilinenler de dahil olmak üzere, yeni bilgi ve belgeleri eksiksiz inceleyecek bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyonun bulgularına dayanarak kararlar alınacak ve bu kararlar, Sovyetler Birliği Komünist Partisi tarihi konusunda bir araştırmaya da yansıyacaktır. "Bu mutlaka yapılması gereken bir iştir; bugün bile tarihimizin sancılı dönemlerinin gözardı edilmesi, sessizliğe mahkûm edilmesi ve, özel bir şey olmadığı inancının yaratılması çabaları vardır. Buna katılamayız. Böyle bir şey tarihsel gerçeklere aldırmazlık, kanunsuz ve rastgele eylemlerin masum kurbanlarının anısına saygısızlık olur. Katılmamamızın bir başka nedeni de bugünün demokratikleşme, adalet, açıklık, bürokrasinin yenilenmesi, kısaca perestroyka (yeniden yapılanma) sorunlarının çözümüne, gerçekçi bir çözümlemenin yardım edebileceğidir. Bu nedenle, burada da açık, kesin ve tutarlı olmalıyız."

BİR bütün olarak bir dönemin tam yadsınması ile gene bir bütün olarak bir döneme tümüyle sahip çıkılması, Gorbaçov'un görüşlerinde ifadesini bulduğu gibi, aşılmış görünüyor. Ulusların, hele çok uluslu sosyalist bir birliğin yaşamında, dün, sorunlara bu iki yönüyle birlikte eğilmek belki zorluklarını ve sıkıntılarını içersinde taşıyordu; bugün ise, bu zorlukları ve sıkıntıları aşmadan, temeldeki zorlukların ve sıkıntıların üstesinden gelebilmek de güçlüklerle çevrili olmalı.

Anna Strong'un kitabı, böyle bir gereksinmeyle örtüşüyor denebilir. Strong, faşizmin yenilgisine dek uzanan İkinci Dünya Savaşının karmaşık sorunlarını da içeren Stalin dönemini, tek ülkede sosyalizmin kurulması süreci içersinde, toplumsal, ekonomik ve teknolojik yeni yapılanma ile bürokratik aşırı merkeziyetçiliğin oluşması gibi farklı/karşıt iki yönünü, uzun yılların tanıklığıyla zenginleştirdiği örneklemelerle açıklıyor. Olumlu ya-

pılanmalarda olduğu gibi, olumsuz oluşumlarda da, hiç bir şeyin, tek başına "kişi" ile ve salt onun iradesiyle açıklanamayacağı, yazarın temellendirdiği bir görüş.

Toplumsal süreçlerin karmaşıklığı, etkenlerin çeşitliliği, genişliği ve yoğunluğu ile, bunların salt kişi iradesinin gücü ve zaafı olarak algılanmasındaki yanılsama, yanılgıların da nedeni olmuştur. Kişinin iradesindeki gücü ortaya koymasının toplumsal koşulları kadar, zaaf olarak görünen yönlerin de toplumsal ve o ölçüde karmaşık nedenleri vardır. Bu nedenler doğru olarak bilinmediği ölçüde, tarihin yorumlanmasındaki yanılgılardan da kurtulunamaz. Tarihin yorumlanmasındaki yanılgılar, güncel yanılgıların temel nedenini oluşturacağı gibi, yanlışların doğruya dönüştürülmesinin de engeli olur.

Stalin Dönemi, bu dönemi, iki yönüyle de, öğrenmemize, bilmemize olanak sağlayacak zengin materyaller sunuyor.

Alaattin Bilgi

SANIRIM geriye baktıklarında insanlar, o yıllara, "Stalin Dönemi" diyecekler. Dünyanın ilk sosyalist devletini on milyonlarca insan kurdu, ama bu devletin mimarı oydu. Köylü ülkesi Rusya'nın bunu yapabileceğini söyleyen ilk ses onun sesiydi. O zamandan beri, onun damgası herşeydeydi; bütün kazançlarında, bütün kötülüklerinde.

Bu dönemi özetlemek için vakit çok erken. Ama gene de birisinin bunu denemesi gerek. Çünkü onun üzerinde tartışmalar başladı ve dünyada pek çok kimsenin inancı sarsıldı. Dünyada ilk kez sosyalizm kurulurken binlerce insafsızca haksızlıklar ve zalim baskılar yapıl-

dığı konusunda Kruşçev'in açıklamaları en fazla bu dünyadaki en iyi yürekleri sızlattı. Şimdi onlar soruyorlar: Bu gerekli miydi? Sosyalizme giden yol daima bundan mı geçerdi? Yoksa bu, tek bir insanın habis ruhu mu idi?

Sanırım Ruslar bunları sormuyor. Onlar, Stalin günlerinin çok ötesinde şeyler kurdular. Geçmişi onlar daha iyi bir geleceğin aracı olarak çözümlüyorlar. Bütün insani gelişmelerin, yalnız kahramanların savaşta can vermeleriyle değil, insanların haksızca ölümleriyle de çok pahalı bir şekilde satın alındığını biliyorlar. Gene onlar, Stalin'in öncülük ettiği sosyalizmin kuruluşu sırasında katlandıkları bütün kötülüklerin, ister bunlar zorunluluktan, yanılgıdan ya da kasıtlı suçtan gelsinler, Hitler'in istilacı savaşı sırasında Batı dünyasının haksız isteklerinden ve hele söz verilen "ikinci cephenin" açılması konusunda Amerika'nın gösterdiği gecikme dolayısıyla çektiklerinden çok daha az olduğunu biliyorlar. Bizim tavsiyelerimiz olmaksızın da onlar kendi kusurlarını onaracaklar.

Batıdaki dostlarıma derim ki: Bu tarihin en büyük dinamik devirlerinden biriydi, belki de en büyüğü. Yalnız Rusya'nın yaşamını değil, dünyanın yaşamını da değiştirdi. Onu yapanlardan kimseyi değiştirmeden bırakmadı. Milyonlarca kahramanı ve bazı kötüleri yarattı. Küçük insanlar geriye bakıp yalnız suçları sıralarlar. Ama savaşımı yaşamış olanlar ve hatta bu savaşımda ölenlerin çoğu, kurulan şeyin bedelinin bir kısmı olarak bu kötülüklere göğüs gerdiler.

Koskoca Fransa'nın Hitler'in önünde yalnız onbir günde çöktüğü ve Avrupa'nın binlerce yıllık Karanlık Çağa geri dönmekten dehşete düştüğü 1940 Avrupasını unutacak mıyız? Bütün insanlara karşı, üstün ırkın köle ırklara karşı savaşını ilan eden ve bu savaşın, Stalingrad'ın kadın ve erkeklerince nasıl kırıldığını ve yokedildiğini

unutacak mıyız? Büyük bir humma ile ve bazı şeyleri boşa harcayarak kurdular, ama kurdukları şey, bütün dünya dizleri üzerinde titrerken ayakta kaldı. İşte bunun için dünya bugün de onlara borçlu.

Yalnız bu kadar da değil. Stalin Dönemi yalnız dünyanın ilk sosyalist devletini kurmakla ve Hitler'i durduran gücü yaratmakla kalmadı. Bugün insanlığın üçte-birini kapsayan bütün sosyalist devletler için ekonomik temeli de kurdu. Asya ile Afrika'nın eski sömürge halklarına açık pazarda kendi gelişmelerini seçme hakkını veren fazlalığı da yarattı. Böylece o, pek çok ulusun çeşitlilik ve özgürlüğünün serpilip gelişebileceği temel ile sürekli bir barışın birliğini de kurdu. Bu devrin kötülükleri pek çok nedenlerden doğdu: Rusya'nın geçmişteki alışkanlıklarından, düşmanca çevirmenin baskısından, Hitler'in Beşinci Kolundan ve kısmen de bu devre önderlik eden insanın karakterinden. Ama hepsinden çok bunlar, Batının demokratik ve teknik bakımdan gelişmiş işçi sınıfının, sosyalizmin ilk kuruluşunu bu kurulma görevine hazır olmayan ama gene de onu kuran okumamış ve teknik bakımdan geri kalmış köylü halkına bırakmış olmasındandır.

Anna Louise Strong

BİR

"TEK BİR ÜLKEDE SOSYALİZM"

DÜNYANIN ilk sosyalist devleti, geri bir köylü ülkesinde kuruldu. Bütün geçmiş teoriler bunun olanaksız olduğunu söylüyorlardı. Sosyalizmin, geniş bir özgürlük ve kültür ile bolluğa dayalı daha gönençli bir yaşamı gerektirdiğini biliyor ya da böyle düşünüyorlardı. Kapitalizmin üretim mekanizmasını geliştirip mal fazlasını doyurucu bir biçimde dağıtamadığı zaman sosyalizm gelecek diye bekleniyordu. Sosyalizm demek, kapitalizmin kusurlarını bilen ve kolektif iktidarın bolluğu getirebileceğine inanmış teknik bakımdan usta işçiler demekti. Bunlar iktidarı ele geçirecekler, üretken mekanizmayı ulusallaştırıp ortak zenginlik için kullanacaklardı. Acaba

bunları ele geçirmek için ne kadar "kuvvet ve şiddet" gerekir diye tartışılıyordu.

Çarlık Rusyasının modern üretim mekanizması olmadığı gibi üretim fazlası diye bir şeyi de yoktu. Birinci Dünya Savaşında çöktüğü zaman ürettiği mal olmadığı gibi yiyeceği de pek azdı. Usta işçileri olmadığı gibi, köylüleri de ortaçağı yaşıyorlardı. Lenin'in liderliğinde Bolşevik Parti, iktidara, sosyalizm için geniş bir talep olduğu için değil, halkın, "barış, toprak ve ekmeğe" talebini ifade eden tek disiplinli grup olduğu için gelmişti. Ülke büyük bir karışıklık içersindeydi: köylüler soyluların topraklarına elkoyuyorlar, fabrikalar işleyecek hammadde bulamadıkları için işçiler açlıktan kırılıyorlar, askerler cepheden kaçıyorlardı. İşte bu işçiler, isteklerini dile getirmesi için "Sovyet" konseylerini seçtiler. Lenin, bu Sovyetlerin, halkçı ve demokratik yönetim için temel olduklarını söyledi. "Bütün iktidar Sovyetlere" sloganı ile Bolşevikler iktidarı aldılar.

İktidarı ele geçirmek basitti. Askerler ile işçiler, telefon ile telgrafı, hükümet dairelerini ele geçirmişler, Kışlık Sarayı basmışlardı. Toplantı halinde bulunan Bütün Rusya İşçi ve Sovyet Temsilcileri Kongresi, 7 Kasım 1917'de kendisini hükümet ilan etti. Hemen üç kararname yayımladı, barış üzerine, toprak üzerine ve devlet iktidarı üzerine. Barış üzerine olanı bütün savaşan hükümetlere —Birinci Dünya Savaşı hâlâ sürüyordu— barış görüşmelerine başlamayı öneriyordu. Toprak üzerine olanı, bütün toprakları devlet mülkiyeti yapıyor ve üzerinde çalışan köylülere kullanım hakkını tanıyordu. Devlet iktidarına ait kararname ise bütün iktidarı Sovyetlere veriyordu. Ülkenin her tarafından gelen telgraflar, yerel Sovyetlerin seçildiğini bildiriyordu. Köylü Sovyetleri bir kongre yaparak kendisine Sovyet Cumhuriyeti diyen yeni hükümete katıldılar.

İktidarı ele geçirmek kolay olmuştu; tek bir günde başarılmıştı. İktidarı elde tutmak ise güçtü; bu uzun yıllar sürdü. Mallarından mülklerinden olan soylular ile eski hükümet üyeleri, yabancı güçlerin yardımıyla ordular kurdular. Alman Kayzeri, Polonya ile Baltık Devletlerini ele geçirmiş, gerici bir hükümet kurması için Baron Mannerhaim'a yardım etmek üzere Finlandiya'ya, buğday, kömür, demir ve petrol elde etmek için Ukrayna'ya ve Kuzey Kafkasya'ya birlikler sevketmişti. İngiltere, Fransa, Japonya ve Birleşik Devletler, Arktik limanlarına, Vladivostok üzerinden Sibirya'ya, Kafkaslara ve Orta Asya'ya asker göndermişti. Bu müdahale savaşları 1920-21 yılına kadar sürdü. Sona erdiği zaman, Finlandiya, Polonya, Litvanya, Estonya, Litvenya ayrı devletler olarak kuruldular. Baserabya'yı Romanya ilhak etti. Rusya'nın geri kalan kısmı Sovyetler Kongresi tarafından yönetiliyordu.

Rusya, tahılsız, hammaddesiz ya da makinesiz kalmış, mahvolmuştu. Köylülerin hayvanları yedi yıllık savaş sırasında ölmüş, araç ve gereçleri paslanıp gitmişti. 1920 ve 1921'deki iki açlık yılı milyonlarca insanın yaşamına malolmuştu. 1921'de ziyaret ettiğim bir zamanların o bereketli Volga ülkesinde, okul olsa bile hiç bir köylü çocuğu okula gidemiyordu. Ne ayakkabıları vardı, ne giyecekleri. Bütün kışı, ince paçavralar içinde, okula gidemeden, büyük aile fırınları üzerinde sürünerek geçirmişlerdi. Ekonomik kurtuluşu hızlandırmak için Lenin, NEP diye bilinen Yeni Ekonomik Politikayı yürürlüğe koymuştu. Bu, her türlü üretime, sosyalizme, kooperatifçiliğe ve hatta kapitalizme bile izin veriyordu. Devlet, madenleri, demiryollarını, ağır sanayii —ki hepsi de çok kötü harabolmuştu— elinde tutuyor, ama özel mülkiyet, küçük sanayilerde, atelyelerde ve çiftliklerde devam ediyordu.

Yaşam canlanmıştı ama Lenin'in yaşamı tükenmişti.

Ocak 1924'te öldüğü zaman, ülkedeki yaşam düzeyi, savaş-öncesi Çarlık günlerindeki kötü yaşamın bile altındaydı. Ne sanayi ne çiftçilik, yedi yıllık savaşın felaketli düşüşünden kendisini kurtaramamıştı. Yönetimdeki parti, sosyalizmi geliştirmek istediği halde ülke henüz sosyalist olmaktan uzaktı. Temel sanayilerin sahibi devletti ve işçilerin özverisiyle onarılıyordu. İşçiler, küçük bir ücretle —başlangıçta yalnız karın tokluğuna— ortak bir servetin birikimi için, lokomotifler, tramvaylar ve başka gerekli şeyler yapmak üzere tatilde bile çalışıyorlardı. Lenin, bunların kamu mülkiyetine yapacakları fedakârlığa boşuna güvenmemişti. Ne var ki, sanayi ile ticaretin çoğu kapitalistti. Özellikle çiftçilik küçük mülkiyetin elindeydi ve bunların en güçlüleri olan küçük kapitalistler, yani kulaklar, öteki köylüleri sömürerek ve devleti kandırarak kâr ediyorlar ve güçleniyorlardı. Lenin bile, bu koşullar devam ettiği sürece, ekonomik temelin sosyalizmden çok kapitalizmin gelişmesine yardım ettiğini söylüyordu.

Ne var ki, halk, Lenin'den, Rusya'nın sosyalizm ile dünyanın en ileri ve gönenmiş devleti olabileceği görüş ve düşüncesini kapmış ve benimsemişti. Herkes önlerinde uzun bir yol olduğunu biliyordu. Ama bunlar, Rusya'nın sosyalizme geçişi tek başına tamamlayamayacağını düşünüyorlardı. Birinci Dünya Savaşının tükenmişliği ile Rusya'nın gösterdiği örneğin Avrupa'da ve özellikle Almanya'da öteki devrimleri başlatacağına inanıyorlardı. Daha iyi eğitim görmüş ve teknik bakımdan Ruslardan daha usta olan Alman işçi sınıfının yardımı ile Avrupa'nın yeni sosyal biçimi kurulacaktı. Almanya'da bu devrimin kaçınılmaz olduğu, 1917'de, 1918'de, 1920'de ve 1923'de görülmemiş miydi? Rusya'nın başka bir gelişmiş ülkenin yardımı olmaksızın sosyalist bir ekonomi kurabileceği sorunu pratik politika olarak Lenin'in günlerin-

de ortaya atılmamıştı. 1924'te ortaya çıkan tartışmalarda bu konu ortaya atılınca, Bolşevik teorisyenlerin çoğu, **Rusya yapamaz** görüşündeydiler.

1924 Ağustosunda, Rusya'nın dış yardım olmaksızın sosyalizmi kurabileceği düşüncesini Joseph Stalin formüle etti. Oysa birkaç ay öncesinde tam tersini söylemişti: "Sosyalist üretimin örgütlenmesi için, tek bir ülkenin çabası, hele Rusya gibi köylü bir ülke olursa yetersiz kalır; bunun için birkaç gelişmiş ülkenin proletaryasının çabası gereklidir".* Ağustosta Trotski'ye karşı Stalin, Rusya'nın, herhangi bir yabancı işçi sınıfının yardımı olmaksızın sosyalizmi kurup geliştirebileceğini, çünkü köylüler de dahil, halkın büyük çoğunluğunun hükümeti destekleyebileceğini söyledi. Stalin, kendi tutarsızlığını farketmemiş gibi görünüyordu ve bu formülün ilerde kazanacağı önemden belki de habersizdi. Tutarlılığa pek gereksinmesi yok gibiydi, çünkü o günlerde daha, önde gelen bir teorisyen olarak düşünülmüyordu. Komünist Partisinin Genel Sekreteri olmuştu. Bütün köylü ve işçilerle teması olmasa bile en azından ülkenin en enerjik talepleri ile temasta sayılırdı.

Böylece Stalin tam bir teori olmasa bile halkın kendi ülkesinde sosyalizmi kurabileceği isteğinin genişlediğini ve yabancı yardımı olmaksızın bile bunu yapabilecekleri inancının büyüdüğünü dile getirmiş oluyordu. Devrim üzerinden yedi yıl geçmişti ve Bolşevikler devleti yönetmede kendilerine güvenmeyi öğrenmişlerdi. Sosyalizmi kurma umutlarının, kendi devrimleri başarısızlığa uğrayan Avrupalı işçilere bağlı olması düşüncesi onları rahatsız etmeye başlamıştı. Stalin, Rusların kendi ayakları üzerinde durabileceğini, seçtikleri ekonomik sistemi kurabileceklerini ilan ettiği zaman, bu, Devrime sürekli bir amaç

* Leninizmin Sorunları, J. Stalin, Sol Yayınları, Ankara, 1978, s. 162.

kazandırmış ve insanları yurtseverce girişimlere çağırmış oluyordu. Zamanın kabul edilmiş Bolşevik teoristleri Zinoviev ile Kamanev, yeni ve güçlü bir tezin ortaya atıldığının pek de farkında değillerdi. Stalin 1925 yılında 14. Parti Kongresinden bunu istediği zaman pek de güçlük çekmedi. Birkaç ay sonra iki teorist, yeni tezin anlamını kavradıkları zaman, bunun, ortodoks görüşün yerine "ulusal komünizmi" geçirmek olduğunu söyleyerek eleştirdiler. Daha sonra da Trotski, bu teoriye saldırıya katıldı.

Evet böylece, Rus halkının yirmibeş yıl etkisi altında yaşayacakları tezi olağan bir şeymiş gibi kristalleştiren Joseph Stalin bir Rus değil, Gürcü idi. Rus emperyalizminin ele geçirdiği güney uluslarından birisindendi. Ayakkabı tamircisi olan babası doğuştan köleydi. Bolşevik liderlerin çoğunun aksine Stalin, ezilen bir ulusun ezilen bir sınıfından geliyordu. Dokuz yaşında fakir çocuklar için açılmış bir papaz okuluna girmişti. Öğretmenler onu, "kendine güveni olan ve başkalarını geçme isteğini taşıyan" en iyi öğrencilerinden birisi olarak bulmuşlardı. Okul müdürü ile yerel rahip genç Joseph'i, parlak genç Gürcüleri Ruslaştırmak isteyen Tiflis Teoloji Semineri için seçmişlerdi. Yaklaşık 15 yaşında iken buraya girdi. Burasını, öğretmenlerin, öğrencilerin yaptıkları özel şeyleri gözetleyen, dünyevi kitapların okunmasına izin verilmeyen katı disiplinli bir yer olarak buldu. Üçüncü yılında Victor Hugo okurken yakalandığı için genç Joseph bir ceza hücresine kapatıldı. Çok geçmeden daha da yasak kitaplar okumaya başladı. Bunlardan birinde Karl Marx adında birisi şöyle diyordu: "Filozoflar dünyayı yalnız yorumlamakla yetindiler, oysa bizim işimiz onu değiştirmektir!" Gizli bir sosyalist örgüte katıldı, demiryolu işçilerini örgütlemeye yardım etti ve Seminerden 1899 yılında atıldı.

Yıllar sonra Stalin şunları söylüyordu: "Sosyal durumum ... ve bir de katı hoşgörüsüzlük nedeniyle marksist oldum ... Seminerde beni insafsızca ezmişlerdi."

Genç Gürcü, bir işçi örgütleyicisi olmuş ve değişik adlar altında tehlikeli bir yaşama başlamıştı. "Stalin" —çelik adam— arkadaşlarının ona verdikleri ve tutan bir ad olmuştu. Lenin'in görüşlerini okur okumaz benimsemiş ve sonraları Lenin'i kuvvetle desteklemişti. Sık sık tutuklanmış, dört kez Sibirya'da çeşitli yerlere sürülmüş ve her seferinde kurtulmuştu. Beşinci kez 1913'te, Asya'nın en kuzey ucuna Yenisey'in Arktiğe karıştığı noktaya gönderilmişti. İşte buradan Devrim kendisini serbest bırakana kadar kaçamadı. Sürgündeyken devamlı okuyor ve yazıyordu. Özellikle Rus yönetiminde bir Gürcü olarak karşılaştığı "ulusallık" sorununu inceliyordu. Ulusallık üzerine yazdıkları arkadaşları Bolşevikler arasında biliniyordu. 1917'de iktidarı ele geçirince Stalin'i, yeni devlette Rus olmayan halkın sorunları ile ilgilenen Ulusal Komiserliğe atadılar.

1922'de Stalin, olanakları o geliştirene dek iyice bilinmeyen stratejik bir yere, Komünist Partisi Genel Sekreterliğine atandı. Bu doğal bir seçimdi, çünkü, öteki liderlerin çoğu Çarlığın baskısı sırasında dışarda Avrupa'da yaşamışlar, konuşmanın serbest olduğu ülkelerde yazar ve konuşmacı olarak gelişmişlerdi. Stalin ise Rusya'da yeraltını örgütlemişti. Onun silahı konuşulan ya da yazılan sözcükler değil, insan yaşamının arkadaşlarının elinde bulunduğu kapalı ve örgütlü temas olmuştu.

Genel Sekreter ve Partinin Politik Bürosunun üyesi olarak Stalin, "politikayı" yapan beş kişiden —Lenin, Kamanev, Trotski, Buharin, Stalin— birisi oldu. Lenin şef, Kamanev çeşitli görevlerde onun yardımcısı idi. Trotski iç savaşla görevli, Buharin basın ve propaganda ile. Sonradan Politbüro üyesi olan Zinoyev, Komünist

Enternasyonalin başkanı idi. Bu liderlerden hiçbirisinin, başlangıçta pek az ün getiren parti örgütünün günlük sıkıntısı içerisinde Stalin'e gıpta etmedikleri anlaşılıyor. Gene bunların hiç birisinin Stalin'in, yavaş yavaş partinin ulus üzerinde kurmakta olduğu egemenliğin ve Parti mekanizması üzerindeki denetiminin farkında olmadıkları anlaşılıyor. Belki de Stalin bile bunu önceden planlamamıştı. Ne var ki, Parti mekanizması eline geçince Partinin de —ve onunla birlikte kendisinin de— iktidarını kurmuş oldu.

Geçen yirmi yılda pek çok kitap çıktı ve bunlardan Isaac Deutsher'in incelemesi gibi olanlar Stalin'in, Lenin'in yönetimi altında durumunu kuvvetlendirecek ayrıntılı politik manevralara nasıl giriştiği ve sonradan tek başına kalarak rakiplerini nasıl saf dışı ettiği anlatılmaya çalışıldı. Ne var ki, ben, yalnız, Stalin'in daha sonraki çalışmalarındaki **gücüne ve sınırlarına** işaret eden birkaç olay üzerinde durmak istiyorum. 1922'de Stalin'e, Rusya'yı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği haline getiren Anayasayı hazırlama görevi verildi. Lenin'in gördüğü ve onayladığı ilk taslakta, merkezi hükümetin yargı gücü, savunma, dışişleri, dışticaret, demiryolları ve iletişim ile sınırlıydı. Siyasi polis dahil bütün polis yerel yönetimin denetimi altına verilmişti. Yıl sonuna doğru, Stalin'in atadıkları kimseler, Gürcistan'da güçlü bir muhalefetle mücadele ediyorlar ve siyasi polisi, muarızlarını hapse atmak için kullanıyorlardı. Aralık ayında kabul edilen Anayasanın son şekli Moskova'ya, bütün cumhuriyetlerdeki kollarla birlikte merkezi bir siyasi polisi bağlıyordu.

Böylece Stalin, siyasi polisin gücünü merkezileştirmeden sorumluydu. Gürcü muhalefete karşı insafsızlığı, Lenin ile olan tek çatışmasına yol açtı. Ama bu, Lenin'in son günlerinde idi.

Lenin'in ünlü 'vasiyeti' hastalığı sırasında kendisine

kadar ulaşan Gürcistan'daki zulümlerle ilgili olarak anlaşılması gerekir. Lenin'e üç kez inme inmişti. Birincisi 1922 Mayısı sonundaydı ve bundan çalışabilecek kadar iyileşmiş, Anayasanın ilk taslağını onaylamıştı. Güz sonunda ikinci inme indi ama Ekim ayında sekreterine notlar dikte ettirecek kadar iyileşti. Ölümün yaklaştığını hissederek, "yakın gelecekte bir bölünme" tehlikesi üzerine bir muhtıra dikte ettirdi ve rakip şefler olarak "iki en güçlü liderin" Trotski ve Stalin'in adlarından sözetti. Bu muhtırada Trotski, Stalin'den fazla eleştiriliyor, her ikisine de kötü niyet atfedilmiyor ve herhangi bir tavsiyede bulunulmuyordu. Birkaç gün sonra, 30 Aralık 1922'de, Stalin'in, Sovyetler Birliğinin kuruluşunu öngören Anayasayı zaferle yönettiği aynı gün, Lenin, Gürcistan'daki aşırı hareketlerden Stalin'i "politik bakımdan sorumlu" tutan notu dikte ettiriyordu. Altı gün sonra 4 Ocakta vasiyetine şimdiye kadar yazılanlardan daha güçlü bir sonsöz ekledi :

"Stalin çok katı ve bu kusur ... Genel Sekreterlikte dayanılmaz hale geldi. Ben Kongreye, Stalin'i bu makamdan alacak bir yol bulmasını ve bu makama, daha sabırlı, daha sadık, daha yumuşak ve arkadaşlara karşı daha müşfik birisini atamasını tavsiye ederim."

Lenin'in eleştirileri böylece iki hafta içinde sertleşmişti; belki de bunun nedeni, Anayasal Kongreye gelen delegelerden aldığı ilk elden bilgilerdi. Ne var ki, Lenin bu muhtırayı yayımlamadı, yalnız karısı ile sekreteri bunu biliyorlardı. Çünkü Lenin'in sağlığı daha iyiydi ve işleri kendi yürütmeye başlamıştı. Kamanev'i Gürcistan'a durumu incelemeye gönderdi, Gürcü 'muhaliflere' şikâyetlerini kongreye bizzat götüreceğini söyledi. Bu hareketlerin ortasında 8 Martta üçüncü bir inme indi. Bu inme, ölümü aşağı yukarı, bir yıl sonra olduysa da, onu politik faaliyetlerden alakoydu. Nisan 1923'de Parti Kong-

resi toplandı ama, o, Stalin'e hesap sormak için orada bulunamadı. Trotski de Stalin'e saldırmadı, çünkü Stalin, pek çok noktalarda boyun eğen daha uzlaşmacı bir tavır takınmıştı.

Bu kongredeki iki olay, Stalin'in gücünü ve yöntemlerini gösterdi. Sekreterlik raporunda, Partinin, kamu yaşamının her alanında kontrolu ele geçirdiğini gösterdi. Komünistlerin yüzdesi, bölge sendika yöneticilerinde %27'den 57'ye, kooperatif yöneticileri arasında %5'den 50'ye, ordu komutanlar arasında %16'dan 24'e yükselmişti. Bütün örgütler Parti kontrolu altına giriyorlardı. İkinci olay, Stalin'in, Partide daha fazla tartışma özgürlüğü isteyen bir eleştiriye yanıtıydı. Stalin, "Partinin bir tartışma derneği olmadığını", Rusya'nın "emperyalist kurtlarla çevrildiğini ve bütün önemli konuları 20.000 Parti hücresinde tartışmanın, elindeki kartları düşmanın önüne sermek olacağını" söyledi. Stalin, Kongrede her noktada kazanmıştı. Kongreden sonra grevler patlak verip gizli gruplar keşfedilince, bu muarızlar siyasi polis tarafından tutuklandı.

Böylece Lenin'in ölümünden önce bile Stalin, yalnız hükümet üzerinde değil, bütün kamu örgütleri üzerinde de kontrol kazanan ve kendi gücünü devrimin ve ulusun çıkarları ile özdeşleştiren bir Parti mekanizması geliştirdi. Aynı zamanda, Anayasa yoluyla güçlü bir siyasi polis kurduğu gibi, özgür tartışma ile kendi ulusal güvenlik düşüncesi arasında bir çatışma halinde, güvenliği özgürlükten yeğ tuttuğunu gösterdi.

Lenin, 12 Ocak 1924'te ölünce, Stalin cenaze törenini üzerine aldı ve tabutu taşıyanlardan biriydi. Lenin'in dul eşi ile öteki Bolşevik ileri gelenlerin itirazlarına karşın Kızıl Meydandaki mozeleyi hazırlattı. Burada Lenin'in alçakgönüllülüğü ile sadeliğinden ayrıldı ama, büyük kesimi hâlâ köylü olan Rus halkının, bir mabet ve

'bozulmayan tene sahip bir aziz' tarafından nasıl duygulanabileceğini Avrupalılaşmış Bolşeviklerden daha iyi anladığını da göstermiş oldu.

Stalin, Lenin'in vasiyetine karşın, kendisini Lenin'in en sadık izleyicisi ve doğal varisi olarak görmesi için geçerli nedenleri vardı. Yirmi yıllık bolşevik, Lenin'in merkez komitesinin on yıllık üyesi olması bir yana, Lenin'in yönetimi altında altı fırtınalı devrim yılında hizmet vermişti. Aralarındaki son çatışmayı Lenin'in hastalığına bağlı bir yanlış anlama olduğu ve eğer Lenin iyileşseydi bunun kolaylıkla ortadan kaldırılabileceğini kolayca düşünebilirdi. Öteki liderlerin hepsi de daha beter çekişmelere girmemişler miydi? Trotski Lenin'e yıllarca karşı çıkmış, ancak devrim sırasında ona katılmıştı. Zinovyev ile Kamanev, hemen ayaklanma sırasında hiyanet etmişler, ona karşı çıkmışlar ve bir muhalefet gazetesine ayrıntıları bildirmişlerdi. Lenin hepsini bağışlamıştı. Bunların Lenin'e karşı günahları ile karşılaştırılırsa Stalin'inki pekâlâ ufak bir kusur sayılabilirdi.

Lenin'in vasiyeti, Merkez Komitesinin 4 Mayıs 1924 tarihli hazırlık oturumunda, gelecek dördüncü Parti Kongresinde açıklanıp açıklanmayacağına karar verilmek üzere okununca Stalin, Zinoyev ve Kamanev ile yaptığı anlaşma ile kurtuldu. Bu eski Bolşeviklerin her ikisi de Trotski'den muhtemelen bir 'Bonapart' olarak korkuyorlardı. İkisi de Stalin'e, korkmamaları gereken daha alçakgönüllü birisi diye bakıyorlardı. Stalin, Lenin'in yerine, tek bir şahsın değil, ancak bir komitenin geçebileceği şeklinde çok alçakgönüllü bir tutum takınmıştı. İşte böylece Zinovyev, son aylardaki "uyumlu işbirliğinden" sözediyor ve "Lenin'in korkularının yersiz olduğunu söylemekten mutlu" olduğunu belirtiyordu. Vasiyetin halka açıklanmayıp yalnız özel olarak seçkin üyelere verilmesini öneren de oydu. Bu öneri 40'a karşı 10 oyla kabul

edildi. Böylece, Stalin'in gelişen gücüne son tehdit de ortadan kalkmıştı.

Gelecek bir kaç yılda Stalin, gücünü ve iktidarını kuvvetlendirdi. Politikada bir dizi eleştirel kararda, Politbürodan hasımlarını yenilgiye uğrattı ve Politbürodan birbiri ardına çıkartılmalarını sağladı. Önce Trotski, sonra Zinovyev ile Kamanev, ardından Buharin ile Rikov. Her muhasım Stalin'i 'despotlukla' suçladı, ama her seferinde Stalin Politbüroda çoğunluğu elde etti ve geniş halk desteğini de kazandı. Ne var ki, her muhalifin yenilgisiyle birlikte, itiraz etme hakkı daha fazla zedelenmiş oldu. 19 Aralıkta Onbeşinci Parti Kongresi, "Muhalefete bağlılığın ... Parti üyeliği ile bağdaşamayacağını," ilan etti. Her zaferden sonra Stalin yenilmiş muhaliflere kur yaptı ve eğer 'pişmanlık' duyuyorlarsa bunları geri aldı. Trotski buna boyun eğmeyince, Rusya'dan sürülmesini önerdi. Bu yapıldı. Böylece 'Parti çizgisine' karşı olmak bir suç oldu. Gene de çeşitli 'muhalefet' gruplarına bağlı üyelerden çoğu 'pişmanlık' getirdi ve Stalin'in verdiği görevlerde çalışmaya başladılar.

Çevrilen manevraların bu kısa tarihi ancak mekanizma hakkında bir bilgi verir. Benzer manevralar, hem devlette ve hem de sendikalardaki politikada görülür. Stalin bu manevralarda usta idi, ama bu onun yükselişi ya da yaptığı büyük işleri açıklamaya yetmez. Bence yükselmesini, bütün insanlarda bulunan iki özellik ile, yalnız büyük insanlarda rastlanan bir üçüncü özellik açıklayabilir. 'Halkın iradesi ya da isteği' diyebileceğimiz konuda büyük bir duyarlığı vardı ve bu isteği harekete geçirmede eşsiz bir tekniğe sahipti. Son olarak, bir **inanca** sahipti ve yaptığı işlerin insanlığı daha iyi bir geleceğe götüreceği konusunda başkalarına bu **inancı** verebiliyordu.

Ben 'halkın isteği ya da iradesi' derken, bizim Kasım aylarında oy verirken yaptığımız seçimden çok daha güç-

lü bir şeye işaret etmek istiyorum. Oyuma büyük önem veririm ve onun ifade ettiği haklardan bazıları için ölebilirim ama ben, Cumhuriyetçi ya da Demokrat adaylar arasındaki fark için hiç de ölmek istemem. Bu adaylar arasında bir seçim yaparım, ne var ki, buna benim 'iradem' diyemem. Özellikle bunalım dönemlerinde insanların ölebileceği bazı amaçlar olabilir. Bu amaçlar, kolektif gereksinmeler ile, ulusun istekleriyle ya da çocukların yaşayabileceği daha iyi bir dünya ile özdeşleşen amaçlardır. Böylesi amaçlar 'halkın iradesi' sözlerine layıktırlar; çünkü halk bunlar için savaşır, bunlar için ölür ve bunlar için haksızlığa katlanabilirler.

'Barış, toprak ve ekmek', Rusya'da çarlık yıkıldığı zaman işte böyle amaçlardı. Lenin bu amaçları dile getirdi ve iktidar oldu. Yirmilerin ortasında 'tek ülkede sosyalizm' Rusya da böyle bir amaçtı. Zengin ama harabeye dönen bir ülkenin halkı, kendi kolektif zenginliğinin bilinci dışında bir başka ulusun yardımını görmeden ülkesini kurmak istiyordu. Stalin bu amacı gördü ve kendi geçmiş teorisiyle çatışma halinde bulunmasına aldırmaksızın bu amacı teoriden değil halkın iradesinden çıkarttı ve teorisi ile inancının halkın güveniyle birlikte büyüyeceğini hissetti. İşte muhalefeti ezen bu oldu. Yalnızca manevra çevirmedeki kurnazlık değil, halka, isteğini hissetme ve dile getirmede gösterdiği başkalarından çok daha fazla yakınlık. Ezilen bir ülkede ezilen bir sınıfın evladı olarak toplumsal kökeni yoluyla bu irade ve isteğe daha yakındı. Öteki liderler yabancı ülkelerden yalnızca yazarken o yıllarca süren yeraltı savaşımı ile bu isteğe yakındı. Son olarak, Parti Sekreteri göreviyle her gün ülkenin en enerjik arzularını ve şikâyetlerini bilerek bu iradeye yakındı.

Kişisel yaklaşımı, alçakgönüllü, doğrudan ve yalındı; sorunları çözümlemesi olağanüstü berraktı. Grup düşün-

celerini yakalama tekniği eski günlerden kalmaydı. Eski bir bolşevik anlatmıştı: "Çok iyi anımsıyorum onu," diyordu, "Komitenin kenarında oturup az söyleyip çok dinleyen sakin bir genç. Sonuna doğru, belki de yalnız bir soru şeklinde bir yorum yapardı. Yavaş yavaş onun, bizim ortak düşüncelerimizi en iyi özetlediğinin farkına vardık." Bu tanımlama, Stalin ile tartışmaya katılan herkes tarafından kabul edilebilir bir şeydi. Bu, çoğunluğu nasıl elinde tuttuğunu açıklar; çünkü o, daha kendi 'çizgisini' ortaya koymadan çoğunluğu kavrardı. Demek ki onun kafası, emirlerin çoğunluğun arzusuna karşın yürüyebileceğine inanan bir despotun kafası değildi. Ama bu, kafa, aynı zamanda, oylamayı bekleyen ve onu nihai olarak kabul eden pasif bir demokratın kafası da değildi. Stalin, çoğunluğun desteğinin, sağlam politik hareket için esas olduğunu bilirdi, ama bu çoğunluğun nasıl yaratıldığını da çok iyi bilirdi. Önce bir grubun düşüncelerini yoklardı ve ardından kendi sözcükleri ile çoğunluğu elden geldiğince ileri götürebilecek karara vardırırdı.

Ulus ile de bu aynı tekniği kullanmıştı. Ne Stalin ne de Rus halkı oylama konusunda Batı tekniğini biliyordu. Öğrendiği zaman da bu onu pek de etkilemedi. Ne var ki, onu tanıdığım bütün süre boyunca, insanları harekete getiren istekler konusuna sürekli önem vermiş ve bunu her zaman dikkate almıştı. Üretimde başarı gösteren her türden insan —sütçülükte rekor kıran bir sütçü kadın ya da atomu parçalayan bir bilgin— onunla tartışmak üzere davet edilir ve bu işi nasıl ve niçin yaptığını ona anlatırdı. Amerikalı politikacıların dedikleri gibi daima "kulağını açık tutardı." "Çayırların nasıl büyüdüğünü bile dinliyor," derlerdi. Stalin bu liderlik tekniğini şöyle anlatırdı: "İnsanın, bir hareketin gerisinde kalmaması gerekir, çünkü böyle yaparsa yalıtılmış olur. ... Ama ileri doğru koşmamak da gerek, yoksa kitleyle teması

yitirir." İşte bu amaca ulaşmaya çabalıyordu ve genellikle de başarılı oluyordu.

Bir liderin halkın isteklerini bilmesi yetmez, bunları harekete kanalize etmesi de gerekir. İstek, ister insanda olsun ister ulusta, statik bir şey değildir. Bunlar, umutsuzluğa doğru itilip boğulduğu gibi büyük işler yapmaya doğru da isteklendirilebilir. Stalin'in, istekleri uyandırmak ve harekete geçirmek yeteneği dehaya ulaşan bir şeydi. Buna ben kendim de tanık oldum.

Moskova Haberleri'ni örgütlemiş ve Rus editörle öylesine bıktırıcı güçlüklerle karşılaşmıştım ki, istifa etmek ve hatta ülkeden çekip gitmek istemiştim. Bir dostun tavsiyesi ile şikâyetlerimi Stalin'e bildirdim. Stalin'in bürosundan, "Gelin de sorumlu arkadaşlarla konuşun" diye telefon geldi. O kadar sıradan bir şeymiş gibi söylenmişti ki, Stalin, Kaganoviç, Voroşiyov ve şikâyet ettiğim kimseler ile aynı masa çevresinde kendimi bulunca yıldırımla çarpılmışa döndüm. Sovyetler Birliği Küçük Politbürosu Yönetim Kurulu şikâyetlerimi ele almıştı. Doğrusu utandım.

Stalin, tartışmaları Rusça izleyip izleyemeyeceğimi sorarak beni rahatlattı. Sonra bir soru sordu, herkesi konuşturdu. O herkesten az konuşuyordu. Masanın başında başkan gibi bile oturmuyor, bütün yüzleri görebileceği bir köşede gelişigüzel oturuyordu. Başlangıçta, böylesine gösterişsiz olduğu için bayağı hayal kırıklığına uğradım, sonra konuşmanın hızı içerisinde bunu da unuttum. Daha sonra farkettim ki, rastgele bir sözcükle, ara sıra sorduğu bir soruyla, bir başkasının sözcüğünü vurgulayarak yinelemekle tartışmayı belli bir noktaya doğru götürüyordu. Bütün görüşleri ortaya çıkarınca, şikâyet ettiğim insanları bile anlamaya başladım. İstifa edip çekip gitmek istediğimi düşünüyordum. Bütün istediğimin bu olduğunu söyledim. Ama Stalin, "**Hepsi** bu mu? Diğer konular-

da tamamen memnun musunuz?" diye yinelediği zaman, içimde uyuyan arzu uyandı ve gerçekte istediğimin, ulaşılan yeni anlayışla şimdi mümkün olduğu görülen daha büyük ve daha iyi bir gazete olduğunu anladım. Bunu söyledim ve bunu elde etmiş oldum. O zamandan sonra Stalin'e, rastladığım en iyi toplantı adamı gözüyle baktım; farklı görüşleri dehalara özgü bir hızla uyumlu hale getirebiliyor, doğru çizgiye işaret ederek insanda hareket etmek arzusunu uyandırıyor ve isteklendiriyordu. Sanırım Beş Yıllık Planın ilk yıllarında da karşısındakilere böyle görünmüştü. Sonraları bu yöntemden saptığı zaman, işte o zaman, kendi teorilerinden sapmış, kendisini yücelten tekniği bir yana bırakmış oldu.

Çünkü Stalin, sonraki uygulamaları ne olursa olsun, kolektif düşünce tarafından kontrol edilmeyen bireysel kararların tehlikesinin klasik ifadesini vermişti. Emil Ludwig ve daha sonra Roy Howard, "Büyük adamlar nasıl karar verir?" diye sordukları zaman, Stalin sabırsızlıkla, "Bizim için, bireyler karar veremez. ... Deneyler göstermiştir ki, başkaları tarafından düzeltilmeyen bireysel kararların büyük bir hata payı vardır." demişti. Sovyetler Birliğinin başarısının bütün alanlardaki —bilim, sanayi, çiftçilik, dünya sorunları— en iyi beyinlerin, kararların verildiği Merkez Komitesinde bir araya geldiklerini de sözlerine eklemişti.

Bu ölçüyü o herkesten fazla Sovyet halkının kafasına yerleştirmişti. Daima o, gerekli "kanallar yoluyla" ve çoğunluğu elde ettikten sonra hareket etmişti. Eğer o gene, muhalefeti ezmek için merkezileştirilmiş siyasi polis aracılığı ile hareket etmişse, batılılara çelişik görünen bu çifte ölçü, yirmilerin sonunda Rus düşüncesine yabancı değildi. Bu tip polise, önce çarlar sonra Lenin döneminde alışkındılar. Uyguladığı bütün demokrasiye karşın Lenin bile, gerekli yasal yollara başvurulmaksızın kar-

şı-devrimcilerle ilgilenmek üzere Olağanüstü Komisyonu —Çeka'yı— kurmuştu. Stalin, polisin görevini, bütün 'muhalifleri' karşı-devrimci olarak sınıflayarak genişletmişse Bolşevikler arasında ancak en fazla Batılılaşanlar buna itiraz etmişlerdi. Çünkü herkes, sosyalizmi kurarken, düşman bir dünya tarafından çevrildiklerini biliyordu.

Sovyetler Birliğinde bulunduğum bütün yıllarda ben hiç, 'Stalin'in kararından' ya da 'Stalin'in emirlerinden' bahsedildiğini duymadım. Yalnız, kolektif olarak alınan 'hükümet kararlarından' ya da 'parti çizgisinden' sözedildiğini duydum. Stalin'den sözedildiği zaman herkes onun 'açıklığını', onun 'çözümlemelerini' övüyorlardı. Herkes onun 'bireysel olarak düşünmediğini' söylüyordu. Bununla demek istedikleri, onun tek başına düşünmediği, Bilimler Akademisinin beyinleriyle, sanayiin ve sendikaların şefleriyle ortaklaşa düşündüğüydü. Sonuna doğru insanlar onu tanrılaştırmaya başladıkları zaman bile onu 'Büyük Yönetici' olarak değil, gidilecek yolu analiz eden 'Büyük Öğretmen' olarak göklere çıkartıyorlardı. İşte bu, onu, bir çok despotik hareketlere karşın tarihteki despotlardan ayırır.

Bu tip danışmalardan, Stalin'in uyardığı ve örgütlediği milyonların istek ve beyinlerinden, Beş Yıllık Planlar yoluyla 'tek bir ülkede sosyalizm' meydana geldi.

İKİ

BEŞ YILLIK PLAN

SOVYETLER Birliği dışındaki dünya, Beş Yıllık Planı ilk kez Moskova'nın çılgınca bir savurganlığı olarak karşıladı. Sovyet ülkesinin uzak bölgelerine seyahat eden bizler, Planın, köylerde, fabrikalarda, kentlerde, eyaletlerde şekillendiğini gördük. Biz bu planın, yaşamak zorunda olan çiftçilerin gereksinmesinden, yaratmak isteyen işsiz gençliğin açlığından, keşfedilmemiş ve kullanılmadan öylece bırakılmış çayırlardan ve dağlardan; kendi zenginliklerinden yararlanmak arzusunda olan kamu mülkiyetinden nasıl doğduğunu gördük. Ve biz, yerel Komünistlerin beyinleri ile Devlet Planlama Kurulunun, milyonlarca insanın tutkusunu, ülkeyi sanayileştirmek ve

onu dış güçlerden bağımsız kılmak için verdikleri savaşımı gördük.

İlk kez Beş Yıllık Plan sözünü Sovyet Orta Asyasında duymam hiç de rastgele değildi. Taşkent gazetesi yedi sütunluk bir başlık atmıştı: BEŞ YIL İÇERİSİNDE ORTA ASYAYI TANIYAMAYACAKSINIZ! Hemen ardından bölgenin yarım sayfalık bir haritası vardı ve üzerinde, başlama ve bitiş tarihlerini de gösteren, yeni inşaatlar, demiryolları, fabrikalar noktalarla işaretlenmişti. Bu, Orta Asya örgütlerinin ortak planıydı ve Moskova merkez planı ile bir araya getirilecekti.

Ertesi yıl tekrar at sırtında Pamirlere, 'dünyanın dam'ı diye bilinen Rusya ile Hindistan ve Çin arasındaki yüksek ve vahşi bölgeye gittim. Bazı günler demiryolunun ötesindeki patikalarda Uzbek yolyapımcıları ile konuştum. Yalnız üç tane Rusça sözcük biliyorlardı: 'Yol', 'otomobil' ve 'platiletka' (Beş Yıllık Plan). Bu sözcüklerle ve bir dizi gururlu işaretlerle bana, şimdi atla on gün süren bu patikanın yerine, ta sınıra kadar bir oto yolu yapılacağını anlatıyorlardı. Evet, Beş Yıllık Plan bunu yapacaktı!

Bir yıl sonra, yeni kurulan **Moskova Haberleri**'ne yazmak için, Türkistan-Sibirya demiryolunun 1 Mayıs 1930'daki açılışına gittim. BEŞ YILLIK PLANIN İLK DEVLERİ AÇILIYOR! Demiryolu yönetimi sokaktaki yazılarda ve basında böyle diyorlardı. Binlerce millik demiryolu, o vakte kadar oturulmayan ova ve çöllerde kuzeyden güneye döşenmişti. Amerika'da 'yüz özgür konuşma savaşçısı' ve Rus iç savaş emeklisi eski dostum Bill Shatoff burada inşaat başkamydı. İşi rekor bir zamanda bitirmişlerdi. Planda yapılan hesaptan tam birbuçuk yıl önce! Ama böyle yapmakla, malî yönden bir bunalıma girmişlerdi. İşçilere işi bitirdikleri zaman ödeme yapılması gerektiği halde, hükümet bütçesinde para ancak gelecek

yıl için konmuştu. Shatoff yıldırım gibi Moskova'ya gitmiş ve, "Bütçe gecikti diye bu zafer kazanan işçileri yüzüstü mü bırakalım!" diye bağırarak parayı zorla almıştı.

Bütün bunlar geçmişte kalmıştı. Açılışa dört özel tren geliyordu. Bizim vagonda yüz fabrikadan, iyi iş yaptıkları için bu gezi ile ödüllenen 'şampiyon' delegeler vardı. Çeşitli kentlerden gelen Sovyet gazeteciler ile bütün dünyadan gelen yabancı muhabirler iki vagonu doldurmuşlardı. Hepimiz bu demiryolunun Asya'nın tarihini değiştirdiğini, Sibirya'nın buğday ve kerestesi ile Orta Asya'nın pamuğunu birleştirdiğini, Sovyet ticaretini Batı Çin'in sınırına kadar getirdiğini ve Sovyetler Birliğinin güneydoğu sınırını, ince çelik bir savunma hattı ile çevirdiğini biliyorduk.

Bizimki ilk tren olduğu için tarifeye göre hareket etmiyordu. Yeşile boyanmış bayram havasındaki lokomotifimizin arkasında, yeni döşenmiş raylar üzerinde vagonlar sarhoş gibi sağa sola sallanıyorlardı. Boş vakitlerde ücret almadan gönüllülerin onardığı Oyla-Ata Tamir Atelyesinin armağanıydı. Her tarafı kordelelerle donatılmıştı. Gönüllü onarımcılardan seçilmiş bir ekip 'motorlarını' gece gündüz sürüp gidiyorlardı. Turk-Sib demiryolunun açılışı aynı zamanda onların zaferiydi.

Demiryolu boyunca yeni kentler oluşuyordu; bunlar öncülerin basit ve kaba yapılarıydı. Shatoff her istasyonda yaptığı toplantılarda bunlarla konuşuyordu. Çölde açlık ve susuzlukla mücadelelerini, 'bürokratların' elbise göndermede geciktikleri zaman kışın gözleri kör eden ayazında çektiklerini bir bir anlatıyordu. "Analarının kucaklarındaki bebeler bu şehirden daha yaşlıydılar." Çalışmalarıyla yarattıkları yeni dünyadan, bütün ülkelerin işçileri için daha iyi bir dünyadan söz ediyordu. Gözleri yaşlı bir ihtiyarın mırıldandığını duyuyordum: "Aslan delikanlı."

Sıcak güneş altında, yol kavşaklarında Rus-Kazak bayramları sürüp gidiyordu. Göçebe Kazaklar at sırtında yüzlerce mil yolu 'demir atı' selamlamak için gelmişlerdi. Rus ve Kazak çiftler 'Marion' adı verilen büyük bir vince binerek havada gösteriler yapıyorlardı. Gençler demiryolu üzerinde dans ediyorlar, iş ve okul getiren ve onları kabile baskılarından kurtaran "yüzlerce attan daha hızlı kara kısrağa" yeni türküler yakıyorlardı. Lakin kabile şefleri hâlâ güçlüydüler. Gençler, iyi çalıştıkları için aldıkları ödülleri kendilerine saklamak istedikleri zaman, kabile mensupları bunları yere yıkıyor ve ödülleri şefe götürüyorlardı. İşte şimdi yeni yolun karşı koyduğu kabile adetleri böyleydi.

Bu çıplak vahşiliğe gelen on binlerce insanın gözleri önünde, kuzey-güney hattını döşeyen ekip son çelik rayı da yerine yerleştirdiler. Son çivi, Rus ve Kazak yüksek memurları ile, inşaatçılar adına Shatoff, 70 yaşındaki Japon komünistlerinin lideri Katayama ve Komünist Enternasyonalin temsilcisi tarafından çakıldı. Katayama'nın çiviye vurduğu son darbenin anlamı açıktı. Bu demiryolunun, buğdayın pamukla birleşmesinden, yeni toprakların öncülere açılmasından, genç çobanların kabile baskılarından kurtulmalarından daha fazla bir anlamı vardı. Asya'ya doğru yürüyen dünya devriminin yoluydu bu.

Bütün hat boyunca işçiler bu günün önemini bilerek bize açılışı kimin yapacağını soruyorlardı. Stalin mi? Yoksa Kalinin mi? O da mı değil? Sonra, Moskova'dan buraya geliş gidişin iki haftalık bir yolculuk olduğunu ve bütün ülkede buna benzer işler yapıldığını bilerek daha **küçük** kimselere razı oluyorlardı. Batıda, Dinyeper üzerinde dünyanın en büyük santralını işletecek baraj bitmek üzereydi. Kuzeyde ise yeni çelik şehri Kuzban ilk günlerin yaşama savaşını veriyordu. Stalingrad'da dünyanın en büyük traktör fabrikası neredeyse açılmak üzerey-

di. Sverdlovsk'da gene dünyanın en büyük ağır makine fabrikası inşa halindeydi.

'Açılacak Devlerin İlki' diye övülüyordu Turk-Sib demiryolu. Şu var ki, bu gökyüzü gibi gürleyen Beş Yıllık Planın getirdiği bir düzine devin yalnız bir tanesiydi.

*

Plana yardım etmek için sözleşmeyle gelen Amerikalı mühendisler bunun gerçekten bir 'plan' olmadığını söylemekten pek hoşlanıyorlardı. Teknik bakımdan haksız sayılmazlardı. Çünkü plan, harfi harfine izlenmesi gerekli bir kopya değildi; o karşılanması ve sonra da aşılması gerekli bir yarışmaydı. Yalnız Moskova tarafından yapılmamıştı. Moskova ile birlikte ülkenin en uç köşeleri de elbirliği yaparak hazırlanmıştı. Fabrikalarda ve köylerde insanlar, ne istediklerini, ne yapabileceklerini ve bunu yapmak için nelere gereksinmeleri olduğunu tartışmışlardı. Bu yerel planlar gerekli yollardan 'merkez'e gitmis, öteki planlar ile uyumlaştırılmış ve gene yerel makamlarca kabul edilmek üzere geri gelmişti.

Leningrad'dan Vladivostok'a kadar bütün ülkeyi büyük bir inşa humması sarmıştı. 1931'de **Moskova Haberleri** için bu inşaatı görmek üzere yola çıktım. Yirmi yıl sonra Moskova'da tutuklandığım zaman polis, bu gezinin bütün notlarına 'casusluk' delilleri olarak elkoydu. Beş Yıllık Planın devleri birdenbire 'sır' oluvermişlerdi. Ama otuzların başında isteyen herkese bu seve seve gösteriliyordu.

1931'de kimisi Stalingrad Traktör Fabrikasının büyük bir başarısızlık, kimisi de büyük bir başarı olduğunu söyledi. Her ikisi de yalandı. Stalingrad Traktör Fabrikası henüz ne bir başarısızlıktı, ne de başarı! Bu bir savaştı. İlk Sovyet konveyörü için bir savaştı. Amerika'da konveyörün gelişmesi bir kuşak sürmüştü. Buradaysa o,

bir savaşla ele geçirilmişti. Bu fabrika yaşama ve gençliğe maloldu. Sıcak yaz günlerinde güçlü genç insanlar fırının karşısında bayılıyorlardı. Üç Amerikalı —Zivkoviç, Covert ve Ninçuk—, hattı durduran '7 numaralı makinenin' onarımı için durmaksızın altmış saat çalışmışlardı. Fabrikadan ölü gibi sendeleyerek çıktılar. Alkışlarla karşılandılar ve madalya aldılar. Bu 'iş' değil, 'savaş'tı.

Güçlü erkekler atelyelerine 'deve' resmi yapıştırıldığı zaman gözleri yaşarıyordu. İşi zamanında bitiremeyen atelyelere böyle 'deve' resmi yapıştırıyorlardı. Ellerinden geldiğince çalışan insanlar, gene de atelyeleri başarılı olamadığı için hıçkırıyorlar ve daha fazlasını yapmak için yeniden başlıyorlardı. Ama bu 'fazla'yı yapmaya ne bir kişi ne de yüz kişi yeterdi. Örgütün kurulup işlemesi gerekliydi. Bir ayrıntının üstesinden gelir gelmez bir başka nokta onları durduruyordu. Aynı anda üzerinde durulacak binlerce ayrıntı vardı. Böyle bir şey Rusya'da ilk kez yapılıyordu.

İşyeri kentin kuzeyinde, yolu berbat yirmi dakikalık bir yerdeydi. Bu yol yapılan işin bir kısmıydı. Makineleri kırıyordu. Yeni bir su borusu döşenmişti. Çünkü şehir suyuna güvendikleri için Temmuz sıcağında susuz kalmışlardı. Bir yıl sonra daha fazla depo yapmaya başladılar. Çünkü yeterli depoları olmadığı için hangi yedek parçaların bulunduğunu bilmiyorlardı. Çalışma şu ya da bu parça yok diye istop ediyordu. Ama daha bir ay önce bu parçalardan yüzlercesi bir yerlere depo edilmişti. Stalin'in niçin, 'sistem, muhasebe, sorumluluk' diye ayak diredi̇ği şimdi anlaşılıyordu.

Her atelyenin kendi 'üretim konferansı' vardı. Makine atelyesinde, 'nitelik' ve 'küçük araçların eksikliği' tartışılıyordu. İşçilerden biri şöyle diyordu: "Parçalar, kumlu rüzgâr altında orada burada duruyor ve sonra da üzerlerindeki tozla motora takılıyor. Bu parçalar önce gaz-

yağı ile yıkanmalı." Bir başkası, denetleme zamanının kötü seçildiğine dikkati çekiyordu. Radyatörler, sonradan tekrar sökülmemesi için traktöre bağlanmadan önce kontrol edilmeliydi.

Altmış motoru bozan bir yanlışı bulan **Pravda** muhabirini herkes övüyordu. Teknik bilgisi yoktu ama hattın motor noksanlığından durduğunu saptamıştı. Altmış tane motorun 'kusurlu' olduğu için kullanılmadığını görmüş ve hepsinde aynı parçanın kötü olduğunu farketmişti. Bu parçayı atelyeye kadar izlemişti. Bütün bunların nedeninin bir keski makinesinin iyi çalışmamasından, acemi bir işçinin boş vermesinden, dikkatsiz bir mühendisin aldırmazlığından ileri geldiğini bulmuştu. "Sen, sen, evet SEN, tam altmış motoru bozdun," diye mühendisi suçlamıştı. Aletler takılmış, parçalar gereği gibi gelmeye başlamıştı. İşte binlerce şeyden her birisinin gereği gibi yapılması gerekiyordu. Sabotaj gibi —ki bunu daha sonraki bir bölümde ele alacağız— daha sinsi ve haince olaylar da üretimi bozuyordu.

Peki bütün bu binlerce şey doğru olarak ve aynı zamanda yapılabilir miydi? Evet, üretim eğrisi kimi zaman yukarı kimi zaman aşağı gidiyordu ama aslında eğilim yukarı doğruydu. İki kez işyeri yöneticileri, neye malolur diye hesap etmeden savaş çığlığı atmışlardı. İlki, 1930'daki Parti Kongresi için işyerini açtıkları zaman — ki, bu, bütün güçlüklere karşın inanılmayacak kadar hızlı bir işti. Ardından, 5.000 inci traktörü ilk yılın sonunda bitirdikleri zaman. Bunun her ikisinde de, üst kademe personelinden pek çoğu ile neredeyse bütün Amerikalı uzmanlar, bu yapılamaz diye düşünmüşlerdi. Ne var ki, her ikisinde de işçilerin azmi —özellikle Genç Komünistler Örgütü Komsomol'un azmi— işi başarıyla sona erdirmişti.

Partinin çalışma örgütü sekreteri Tregubinko, yata-

ğında hasta yatarak bir yandan işlerini telefonla görür bir yandan benimle gazete için konuşma yaparken, "Bilinmeyen, ama her an çağırabileceğimiz kuvvetlerimiz var," diyordu. Parça işi, sistem ve kısımlar arasında sıkı bir muhasebenin gereğini vurguluyordu. "Sistem, muhasebe, sorumluluk!" Lenin ve şimdi de Stalin, henüz mekanize olmamış bir ülke için en zor ve en gerekli şeyler olarak bunları istiyorlardı.

İşi öğrenmekte olduklarının belirtileri her yerde görülüyordu: kent ile iş yeri arasındaki yol onarımında, fabrikanın teknik okulundan ilk sınıfların mezuniyetinde, bir günde 11.000 kişiye hizmet veren yeni açılan 'fabrika mutfağında', Amerikalı ve Rus uzmanlar arasındaki iyileşen ilişkilerde, geçen yıl olduğu gibi sıcaktan ve susuzluktan Volga suyunu içerek tifoya yakalanan otuz işçi olayına engel olabilecek ve, soda ile soğuk bira veren kulübelerin açılmasında.

Ağustostaki ziyaretimden dört ay sonra çalışmalar günde düzenli 110 traktöre ulaştı. Bu 'planlananın üzerinde' idi. İlk Sovyet konveyörü savaşı kazanılmıştı. Oniki yıl sonra ise, Stalingrad Traktör Fabrikalarının adamları kendi tanklarını kullanarak Hitler'in ordularını işyerinin harabeye dönmüş avlularından sürüp çıkartıyordu.

*

Harkov Traktör Fabrikasındaki herkes, Ruslar, Ukraynalılar, Amerikalılar, buranın Stalingrad'dan çok daha iyi olduğunu söylüyorlardı. Bu doğru ama, haklı bir yargı değildi. Stalingrad fabrikası öncülük etmişti, onun çektikleri ardından gelen hepsine yardımcı olmuştu.

Amerikalı uzman Raskin, bana fabrikayı gezdirdi. Stalingrad'da fırın, üzerinde 'deve' işareti bulunan hantal bir atelyeydi. Harkov'da ise üzerinde yirmiden fazla

iyileştirme yapılmıştı. Stalingrad'da doğrudan Amerika'dan gelen hassas makineler vardı, ama acemi köylü yardımcı işçiler hepsini mahvetmişlerdi. Harkov'lu işçiler, Stalingrad'dan öğrendikleri için daha iyi biliyorlardı. Taşıma, depolama, hizmet gibi bütün bölümler denemelerden yararlanmışlardı ve Harkov'da hepsi daha iyiydi. Kapitalizmde rekabetin baskısı ile sağlanan iyileştirmeler burada serbestçe fabrikalar arasında değişiliyordu. Harkov'un Stalingrad'a göre tam bir yıllık kazanılmış deneyimi vardı.

Harkov'un özel bir sorunu vardı. Burası 'plan dışı' kurulmuştu. Köylüler kolektif çiftliğe umulandan daha hızlı katılmışlardı. Traktör gereksinmeleri karşılanamıyordu. Harkov, Ukraynalı olmanın gururu ile kendi fabrikasını 'Beş Yıllık Planın dışında' kurmuştu. Amerikalılar karşılaşılan güçlükleri tasavvur edemezler. Bütün çelik, tuğla, çimento, emek, beş yıl için tahsis edilmişti. Harkov çeliği ancak bir çelik fabrikasını 'planın üzerinde' üretimde bulunmaya teşvik ederek elde edebilirdi. Ustalık istemeyen emek noksanlığını karşılamak için on binlerce insan —memurlar, öğrenciler, öğretmenler— tatil günlerinde gönüllü çalışıyorlardı. O sırada haftada yalnız beş gün —ama sırayla— çalışıldığı için, halkın beşte-biri bir gün boş kalıyordu.

Mr. Ruskin, "Her sabah altıbuçukta özel bir tren geliyor," diyordu. "Bandolar ve bayraklarla gelen her gün ayrı bir kalabalık ve daima neşeli." Fabrikanın ustalık gerektirmeyen yarısının gönüllüler tarafından tamamlandığını söylüyorlardı.

*

Kuznetsk İnşaat Alanını iki yerden görebilirdiniz. Birincisi Ana Caddeden, ki buradan herşey karmakarışık görünürdü. Bir de tepeden, burada yapılan şeyleri farke-

derdiniz. Notdefterime kaydettiklerim şunlar:

"Ana Cadde" dedikleri yol, henüz adı konulmamış, inşaatın merkezinden geçen dar, çöp yığınları, demir borular, uzun kereste arasında uzanan, iki arabanın çamurlara bata çıka zorla sığdığı bir yer. Öğleyin yürüyorsunuz. "Hey! Gözünün önüne baksana!" Atın başını hızla çeviriyorsunuz, kalaslar arasına sıkışıyorsunuz. Ağır bir ray taşıyan yirmi kişi geçiyor. Arabaların yolunu kapatıyorlar. Yaya yürüyenler, yolun iki yanında göğüs hizasında boru döşenmek için kazılan hendeklerden yürüyerek daha iyi bir yol buluyorlar. Borular arasından sürünür gibi geçip gidiyorlar.

Bir düzine kadar demiryolu, Ana Caddeyi kesiyor. Yüksek fırınlara çelik levhalar taşıyan kamyonlar ileri geri giderken araba trafiği duruyor. Bu karışıklıkta levhaları koyacak bir yer bulmak için aranıyorlar. Böyle boş bir yer bulmak güç mü güç. Kamyonlar manevra yaparken arabalar yığılıp kalıyorlar. Kamyonlar gidince dev bir vagon yolu tıkıyor. Arabalar bunu geçmek için karmakarışık oluyorlar. Kocaman bir kamyon yolun tam ortasında duruveriyor. Bir düzine iri yapılı köylü kızı jeneratörün hemen burnunun dibindeki çöp yığınını kamyona doldurmaya başlıyorlar. Bir yıl önce kalkması gereken bu çöpler dağlar gibi yığılmış orada burada duruyor.

Ana Caddeden yollar iki yana ayrılıyor. Bir yanda, kömür ocakları, yüksek fırınlar, jeneratör, öte yanda kazanlar, dökümhane, açık fırın ve yapılmakta olan inşaatın iskeleti. Bunların hepsi de yamaçlara yapışmış, çöp yığınları arasında tırmanan tehlikeli yollar. İnşaat ilerledikçe her gün bunlar da değişiyorlar. Ancak üzerinde çalışanlar yolu bulabiliyorlar.

İki gün yağmur yağıyor. İşte şimdi Ana Caddenin bütün karmakarışıklığı Sibirya çamurunun altına gömülüyor. Çamur diz boyu. Yamaçlardaki yollar geçilmez ha-

le geliyor. Bütün işler yüzde-yirmi geri kalıyor.

Amerikalı mühendislerden binlerce eleştiri duyuluyor. Rus mühendislerden, denetçilerden, editörlerden. Herkes herkesin önüne niçin geçiyor? Fırın, dökümhane, jeneratör niçin yol bulmak için birbiriyle mücadele halinde? Ya insanlar? Yük boşaltmak için bir karış yer yok. Niçin doğrudürüst bir yol yok? Bu işte çalışan herkes bu çelikhanenin nasıl yapılması gerektiğini size söyleyebilir. Önce yollar, demiryolları, marangozhaneler, binalar, depolar, su yolları, kanallar. Sonra bunun pisliği kaldırılır ve binalar kurulur. Binalar yapıldı mı cihazlar yerleştirilir, denenir ve işletmeye geçilir. Bunu bilmeyen yok!

İnşaat şefi Frankfort anlatıyor: "Biz inşaata başlamışken planlar değişti. Japonlar Mançurya'ya hareket ettiler, çeliğe gereksinme arttı. Düzenli olarak yürümek de bir seçimdi, ama bu bir yıllık bir gecikme demekti. Aksi halde işte böyle her şeyi bir arada yapmak gerekti. Biz ikinci yolu seçtik. Sonra bir de biz Rus mühendislerinin bu tip modern çelikhaneler konusunda deneyimimiz yoktu. Biz malzemeyi plana göre beklemezdik.

Amerika'da on araba dolusu ateş tuğlasını telefonla sipariş edersin ve on günde alırsın. Biz bizimkini birbuçuk yıl önce sipariş ettik ve yüksek fırın için ateş tuğlasını dört ay bekledik. Sonra hepsi birden geldi, koyacak yer bulamayınca, başkalarının yolu dahil, bulduğumuz her yere sıkıştırdık. Çeliğimiz Mayısta gelmeliydi, Eylülde geldi. Rusya'dan ve dış ülkelerden trenler dolusu teçhizat geldi. Kamyonlar yoldan çıktı ve geciktik."

Frankfort ile konuştuğumuzun ertesi günü çamur biraz kurudu, yamaca doğru çıktık. Planlanan evleri geçtik ve yamaçlara iş bulmak için yığılan on binlerce köylünün yaptıkları çamurdan kulübelere geldik. İçinde oturacak yer bulamayınca toprağı kazmışlar, her biri inşa-

attan biraz kereste, birkaç tuğla, cam çalmışlardı. Bu birbiri üzerine yığılınca malzeme kıtlığına neden oluyor ve işe polisin karışmasına yol açıyordu.

Yamaçtan Kuznetsk'e baktık. Geleceğin çelik fabrikası vadi boyunca üç mil uzanıyordu. Hemen önümüzde, yüksek fırınların sekiz siyah dev bacası yükseliyordu. Bir yıl önce buraya son gelişimde, kazı henüz başlamış, insanlar küçük kürekler ile çamuru kazıyorlar ve eski Asya usulü bunları tahta gemiyeler ya da sandıklar içinde taşıyorlardı. Şimdi ilk fırın açılmaya hazırdı. Bacasından bir buhar kümesi yuvarlanıp çıkıyordu. Bunun kuruması haftalar alacaktı. Sonra, demir cevheri, kömür ve kireç yukarıya çekilecek ve yavaş yavaş yanıp aşağı ineceklerdi. Kömür hazırdı. Urallardan, 1.500 mil öteden telefon gelmişti: "Demir yoldaydı." Sibirya'da ilk kez modern bir fabrikada çelik yapılacağı günler sayılıydı.

Yedi büyük silindirin ötesinde bir düzine muazzam yapı görünüyordu: kömür ocaklarının yüksek kara bacaları ile yekpare beton duvarları. Sonra, altı bin köylüyü fabrika işçisi haline getirecek fabrika okulu. Jeneratör altı kat yüksekliğindeydi. Türbünlerden biri birkaç güne dek çalışacaktı. Daha sonra çıkıntılı damıyla dökümhane geliyordu. Ancak yarı kazılmış yarı bitmiş haliyle iki yüz ton döküm yapmıştı. Solda ötelerde, daha sonra açılacak olan ve dünyada en büyük ölçekte yapılan Açık Fırın vardı. Daha da ötelerde, beton temellerden yükselen büyük çelik sütunlar görülüyordu. Bunlar, şimdi dünyanın en büyük fabrikasına eşit olacak ham demir fabrikasının başlangıcıydı.

Hepsi de bu değildi. Tepenin altında hemen solda, ikibuçuk milyon dolarlık ateş tuğlası fabrikası görünüyordu. Fırınlar için yedek tuğla burada yapılacaktı. Kazan atelyesi ile makine atelyesi çalışmaya başlamışlardı bile. Uzakta sislerin yarı karanlığında, yeni kurulacak

kent için tuğla yapacak toprak yığınları ile evler için marangoz atelyeleri görünüyordu.

İki yıl önce burası, binbeş yüz kişinin barındığı, uykuya dalmış bir köyü ile yapayalnız bir vadi idi. Geçen yıl birkaç baraka ile, kazı için açılmış çukurlar görünüyordu. Şimdi ise yeni kent, gözalabildiğine vadi boyunca uzanıyor, bazı insanlar sığınak gibi kazılmış yerlerde, bazıları barakalarda, bazıları ise 'sosyalist kentin' dört katlı tuğla evlerinde oturuyorlardı. Dünyanın en büyükleri arasına giren bir çelik fabrikası vahşi Sibirya'da yükselmişti.

Burayı inşa eden Frankfort değildi. Amerikalılar ya da çevrede çalışan 45.000 işçi de değildi. Tüm Sovyetler Birliği inşa etmişti burasını; Leningrad'daki çelik fabrikaları ile Ukrayna'daki atelyeler kurmuştu burayı. Çağrı her yere yapılmıştı: "Haydi Kuznetsk'e gidiyoruz!" Bu çağrıya uyan işçiler gitmişler ve işlerine orada devam etmişlerdi. Ben oradayken Leningrad'dan bir tren gelmişti; bir tren olarak hareket etmiş, buraya iki tren olarak ulaşmıştı. Leningrad'dan bir 'şok müfrezesi', tembel Sibirya istasyonlarında ne olup bittiğini saptamak için birlikte gelmişti. Her istasyonda Kuznetsk'e gönderilen ama başka bir yere sevkedilen kamyonları arıyorlardı. Otuzdokuz kamyonla başlamışlar, doksan kamyonla buraya gelmişlerdi. Bütün istasyonlarda istasyon şeflerini bir güzel haşlamışlardı.

Kuznetsk Çelik Fabrikası işte burasıydı. Uyuklayan Sibirya tepeleri, beceriksiz köylüler, ikibin millik yol boyuna dağılmış sevkiyat. Ve bunlara karşın, bütün Sovyet ülkesindeki şok-müfrezeleri Kuznetsk'in başarısızlığa uğramasına izin vermemişlerdi. Çünkü Kuznetsk, Sibirya'yı sanayileşmeye açıyordu. Daha şimdiden binlerce beceriksiz köylüyü çelik işçisi haline getirmiş, yüzlerce mühendise deneyim kazandırmıştı. Bunun iki katı büyüklüğünde bir başka çelik fabrikası ise vadinin biraz ötesin-

de kurulacaktı. Herkes, sakin sakin, "İki katı büyüklüğünde" diyordu. Çünkü Kuznetsk'ten sonra Sibirya'da hiç bir fabrika aynı zorluklar çekilerek kurulamazdı.

*

Magnitogorsk —Mıknatıs Dağı— Kuznetsk'den de büyüktü. Burada onun öyküsünü anlatmaya yer yok. Şu kadarını söyleyeyim ki; birbuçuk yıl içinde 180.000 nüfuslu bir kent, Ural Dağlarının yamaçlarında kurulup gelişmişti. En yakın yerleşim yerine uzaklığı trenle beşyüz mildi. Dünyanın en büyük inşaat kamplarından biriydi; evet dünyanın en yüksek orandaki demir cevheri buradaydı. İşçilerinin yüzde-altmışı yirmidört yaşın altında olan, gençliğin enerjisi ile dolu bir gençlik kenti. Otuzbeş uluslu bir kent; onüç okul faal halde, bir teknik lise, iki teknik üniversite; biri metalurji, biri inşaat mesleğinden olmak üzere. Daha şimdiden bir kent tiyatrosu, yarım düzine sinema ve 'Sverdlovsk'dan daha iyi' bir sirk.

Bu kent, Sibirya için Kuznetsk neyse Urallar için de aynı şey olan bir çelik fabrikasını kurdu. Burası da gene bütün Sovyetler Birliği'ndeki işçilerin yoğun çabalarıyla kurulmuştu. Genç işçiler gene burada, yeni çalışma biçimleri, Kuznetsk'in rekorları ile yarışan yeni kestirme yollar buluyorlardı. Ve işte bunlar, Beş Yıllık Planın ürettiği bir düzine dev içerisinde yalnız iki tanesiydi.

*

1933 Ocağında, Stalin, Merkez Komitesine, eski geri kalmış köylü Rusya'nın, dünyanın ikinci sanayileşmiş ulusu haline geldiğini bildiriyordu. Beş Yıllık Plan, 1928 Ekiminden, 1932 Aralığına kadar dört yıl üç ayda tamamlanmış oluyordu. Sanayide çalışan işçi sayısı iki katına, onbir milyondan yirmiiki milyona çıkmıştı. Verim de iki katı olmuştu.

"Eskiden," diyordu, "demir ve çelik sanayimiz yoktu, ama şimdi var."

"Traktör sanayimiz yoktu. Şimdi var."

"Otomobil sanayimiz yoktu. Şimdi var."

"Mühendislik sanayimiz yoktu. Şimdi var."

Havacılık sanayiimden, çiftlik makineleri üretiminden, kimya sanayiine ve diğerlerine geçiyor ve şöyle diyordu: "Biz bu alanlarda öyle boyutlara ulaştık ki, Avrupa sanayiinin boyutları sönük kaldı."

Plan, halkın yer değiştirmesi ve hasadın zamanında kaldırılamaması nedeniyle çok pahalıya malolmuştu. Ne var ki, tarihte böylesine büyük bir atılım bu kadar çabuk gerçekleştirilmemişti. Hız daha düşük olsaydı Sovyet insanı yalnız sosyalizmlerinin gecikmesiyle kalmayacaklarını, ulus olarak varlıklarının da tehlikeye gireceğine inanıyorlardı. Çünkü, 1933'te Japonya, Mançurya'daki sınırlarını zorlamış, Alman Nazileri, Ukrayna üzerinde taleplerde bulunmuştu. Sovyet halkı, her iki sınır üzerinde de saldırıya karşı koyabileceklerine, ama bunun ancak ekonomilerinin hızlı kalkınmasına bağlı olduğuna inanıyorlardı.

İlk Beş Yıllık Planın tamamlanması ile Sovyetler Birliği, ilkinin beş katı fazla sanayiin kurulmasını öngören ve tüm ekonominin yeniden teknik yapılaşmasını öngören ikinci bir planın uygulanmasına başladı. Stalin, bu işin "hiç kuşkusuz daha kolay" olacağını söylüyordu; çünkü hiç bir Beş Yıllık Plan, birinci plan kadar güç olamazdı. Böylece Beş Yıllık Planlar, ülkenin ileri doğru atılımında izlenmesi gerekli bir örnek olmuşlardı.

1935'te Sovyet liderleri 'sosyalizmin' utkun olduğunu söylemeye başlamışlardı. Sosyalizmin ekonomik temeli kurulmuştu. Bir yıl önce, 1934'ün sloganı şöyleydi: "Kalite ve fazla üretim. Önümüzdeki savaş bu!" Sibirya'dan dönen **Moskova Haberleri** muhabiri şöyle söylüyor-

du: "Kuznetsk haberlerini tahmin edin bakalım! Mıknatıs Dağı ile 'çiçek tarhları' konusunda yarışa girmişler!" Bu habere bütün büro katıla katıla güldü. Halkın, bit ve pislikle boğuştuğu ve bir çelik kenti kurmaya çalıştığı çamur deryası Kuznetsk! Yüksek fırın yarışması olurdu ama çiçek tarhı! Yok bu olamazdı!

"İnanmazsınız," diyordu muhabir, "ama işte yarışma koşulları: parklar, bulvarlar, işçi kulüpleri bile var. Mıknatıs Dağında, çimler, ağaçlar ve en iyi otobüsler var. Ama Kuznetsk'de bir tranvay hattı ile Moskova'dan bir tiyatro: Mayerhold kumpanyası orada temsiller veriyor!"

ÜÇ

TARIMDA DEVRİM

SOSYALİZE edilmiş sanayide görülen hızlı büyüme, aynı yıllarda, tarımda da aynı hızlı devrime de tanık oldu. 1930 ile 1933 yılları arası, on dört milyon kadar küçük, yetersiz köylü kuruluşu, kolektif olarak sahip olunan ve yönetilen, traktörler ile makineler tarafından hizmet verilen, 200.000 kadar geniş çiftlikte birleştirildi. Bu değişiklik, çiftçilere gönenç, ulusa güven vermek için gerekliydi. Çünkü 1928'de, eski usul Rus tarımı kentleri bile doyuramadığı gibi, hızlı sanayileşme ya da eğitim ve kültürün yaygınlaşması için gerekli yiyeceği kesinlikle sağlayamazdı. Sanayi ile birlikte tarımın da modernize edilmesi gerekliydi.

1928'de Rus köylüsü, ortaçağ ve belki de ta İncil zamanından kalma yöntemlerle ekip biçiyordu. Köylerde oturuyorlar, uzaktaki tarlalarına yürüyerek gidip geliyorlardı. On ya da yirmi akr (bir akr 0.4 hektar) toprağa sahip bir aile, çoğu kez dağınık on oniki parçaya bölünebiliyor, bir tırmığın bile hareket edemeyeceği komik derecede dar toprağa sahip oluyorlardı. Köylülerin dörtte birinin atı yoktu, yarısından azının bir çift atı ya da öküzü vardı. Tarlalar çoğu yerlerde el yapısı ağaç sabanlarla —kara sabanla— yüzeysel olarak sürülüyor, ekim çoğunu kuşlarla rüzgârın alıp götürdüğü, eteğe doldurulmuş tohumun elle saçılması ile yapılıyordu. Makine pek azdı. Volga'da bir çocuk kolonisi için sağladığım Fordson traktör, iki yüz mil içerisinde tek traktör olarak büyük ün yapmıştı.

Toplum yaşamı da aynı biçimde ortaçağdan kalmaydı. Evde 'İhtiyar' evi yönetiyordu. Oğullar evleniyor, karılarını eve getiriyorlar ve babalarının hâlâ patron olduğu çiftlikte çalışıyorlardı. Böylece çiftçilik, genç görüşlerin getireceği yeniliklerden uzak, eski usullerle yürütülüyordu. Çoğu şeyi 'din' belirliyordu. Kutsal günler ekim için belirli günlerdi; bereket getirsin diye tarlalara okunmuş kutsal sular serpiliyor, yağmur duasına çıkılıyordu. Fazla dindar olanlar traktöre 'şeytan aracı' gözüyle bakıyorlar, papazlar halkı peşine takıp bunları taşlatıyorlardı. Böyle olunca, modern çiftçilik için girişilen her savaş, 'dine karşı' bir savaş olup çıkıyordu. Genç komünistlerin, yüzyıllardır ekim tarihini Helena bayramı ile saptayan İvanova eyaletinde, erken ekim yapmak için Kutsal Helena'ya karşı giriştikleri o gürültülü kampanyayı hiç unutmuyorum.

1928'de çiftlikler savaşın yıkımından biraz sıyrılmışlardı. Aldıkları toplam ürün savaş yılları öncesine ulaşmıştı. Ne var ki, kentlere daha az hububat geliyordu. Çar-

lık Rusyası, köylüler açlıktan kırılırken dışarıya buğday ihraç ediyordu. Sovyet köylüleri daha iyi yiyorlardı, ama daha az satıyorlardı. Fazla buğday çoğu kez küçük yerel kapitalistler olan kulakların elinde toplanıyor, bunlar da yalnız kendi tarlaları için değil, değirmen sahibi oldukları ve mahsule karşılık borç para verdikleri için hububat bulunuyordu. Hububat üzerindeki denetimlerini yitirmemek ve köylülerin desteğini kazanmak için devletle mücadele halindeydiler.

Komünist Partisinin sağ kanadı, kulakların zengin olmalarına gözyumulmasını ve sosyalizmin sanayiin devlet mülkiyeti yoluyla kazanılabileceğini savunuyorlardı. Sol kanat ise, köylülerin hızla devlet denetimindeki kolektif çiftliklere zorla sokulmasını istiyorlardı. Fiilî politika birkaç yıldır Partideki farklı grupların baskısı ile değişiyordu. Ensonu kabul edilen politikaya göre köylüler kolektif çiftliklere, hükümet kredileri ve traktör verilerek çekilecek, kulaklar ise yüksek vergiler ile dondurulacak, sonra da "bir sınıf olarak varlıkları sona erecekti". Kolektif çiftliklere üyelik teoride gönüllü idi, ama pratikte kimi kez aşırılıklara kaçan baskılar kullanılıyordu.

Amerikalı yorumcular genellikle kolektif çiftliklerden Stalin'in zorlaması olarak söz ederler. Hatta, kolektif çiftliklere girsinler diye milyonlarca köylüyü bile bile açlıktan öldürdüğünü bile iddia ederler. Bunlar gerçek değil. O yıllarda kırsal kesimleri gezdim ve olup bitenleri biliyorum. Stalin hiç kuşkusuz bu değişikliği isteklendiriyor ve yönetiyordu. Ne ki, kolektifleştirme işi, Stalin'in düşündüğünden öylesine hızlı gitmişti ki, çiftlikler için yeterli ne hazır makine, ne sayman ne de yönetici bulunabiliyordu. Kulakların teşviki ile hayvan sürülerinin kesilip yok edilmeleri korkusu ve yetersizlik, iki kurak yıl ile birleşince, Stalin'in sözde baskılarından iki yıl sonra 1932'de ciddi bir yiyecek sıkıntısını getirdi. Moskova,

ulus ölçüsünde ciddi bir vesika usulü ile ülkeyi bu badireden çıkardı.

Ben kolektifleştirmenin 1929 güzünde, Aşağı Volga'da bir fırtına gibi patladığını gördüm. Bu, 1917 devriminden daha derin değişiklikler yapan bir devrimdi ve onun olgunlaşan meyvesi idi. Çiftlik işçileri ile yoksul köylüler, hükümet yardımı ile durumlarının iyileşeceğini umarak öncülük ediyorlardı. Kulaklar, kundakçılığa ve cinayete kadar varan bütün araçlarla bu harekete şiddetle karşı koyuyorlardı. Orta köylülük, çiftçiliğin gerçek belkemiği, bir gün kulak olma umudu ile, devletten makine isteme arzusu arasında kalakalmışlardı. Ama şimdi, Beş Yıllık Plan traktör vadettiğine göre, bu büyük köylü kitlesi, köyler, kasabalar, kentler yoluyla kolektif çiftliklere doğru harekete geçmişlerdi.

Atkarsk Kolektif Çiftlikler Birliği —altı ay öncesi böyle bir örgüt yoktu— Başkanı, bir demet telgrafı bana doğru sallıyor ve, "20 Kasımda ülkemiz yüzde elli kolektifleştirilmiş olacak," diye bağırıyordu. "1 Ekimde ise yüzde altmışbeş. Her on günde bir sayılar geliyor. 10 Aralıkta ise % 80 bekliyoruz."

Birkaç ay önce herkes kolektifleştirmeyi sakin sakin konuşuyor, ekilen bölgelerde kazançları, traktör elde etme şansını tartışıyordu. Şimdi ise bütün kırsal kesim kaynıyordu. Bir birim olarak örgütlenen bir köy, kooperatif kurmak ve değirmen yapmak için yirmi köyle bir araya gelmek için karar almıştı. Samailovka, bir günde 350.000 akrlık bir 'çiftlikle' rekor kırmıştı. Ardından Balakov 675.000 akra ulaştığını bildirdi. Sonra Yelan dört büyük komünü 750.000 akrlık bir çiftlikte birleştirdi. Bunu öğrenen Balanda köylüleri toplantıda bağırıyorlardı: "Gözü pek olun! Bizim iki kasabayı bir milyon akrlık tek bir çiftlik halinde birleştirin!" Balanda da tarlaya 'ekim denemesi' için bin at gelmişti. Yetmişlik bir ihtiyar fo-

toğraf makinesinin önüne fırlamıştı: "Atlarla fotoğrafımı çekin. Şimdi artık ölebilirim. Yaşamım da böyle bir gün görmedim!" diye bağırıyordu.

Bu hıza ve tartışmaya, Partiden örgütleyiciler de katılmıştı. Kimi kez tarım uzmanları önerilerde bulunuyor, kimi kez, çiftçilikten bir şey anlamayan ama kolektifleştirme arzusu ile yanan işçiler söze karışıyorlardı. "Bin at bir tarlaya fazla değil mi? Çok heyecan verici bir şey ama çiftçilik için iyi mi?" Tartışmalar hararetli ve düşmanca idi. Çok geçmeden Moskova, "anormal gelişmeleri" suçladı. Lakin başlangıçta hevesliler her türlü önlemi, "karşı devrim" diye suçluyorlardı. Aileler bölünmüştü: Gençler, yeni yollar bulma isteği ile heveslilere katılmışlardı. Yaşlılar kuşkuluydular. Küçük toprakları ile birlikte evdeki denetimlerini de yitiriyorlardı. Kadınlar, aile ineğinin yazgısı üzerinde kuşkuluydular. Hangi hayvanların ortak mülkiyet olacağı açık değildi. Çünkü birkaç tür kolektif çiftlik vardı.

Kulaklar ile papazlar, söylentiler yayarak konuyu iyice karıştırıyorlar, cinsiyet ve korku tutkularını körüklüyorlardı. Her yerde, kolektif çiftliklerde bütün erkekler ile kadınların altına girip uyuyacakları "tek büyük yorgandan" söz edildiğini duyuyordum. Gene her yerde bebeklerin "sosyalize" edileceği söylentileri yaygındı. Kimi yerlerde kulaklar, yönetmek ya da batırmak için kolektiflere giriyorlardı. Bunlar her yerde, istenmeyen kişiler olarak çiftliklerden atılıyorlardı. Kimi çiftlikler, devrimde toprak ağalarının araç ve gereçlerine yapıldığı gibi, kulakların atlarını alıyor ama kendilerini almıyorlardı. Kulaklar kolektife ait hububatı yakarak ve hatta cinayet işleterek karşı saldırıya geçiyorlardı. Atkarsk'da Parti Sekreterini öldürmekten sanık oniki kulağın mahkemesi bitmek üzereydi. Savcı, "Onlar hepimiz için öldüler," diyordu ve köylüler ağlıyorlardı. Çiftliklere şehit düşenle-

rin adı verildikçe, kolektifleştirme fırtınası şiddetleniyordu.

Bölgeden ayrılırken yerel yöneticiye, "Moskova'nın şu ya da bu iş hakkında ne dediğini," sordum. Aceleyle ama gururla şu yanıtı verdi: "Moskova'dan yanıt bekleyecek zamanımız yok. Moskova planları yapar, biz de uygularız."

Kente döndüğümde planların Moskova'da yapıldığını öğrendim. Bütün büyük tahıl bölgelerinden gelen haberler bu planlarda değerlendiriliyordu. Beş Yıllık Plan, 1933'e kadar % 20 kolektifleştirmeyi öngörüyordu. Bu atılım bazı bölgelerde 1930'a kadar % 60 diyordu. Böyle bir şey için ne traktör, ne de makine plana konulmuştu. Böyle olunca Moskova hampamuk ithalini durdurdu ve halk daha birkaç yıl paçavralar içinde kaldı. Moskova, Brezilya kahvesinin alınmasını iptal etti ve Brezilya'nın düşmanlığını kazanmış oldu. Gene Moskova, çiftlik makineleri ithalini artırdı ve Henry Ford'un dostluğunu kazandı! Ama tam o sırada Harkov kenti, kendi traktör fabrikasını kurmayı, Ukrayna'nın gereksinmelerini karşılamak için 'plan dışı' kararlaştırdı.

Kış ortasında Odesa bölgesine ilk Traktör İstasyonunu görmeye gittim. Markoviç adında bir tarım uzmanı, çiftliklere traktör hizmeti sağlamak için yeterli ve ekonomik bir yol bulmuştu. Ne kullanmasını ne de onarmasını bilmeyen köylülere traktör satmak yerine tek bir merkezde birkaç düzine traktör tutuyor, bunların yedek parçalarını bulunduruyor, bir makine atelyesi ile bir de sürücü okulu açıyordu. Bu istasyon, yirmi mil ya da daha fazla bir çapın içindeki kolektif çiftliklere gerekli işler için traktör sağlıyor ve ücreti hububat olarak alıyordu. Düzenleme esnekti. Birçok atı bulunan oldukça iyi durumdaki bir çiftlik yalnız bakir toprağı açmak için traktör kiralıyor, buna karşılık devletten daha yeni toprak

alan ama hayvanı çok az olan öncü bir çiftlik tarladaki işlerinin çoğunu traktörle görüyordu. Devletin sahip olduğu bu traktör istasyonları öylesine yararlı oldular ki, bütün Sovyetler Birliğine hızla yayıldılar ve bunlar bugünün makine ikmal merkezinin çekirdeğini oluşturdular.

1929-30 kışı oldukça keşmekeşli bir zamandı. Kolektif çiftliğin tam şekli henüz billurlaşmamıştı. Köylü hareketleri için planlar yapmakla birlikte Stalin 27 Aralık 1929'da "sınıf olarak kulakların ortadan kalkması" zamanı geldiğini bildirdi. Bu yalnızca yoksul köylülerin zaten yapmakta oldukları şeylere resmen izin vermek demekti, lakin bu izinle onlar 'daha da fazla' yapmaya başladılar. Kulakların evlerinin çatılarının yıkıldığı ve göçlere zorlandıkları konusunda zalim masallar duyulmaya başlandı. Bu arada kişisel rekor kırma peşinde olan örgütleyiciler, kulak gibi sürgüne gönderme tehdidi altında köylüleri zorla çiftliklere soktular, sığırları, keçileri, tavukları ve hatta tabak-çanak ile iç çamaşırlarını bile 'komünleştirdiler'. Yapılan bu aşırılıkları iyice abartan kulaklar köylüleri hayvanlarını öldürüp yemeye ve "devletin herkesi besleyeceği kolektiflere çırılçıplak gitmeye" teşvik ettiler.

Bir komünist dosta, "Bunu Stalin niçin durdurmuyor?" diye sordum. "Kulağın hakları yok mu? Bu düpedüz karmaşa değil mi?"

"Gerçekten büyük anarşi var," diye yanıtladı. "Bu, Partideki bölünmeden ileri geliyor. Suç bizim komünistlerin. Stalin yalnızca çizgiyi belirtti: 'Sınıf olarak kulakların ortadan kaldırılması'. Hükümet organlarını denetleyen sağ-kanat elemanları [—bununla Rakov'u kastettiğini anlıyordum—] bunun yasalarda ifadesini geciktiriyorlar. Böylece bizim yerel yoldaşlar arasındaki sol-kanat elemanları, rehber bir yasa bulunmadığı için, kendileri, çiftlik işçileri ya da yoksul köylüler için doğru bul-

duklarını yapıyorlar. Bu düpedüz anarşi. Yakında hükümetin kararname yayınlayacağını bekliyoruz. O zaman her şey daha düzenli olacak."

İlk kararname 5 Şubat 1930'da yayımlandı. Bununla kulakların, kolektifleştirmenin 'toptan' olduğu bölgelerde ve köylü toplantılarının, duruşmalar yapıldıktan sonra belli kimselerin yerlerinden sürülmelerini istediği yerlerde yapılmasına yetki verildi. Hazırlanan listeler eyalet makamlarınca kontrol edilecek, kulakların gönderilecekleri bölgelerde düzenlemeler yapılacaktı. Bu gideceklerı yerler genellikle inşaat işlerinin bulunduğu bölgeler ile Sibirya'daki yeni açılacak topraklardı. Kararnameden sonra anarşi azaldı, ama daha pek çok yanlış ve aşırı hareket olduğu görülüyordu. Bu duruma Stalin niçin müdahale etmedi?

Komünist arkadaşım bu soruya, "Kolektif tohum, kolektif ambarlara girmeden ve gelecek ekim garantiye alınmadan yerel yoldaşlara saldıramazdık." dedi. "Yoksa büyük açlık olurdu." Demek istediği, hayvanlarını zaten yemiş ve devletin kendilerini besleyeceğini uman köylülerin tohumluklarını da yiyebilecekleri ihtimali idi. "Bir yamaçtan hızla inen bir kayakçı gibiydik. Ne durabiliyorduk, ne hızımızı ne de mesafeyi kontrol edebiliyorduk. Yalnız sıçrayabiliyor ve ayaklarımız üzerine düşmeye çalışıyorduk. Eğer bunu da yapmasak, **her şey** biterdi." Söylediklerini çok iyi anlıyordum, çünkü pasaportumu yenilemek için Riga'ya gittiğimde —Washington'un henüz Sovyetler Birliğinde elçiliği yoktu— Amerikan konsolosluğunda pek çok kimsenin Sovyet kolektifleştirmesi konusunda yerel Sovyet basınından bilgiler topladıklarını gördüm. Bunlar, Amerika Dışişleri Bakanlığına binlerce sayfalık raporlar gönderiyorlardı. Yabancılar, Sovyetlerin açlıktan çökeceklerini umuyorlardı. Bu ülkelerden bazılarının sınırlarda ordularını yürüyüşe hazır beklet-

tikleri biliniyordu.

2 Mart 1930'da, ana hububat bölgeleri 'tohumluklarını topladıktan sonra' Stalin ünlü bildirgeyi yayınladı: "Başarının Verdiği Göz Kararması." Köylülerin kolektif çiftliklere katılma hızının "Bazı yoldaşların gözlerini kararttığını" söylüyordu. Herkese, Parti üyeliğinin gönüllü olduğunu, şimdiki dönem için tavsiye edilen kolektif çiftlik tipinin yalnız toprak ile çift hayvanlarını ve büyük makineleri kamulaştırdığını, sığır, koyun, domuz, tavuk gibi ev hayvanlarının kişisel mülkiyet olarak kalması gerektiğini anımsatıyordu. Ülkedeki bütün gazeteler bu bildirinin tamamını yayımladılar ve milyonlarca kopyası broşür olarak dağıtıldı. Köylüler ata atlayıp kentlere giderek bulabildikleri son kopyası için ceplerindeki parayı verdiler ve bunları özgürlük belgesi gibi bölge örgütleyicilerinin suratlarına doğru salladılar. Stalin birdenbire milyonlarca köylünün kahramanı ve yapılan aşırılıklara karşı koruyucuları oldu. Stalin, hemen bu kişiye tapma eğilimini farketti ve **Kolektif Çiftçilere Yanıt** yayımladı. Bunda şöyle diyordu: "Bazı kimseler sanki Stalin o bildiriyi yalnız yazmış gibi konuşuyorlar. Merkez Komitesi bu gibi bireysel hareketlere izin veremez. Bildiriyi yayımlayan Merkez Komitesidir."

*

Mart ayının sonuna doğru güneye ilkyazı karşılamaya gittim. Yazı, Moskova'dan yirmidört saat ötede Stalingrad dolaylarında buldum. Gece yarısından sonra trenden indiğim zaman, çevremi köylüler sarıp yakınmaya başlayınca şaşırdım kaldım. "Eski bir eşkiya Partiye girdi ve köyümüzü kastı kavurdu." "Stalin kolektifleştirmenin gönüllü olduğunu söyledi, ama bunlar öküzlerimi geri vermiyorlar."

Ertesi sabah kasaba merkezinde, şafaktan ta karan-

lık iyice çökene kadar, parti sekreterliğine yapılan benzeri yakınmalar duydum. Sekreter, "Başkan burada yok," diyordu. "Kulaklar dün gece içinde yirmiyedi at bulunan bir samanlığı yakmışlar. Tarlaları bunlarla süreceklerdi. Başkan onlara yardıma gitti. Acele yardımı örgütlemesi gerekiyor." Bitkin düşen sekreter, bütün gelenlere, kolektif çiftlikten çıkmaya karar vermişlerse eğer, elbette öküzlerini geri alabileceklerini, ancak yirmi mil ötede tarla süren ekipten hayvanları hemen aynı gün çekip alarak ekimi tehlikeye düşüremeyeceklerini anlatmaya çalışıyordu. Üstelik, her hafta birkaç kez düşüncelerini değiştirerek bu olmazdı.

Çiftlikler bir yığın baskı altında darmadağın olacak gibi görünüyorlardı. Bir yandan kulakların giriştikleri şiddet hareketleri, bir yandan papazlarla din adamlarının saldırısı, bir yandan da ortaçağdan kalma Rusya'nın resmi ahmaklıkları ve düpedüz beceriksizlikleri. Ne var ki, demiryolundan ayrılıp da içerlere gider gitmez bu keşmekeşin yerini kitle halinde gösterişli bir ekim olayı aldı. İşte o zaman, demiryolu boyunca ve kasaba merkezlerine bakarak karar veren bütün gazetecilerin yanıldıklarını anladım. Bütün yakınma ve haksızlıklar demiryollarına doğru akıyor ve kasaba merkezinden bunların düzeltilmesi isteniyordu. Toprağını süren köylü, demiryoluna gitmiyordu, çünkü 'toprağını sürmekle uğraşıyordu'. Demiryolunun ötesinde insanlar, toprağa ve makineye haklarını vermek için, rekor bir hasat elde etme savaşı veriyorlardı.

"İlk Bolşevik Baharı" diyorlardı buna. Kolektif çiftliklerde ilk ekim, tek bir tarlada, millerce siyah kara toprak. Hepsi için tek bir mahsul dönüşümü planlanmış. Düzenli aralıklarla tarla işçi başları geliyorlardı. Atlar, öküzler ya da arazide uyumlu hareket edebilen traktörler. Bu, toprağın şimdiye kadar gördüğü en hızlı ve en

derin sürme ve ekimdi. Geceleri toprak, kamp ateşleri ile noktalanıyordu. Balalaykalardan gelen müziğe, erkek ve kadın sesleri karışıyordu. Moskova'dan opera şarkıcıları gelmişti. Bunlar, tarlalara, eski dinsel törenlerin yerini alan festival gösterileri ile yürüyorlardı. Leningrad'dan aksaçlı bir astronomi profesörü kampları geziyor ve lambaların ışığı altında, yıldızları bir bir göstererek 'uygulamalı' konferanslar veriyordu. Tarlada çalışanlar için bu 'kültürdü', Komünistler için ise, 'dinsel inançları yıkan bir gösteri'. Kentlerden gelen makine ustaları, gönüllü olarak makineleri onarıyorlardı.

Bu, insanlık tarihindeki en dramatik ekimdi. Milyonlarca köylü ilk kez bilinçli olarak kentin yaşamı ile, işçilerle, tarım uzmanlarıyla, sanatçılarla ve gazetecilerle karışıyor ve hepsi de, tek bir baharda sosyalizmin tarımsal temelini kuracak büyük bir seferde bir araya geliyorlardı.

*

Benim için bu büyük ekimde üç kişinin ayrı bir yeri var: tarım işçisi Ustina, gazeteci Melnikov, bir kasabanın parti sekreteri Kovalev.

Ustina, 'Komünizmin Kalesi' adı verilen geniş bir kolektif çiftliğin kadın tavuk yetiştiricisi idi. Sekiz yaşından beri hizmetçilik yapmıştı. Devrimden sonra küçük ve yaşam savaşımı veren bir tarım komününe katılmıştı. O kadar yoksul ve perişandı ki, yeni doğan bebeğini gazetelere sarmıştı. Bu komüncüler adım adım sağlam bir çiftlik kurmuşlardı. Traktörleri ile —Ustina'ya iyi çalıştığı için ödül olarak Moskova'dan verilen— bir kuluçka makineleri vardı. Nisbeten rahat geçen iki yıldan sonra komüncüler tekrar aç kalmışlardı. Çünkü, bir yığın aç ve beş parasız çiftlik işçisi gelip bunlara katılmışlar ve herkesin hasada kadar doyurulması zorunluğu doğmuş-

tu. Kimisi, üyeliğin, yalnız kendi yiyecek hububatım getirmiş olanlarla sınırlandırılmasını önermişti. Buna Ustina şiddetle karşı çıkmıştı: "Bu bizim ikinci savaşımız." diyordu. "İlki öldürücü bir savaştı. Bu öldürücü değil ama, gene de savaş. Böyle olunca, gelip bize katılan herkese yardım etmeliyiz."

Üç tane demiryolu vagonunda yayımlanan **Gezginci Savaşım** adında bir gazete vardı. Bütün ilkyaz boyunca kasabadan kasabaya dolaşmış, suçlamaları araştırmış ve yayınlamış, hatta özel mahkemeler için kentten yargıçlar bile getirtmişti. Bu gazetenin enerjik muhabiri Melnikov her gün en az on tane çok önemli olayı özetler ve bunların hiçbirinde cesaret kırıcı bir yan bulmaz, bulmaması bir yana bütün bunların insanı savaşa çağıran bir şey olduklarını söylerdi. Bir köye, adamlarının yardımı ile başkan seçilen ve bir Kızıl Ordu emeklisinin eşkiya olduğunu açığa çıkarması üzerine sürgüne gönderilen eşkiya Zotev'in öyküsünü ondan öğrenirdiniz. Yedi Kalmuk yerleşim yerini dolaşarak bunların hepsini yedi günde kolektifleştiren, mallarını mülklerini listeye geçirerek şimdi artık tek bir çiftliğin üyeleri olduklarını söyleyen gayretkeş örgütçünün öyküsünü de o anlatmıştı. Okuma yazma bilmeyen Kalmuklar için hükümet kâğıdı büyülü bir otorite idi ve zavallılar aç kalan koyunlarını, "Hükümetin koyunlarını çalmış" olmamak için otlatmaya bile götürememişlerdi! Stalin'in, "Başarının verdiği göz kararması" konusundaki bildirisi kendilerine ulaştığı zaman, bu yedi göçebe kabile de tek bir gecede çöle çekip gitmişlerdi!

Sanırım Amerika'daki hiç bir anti-Sovyet gazete, Melnikov'un sıradan bir şeymiş gibi kaydettiği bu "Bolşevik zulümlerini" icat edemezdi. **Gezginci Mücadele** bir mevsim içerisinde iki yüzden fazla görevliyi, rüşvetten tutun da soygunculuğa dek uzanan suçlardan tutuklat-

mıştı. Lakin ben, bu karışıklık nedeniyle hasadın daha az olup olmadığını sorduğum zaman Melnikov bana deliymişim gibi baktı.

"Az mı? Çok daha fazla olurdu! Traktörlerin ekilmiş bölgeleri yeniden sürdüğünü görmedin mi? Traktör olmadan da çiftlik işçileri ile köylülerin, nasıl kulakların atlarını kullanarak ekim alanını yüzde yetmiş artırdıklarına da tanık olmadın mı? Kulaklar, vergiden korktukları ve Sovyet iktidarından nefret ettikleri için hasadı sabote ettiler. Bu yeni sahipler, deliler gibi ileri atıldılar."

Yoksul köylülerin daha iyi bir yaşama karşı duydukları açlık, "İlk Bolşevik Baharı"nın serbest bıraktığı güçtü. Deneyimsizliklerine ve aşırılıklarına karşın komünistlerin yönettiği bu güç, disiplinli ve yorgunluk bilmeyen bir topluluktu. Ben bunları tarlada çalışırlarken, her işin yolunda gitmesi için gösterdikleri yoğun çabadan ayırdederdim. İşte bunlar arasında Stalingard'ın güneyinde küçük bir Tatar bölgesinden Parti sekreteri Kovalev'i anımsıyorum. Ve onun on kaçak ve huzursuz köylüyle yaptığı konuşmaları anımsıyorum.

Köylüler kolektif çiftliği terkediyorlardı. Bunlardan biri, "Sırtımda ısıtacak paltom yok ve beni yağmurda otlatmaya gönderiyorlar," diyordu. Bir başkası: "Devemi aç aç çalıştırıyorlar, hayvan gözümün önünde ölüyor." Üçüncüsü: "Kolhoza katıldığım için karım benimle oturmak istemiyor."

Bu nedenler bana yerinde gibi göründü, ama Kovalev'e değil. "Bu koşullar hep vardı," diyordu. "Kolhozda kimsenin altın tabak sunduğu yok. Yönetimin kusurları onarılabilir. Gece çalışanların sıcak elbisesi olması gerekir. Geçen yılki kuraklıktan saman kıtlığı var, ama kişilere ait tarlalar daha hallice değil. Burayı bırakıp gidenler iyi etmezler, çünkü bütün Sovyet gücü kolhozların

arkasında olacak. Köylü dediğin bağımsız bir kimse değildir; onun çiftliği ulusa, ulus onun çiftliğine bağlıdır. Ülkemizi kapitalist ülkeler çevirmiş durumda. Büyük sanayi ile modern tarımı hızla kurmak zorundayız, yoksa mahvoluruz. Stalingrad'daki o büyük fabrika bu yaz çiftliklerinize traktör verecek. Stalgres'deki o büyük enerji istasyonu bu güz evlerinize ışık verecek. Bunlar bitmedikçe ekmeğe gereksinmeleri olacak. Buğdayda büyük artış olmalı. Her köylü evinde oturur ve acaba tarlamı sürsem mi diye düşünüp durursa bu işler bitmez. Her yurttaşın bu yılki görevi, kolektif çiftliği güçlendirmektir."

İki saatlik böyle bir tartışmadan sonra, karıları, adamları dışarı çağırdılar. Kovalev onları içeri davet ettiyse de girmeyi reddettiler. Bunlar kararlarını vermişlerdi, erkekler de boyun eğiyorlardı. Kovalev, tek pişmanlık sözü etmeden, yerel öğretmen ile kütüphaneci de dahil odada bekleyen beş komüniste döndü. Bunları hemen, tarlada çalışan tırmıkçılar ekibine katılmaya gönderdi. Esas görevleri morali yükseltmek olacaktı. Stalingrad'a hemen saman gönderilmesi için telefon etti, bir de, kadınlar arasında örgütleyici olarak çalışacak bir Tatar kadını yollanması için telefon etti. Kütüphaneciye, tarlada çalışan ekipler için gezici kütüphane göndermesini tembih etti. Daha geniş alanlarda çalışmaya layık bir general gibiydi. Burası, verimsiz bir toprak üzerinde kurulmuş küçük bir Tatar köyüydü. Böyle her köye parti örgütleyicileri, o ilk yaz Sovyet buğdayı için savaş açarak girmişlerdi.

Melnikov doğru bilmişti. Gerçi tohum, sınıf savaşımının keşmekeşi içersinde —o yıl ortaçağdan zorlayarak kendilerini kurtaran insanlar tarafından— ekilmişti, ama bunların uyandırılan azim ve iradeleri öylesine güçlüydü ki, en sonunda mahsül toplanmaya başlayınca, Sovyetler Birliği (ve leş kargaları gibi bekleyen yabancı güç-

ler) ülkenin o güne dek bilinen en geniş ekilen bölgeye ve en büyük hasada ulaştığını gördü.

İşte bu hasat, bütün dünyada tarımın tarihini değiştirdi.

*

Kolektifleştirmeyi oturtmak için tek bir hasat yeterli değildi. 1930'da bu, kötü örgütlenmiş, araç-gereçleri yetersiz köylüler zorla isteklendirilerek yapılmıştı. Gelecek iki yılda örgütlenme güçlükleri daha da arttı. İyi yöneticiler nereden bulunacak? Saymanlar? Makineleri idare edecekler? 1931'de hasat, beş esas hububat bölgesindeki kuraklık nedeniyle düştü. 1932'de mahsül daha iyiydi, ama kötü toplandı. Başarısızlığı kabullenmek istemeyen çiftlik başkanları, ürünü topladıklarını iddia ediyorlardı. Moskova durumu öğrendiği zaman, hububatın büyük kısmı kar altında kalmıştı.

Nedenler çoktu. Tam ondört milyon küçük çiftlik, deneyimli yönetici ya da yeterli makine olmaksızın 200.000 büyük çiftlik içinde birleştirilmişti. Onbir milyon çiftçi, yeni sanayi kollarına katılmak için çiftlikleri bırakmıştı. Köylülerin geriliği, kulakların yaptıkları sabotajlar, görevlilerin budalalıkları, hepsi de bunda rol oynamıştı. 1933 Ocağında, ülkenin ciddi bir yiyecek kıtlığı ile yüzyüze olduğu açıktı. "Buğdayın ele geçirildiğinin" zaferle ilan edilmesinden iki yıl sonra!

Stalin, Merkez Komitesinde, Partinin suçlu olduğunu kabul etti: gafil avlanmışlardı. Durum görülünce, alınan önlemler hızlı ve sağlamdı. Acil ihtiyacı karşılamak için, devlete borçlandıkları bütün hububatı teslim etmeleri için çiftliklere acımasız baskı yapıldı. Kendilerine hububat kalsın kalmasın, vergi ve makine borçları ödenecekti. "Size namusluca traktör veren işçiler, sizin beceriksizliğiniz yüzünden açlıktan mı ölsünler?" diyorlardı.

Buğday devletin eline geçince bütün ülkede vesika uygulanmaya başlandı. Başarısızlığa uğrayan çiftliklere bile, ekim zamanında çalışanlara vesikayla azar azar buğday veriliyordu. Ülkede bir uçtan öbür uca kıtlık ve açlık vardı, ve ölüm oranında bundan ileri gelen bir artış. Ne var ki, kıtlık eşit olarak dağıtılmıştı, hiç bir yerde 'açlık' sözcüğünün getirdiği panik ve karışıklık yoktu. Bütün ülkeye yaygın, 'demir' vesika usulü yürürlükteyken 1933 hasadı geldi.

Bu arada, gelecekteki felaketleri önlemek için üç önlem alındı: hububat toplanmasında yeni bir yasa, çiftlik Şampiyonları Kongresi toplanması, ve traktör istasyonlarında 'politik kesimlerin' (Politodels) örgütlenmesi. Zayıf çiftlikler üzerine pek yük olmayan hububat toplanması, iyi hasadı ödüllendiren, yetersizlikleri cezalandıran biçimde değiştirildi. Çiftlik Şampiyonları Kongresi, en iyi çiftliklerden şampiyonları Moskova'ya getirdi, bunların kullandıkları yöntemleri bütün ülkeye duyurdu ve kendilerini bütün bölgeyi başarıya ulaştırmak üzere onurlandırarak geri gönderdi. Ve çiftliklerin üçte-ikisi zaten traktör istasyonlarınca hizmet edildikleri için, bunlar, yeni, yeterli ekibi bulunan ve kırsal Rusya'da daha önce hiç görülmemiş şekilde çalışan 20.000 istasyona çıkartıldılar. Fabrika müdürleri, ordu komutanları, üniversite profesörleri, çiftliklerde daha iyi çalışmayı örgütlemek için 'politodels'de çalışmak üzere gönüllü yazıldılar.

Yabancı basın buna, "Stalin'in köylülere karşı savaşı," diyordu. Sovyet basını ise: "Hasat savaşımı!" Bu, hem çiftliklerde ve hem de kentlerde verilen ulus ölçeğinde bir savaştı. O sırada **Köylü Postası**'nda çalışan kocam, Kuzey Kafkasya'da iki kişilik bir uçakla, on tane gazeteciyle 'çiftlik kontrolu' ile görevli olarak çiftlikten çiftliğe uçuyordu. Yere indiklerinde, hasat bölgesindeki metre-kare örneklerini ölçüyorlar, boşa giden başakları

sayıyorlar ve bunun çiftliğe verdiği zararı hesabediyorlar, hangi yöntemin hububatı en iyi kurtarabileceğini tartışıyorlardı. On kişinin topladığı bu bulgular, kuzeye doğru yapılmakta olan hasada rehberlik etmek üzere bütün basına telefonla bildiriliyordu. Kocam kırk gün içinde otuz pound vermişti, eve yorgunluktan bitkin ve bit içinde döndü. Ekiplerinin aşağı yukarı bir milyon kile hububatı kurtardığını hesaplamıştı. Bu yalnız o yıl verilen 'toptan' savaşımın bir örneğiydi.

Ekmeğin fethi o yaz başarılmıştı; bu, büyük felaketten zorla kopartılıp alınan bir zaferdi. 1933 hasadı, o zamana kadar rekor sayılan 1930 hasadını geride bırakmıştı. Bu yeni rekor, yarı-örgütlü bir heves ve isteğin patlaması ile değil, gitgide artan bir yeterlilik ve devamlı örgütlenmenin bir sonucu idi.

Kazanılan bu zafer, ertesi yıl, bütün Güney Avrupa'yı etkileyen kuraklığa karşı kolektif çiftliklerin verdikleri büyük savaşım ile pekiştirildi. Geçmiş yıllarda, kuraklıktan zarar gören çiftçiler önce hayvanlarını yer, sonra da iş aramak için kentlere göçerlerdi. 1934'te kolektif çiftlikler, bölgesel kongreler yaptılar "Kuraklığa Karşı Savaş" ilan ettiler ve, her bölgeye uygun önlemleri planladılar. Kimisi, su taşımak üzere itfaiyelerini kullandılar, kimisi orman çayırları ektiler, Kuzey Kafkasya yamaçlarında, binlerce millik sulama kanalları kazdılar ve, "Bizim dağlarımız var, yağmura gereksinmemiz yok!" diye bağırdılar. Kış buğdayının olmadığı bölgelerde bilim adamları hangi ürünün yetişebileceğini saptadılar ve bulgular yayınlandı, hükümet büyük bir hızla buralara tohumluk yetiştirdi. Ulus ölçeğinde girişilen bu işbirliği 1934 kuraklığını yendi ve 1933'ün rekor düzeyine ulaşan bir toplam ürün elde edildi. En kötü bölgelerde bile çiftliklerin çoğu, kendilerini ve hayvanlarını besleyecek yiyecek sağladıkları gibi güçlenmiş bir örgüt ile kuraklığı at-

lattılar.

1935'te artık yeni usul tarım kararlılık kazandı. İki yıl hemen hiç kimse kolektif çiftliği terk etmek istemedi. Bir çiftliğin örnek yasası, bir 'çiftlik planı'nın örnek tipi belirlenmişti. Dönüşümlü ürün ile tarlaların yerleri saptanmıştı. Üç yılda, alınan ürün geçmiş rekorları onbeş, yirmi milyon ton aşıyordu. Şeker kamışı bölgesi iki katına çıkmıştı. Pamuk bölgesi ise, geçmiş yıllara göre ikibuçuk katı artmıştı. Hayvan sürülerinde, kolektifleştirmenin ilk yıllarında pek çoğu öldürüldüğü ve yenildiği için büyük kayıplar verilmişti. (Yeri gelmişken: Rusların yanılgısından ders alan Çin de kooperatif çiftlikler, köylülerden hayvanları taksitle satın aldılar).

Ekonomik kazançtan daha önemlisi, köylülerde meydana gelen değişmeydi. Çiftçiler yalnız okuma yazma öğrenmekle kalmadılar, bilim ve sanata da ilgi duymaya başladılar. Yalnız Ukrayna'da iki yılda, devlet deneme istasyonları ile bilgi alışverişinde bulunan ve çiftçilerin kendi ürünlerini inceledikleri yedi bin 'köy laboratuvarı' kuruldu. Her çiftliğin tiyatro grubu bulunduğu gibi, kayak ve paraşüt kulüpleri ile havacılık kursları bile vardı. Çiftçiler kendilerini ulusal yaşama kattıkları gibi ulus da kendisini çiftçiler ile birleştirdi. Bir Sovyet tarım bilimcisi bana şunları söyledi: "Biz bilim adamları, görmezlikten gelindiğimiz duygusuna alışmıştık. Lakin şimdi kolektif çiftlikler bizim ürettiğimiz bilimi istediklerine göre, önümüzdeki birkaç bin yıl için çalışacağız demektir."

İkinci Dünya Savaşında, Alman tankları ile geçirildiği ya da Alman uçakları gerideki bölgelere inmek zorunda kaldıkları zaman, yerel çiftçi gerillalar tankları kullanabiliyor ya da uçakları daha gerilere uçurabiliyorlardı. **Life** dergisi 29 Mart 1934 tarihli özel sayısında şöyle yazıyordu:

"Çiftliklerin kolektifleştirilmeleri ... neye malolursa

olsun ... bu geniş çiftçilik birimleri ... makine kullanımını mümkün kıldı ... ve verim iki katına çıktığı gibi ... milyonlarca işçi de sanayide çalışmak üzere serbest kaldılar. ... Bunlar olmaksızın ... Alman ordusunu durduran cephaneyi imal eden sanayii kurmak olanaksız olurdu."

*

Savaştan sonra, 1947 yılında Sovyetler Birliği üzerinde bir baştan bir başa uçtum ve Volga üzerinden Kazan'a indim. Alanın bir ucunda o kadar çok küçük uçak vardı ki, burasını bir askerî eğitim üssü sandım ve bizi niçin buraya indirdiklerine şaştım.

"Yok canım," dedi bir Rus. "Bunlar kolektif çiftliklerin uçakları. Kente çeşitli işler için gelmişler."

DÖRT

YENİ HALK

YENİ sanayii ve çiftlikleri kuran halkın başlıca özelliği sınırsız atılımı idi. Amerikalılar ne zaman Sovyet halkından 'rejime uydurulmuş' diye söz etseler hep gülerim. Her ülkenin ve her çağın, bir düzene uyma çerçevesi ve değişiklik için kendi kanalları vardır. Ne var ki hiç bir ülkede, Çin'e sonradan yaptığım gezilere kadar, Sovyetler Birliğinin Beş Yıllık Planlarında ifadesini bulanlar kadar çok dinamik bireye rastlamadım.

Bill Shatoff bunlara bir örnekti. Onu, Novosibirsk'de bir otelde hasta yatağında buldum. Demiryolu yapıyordu; raylar için, çimento için, işçi için savaşım veriyordu. Gözleri yorgunluktan berbattı. Kendisine, karısını ni-

çin getirmediğini, getirse rahat bir evi olacağını, düzenli yemek yiyebileceğini, dinlenebileceğini söyledim. Bill, dikkatle bana baktı.

"Yaşamda en büyük şey çalışmaktır," dedi. "Hayır, hayır, yalnızca çalışmak değil. Yaratmak! Ve içinde yaşadığımız zamanın tam bu noktasında, sonu ya da sınırı olmayan bir yaratma fırsatı var. Eşimi mutlu etmek ya da yemeğe vaktinde gelmek için bir saatlik **yaratmaya** sırtımı dönebilir miyim?"

Bu yaratma gayreti yalnız liderlerde yoktu. Yaşama çıkan yeni yolları gördükçe bu yaratma çabası milyonlarca sıradan yurttaşta da doğuyordu. Bundan önceki kısımda, bir zamanların okuma-yazmasız köylülerinin nasıl, tarım bilimcileri, amatör aktör, paraşütçü, havacı olduklarını gördük. Daha geri uluslar arasında, çok daha büyük değişiklikler oldu. Sovyetler Birliği her türlü gelişme aşamasında yüz elli ulustan oluşuyor: ren geyiği yetiştiren Eskimolardan, koyun yetiştiren göçebe Kırgızlara, Ermeniler ve Gürcüler gibi eski uygarlıklara sahip halklara kadar.

Sovyet politikası, ekonomi sosyalizme doğru ilerlediği sürece, bütün ulusal kültürleri gelişmeye bırakmıştı. Ne var ki, elli sekiz ulusun, kitap bir yana, alfabesi bile yoktu. Bilim adamları bunlar için yazılı diller geliştirdiler ve Sovyetler Birliğinde, birinci Beş Yıllık Planın sonunda yayınlanan kitap sayısı, Almanya, Fransa ve İngiltere'de yayımlananların toplamından daha fazla olana dek Moskova'da tam yüz dilde kitap basıldı. Kitaplar yalnız tek bir dönüştürücü güçtü; bunun yanısıra bir de, yeni yasalar, bilim ve sanat vardı.

En büyük dönüştürücü güç, halkın yaşam için verdiği savaşımdı. Yazar Panferov, Paris'deki bir konferansta bunu şöyle ifade etmişti:

"İşçi sınıfı, coşkun Dinyeper üzerinde bir baraj kur-

du ve onun kural tanımaz sularını insanlığa hizmet eder hale getirdi. Dumanlı Ural dağlarını bir sanayi merkezine dönüştürdü ve vahşi, uzak Kuzba'ları egemenliği altına aldı. Ülkeyi yeniden yapmakla işçi sınıfı kendini de yeniden yaptı."

1930'ların başında herkes 'yeni halkı' tartışıyordu. Bir Rus yazarı **Moskova Haberleri**'ne bir sayfa kadar tutan bir 'Yeni Halk' skeçleri teklif etti. Şaşırdığımızı görünce ekledi: "Sosyalizm altında gelişen yeni halkın bütün türlerini göstermek için bu az bile." Bir Sverdlovsk gazetesi 'Yeni Halk' başlığı altında bir sütun yayınlıyor, halkın tutum ve tavırları ile görüşlerindeki değişmeleri yansıtan anekdotlar veriyordu. Bunlardan bazıları korkarım ileriki yıllarda 'hüsnü kuruntu' gibi geldi. Sosyalizm için savaşım ne ütopyayı getirdi, ne de günahı ortadan kaldırdı. Gene de halkta büyük ve anlamlı değişiklikler görüldü. Pek çok örnekten birkaç tanesini sıralayacağım: Orta Asya'da kadınların özgürlüğe kavuşturulması, çocukların gelecekteki mesleklerini kendileri seçmeleri, ve Stahanovit'lerin doğup büyümeleri... Bunların her biri farklı biçimlerde, o dönem yaşamının niteliğini gözler önüne serer.

*

Kadınların statülerindeki değişiklik, Sovyetler Birliğinin her yerindeki önemli toplumsal değişikliklerden biridir. Devrim, kadınlara, yasal ve politik eşitlik getirdi. Sanayileşme, eşit ücretin ekonomik temelini oluşturdu. Şu var ki, her köyde kadınlar, yüzyılların verdiği alışkanlıklar ile hâlâ savaşmak zorundaydı. Örneğin, Sibirya'daki köylerden gelen haberlerde kolektif çiftlikler kadınlara kendi bağımsız ücretlerini verince, kadınlar, 'kadın dövmeye' karşı bir grev yapmışlar ve çok eskilerden kalma bu adeti bir haftada yok etmişlerdi.

Köy başkanlarından birisi, "Köy sovyetine ilk kadım seçtiğimiz zaman bütün erkekler bizi yuhalamışlardı," diye anlattı. "Ama bir dahaki seçimde altı kadın daha seçtik ve bu sefer gülen biz olduk." 1928 yılında Sibirya'da bir trende, Moskova'daki Kadınlar Kongresine giden yirmi kadın köy başkanına rastlamıştım. Bunların çoğu trene ilk kez biniyorlardı ve yalnız biri Sibirya'dan daha önce çıkmıştı. Bunlar, Moskova'ya, 'hükümete kadın istekleri konusunda tavsiyede bulunmak üzere' davet edilmişlerdi. Yerel olarak seçilip gönderiliyorlardı.

Kadın özgürlüğü için en çetin savaş Orta Asya'da verilmişti. Burada kadınların hayvandan farkı yoktu ve çok küçükken satılıyorlardı. Bundan başka onları, tüm yüzlerini kapayan, soluk almalarını ve görmelerini bile engelleyen, at kılından örülmüş 'paranja' denilen o çirkin uzun siyah tülü takmaksızın görmek mümkün değildi. Gelenekler, kocaya, peçe takmayan kadını öldürme hakkını veriyordu. Müslümanların papazı demek olan mollalar bu adeti din ile de destekliyorlardı. Rus kadınları ilk özgürlük haberlerini götürdüler. Önce, çocuk bakımevleri kurdular ve burada yerli kadınlar birbirlerinin yanında peçelerini açtılar. Gene burada, kadın hakları ile peçenin kötülükleri tartışıldı. Parti üyeleri, karılarının peçelerini açmaya izin versinler diye zorlandı.

1928'de Taşkent'e ilk gidişimde kadınlar konferansı şunu ilan ediyordu: "Geri kalmış köylerdeki üyelerimiz şiddete uğruyor, işkence görüyor ve öldürülüyorlar. Ama bu yıl, bu çirkin peçeyi yok edeceğiz. Bu, tarihî bir yıl olacak." Çok sarsıcı olaylar bu kararın alınmasına neden olmuştu. Bir Taşkent okulundaki kız çocuğu, tatilde, köyündeki kadın hakları konusunda propaganda yapmıştı. Parçalanmış vücudu okula, üzerinde şu sözcükler yazılı bir araba ile gönderilmişti: "İşte size kadın özgürlüğü!" Bir başka kadın, köy ağasının uyarısına aldırmamış ve

komünist bir köylüyle evlenmişti. Ağanın kışkırttığı onsekiz kişilik bir çete, gebeliğinin sekizinci ayında ırzına geçmiş ve vücudunu nehre atmıştı.

Savaşımlarını anlatmak için kadınlar şiirler yazmışlardı. Bir özgürlük savaşçısı, Zülfiye Han, mollalar tarafından diri diri yakıldığında köyün kadınları şu ağıdı yakmışlardı:

"Ah kadınım, dünya senin özgürlük savaşını unutmayacak!
Senin alevin sanma ki seni yaktı kül etti,
Seni yakan alev ellerimizde meşaledir."

Dinsel baskının kalesi 'Kutsal Buhara' idi. Burada dramatik bir peçe çıkarma düzenlenmişti. 8 Marttaki Uluslararası Kadınlar Gününde 'görülmeye değer' bir şeyler olacağı konusunda bir söz yayılmıştı ortalığa. O gün kentin bir çok kesiminde kadın toplantıları yapılmıştı, ve kadın konuşmacılar herkesin 'hemen peçeleri çıkarması' konusunda ısrarlıydılar. Ardından kadınlar platforma yürüdüler, peçelerini konuşmacının önüne attılar ve sokaklardaki yürüyüşe katıldılar. Hükümet liderlerinin kadınları selamladıkları tribünler kurulmuştu. Evlerinden gelen başka kadınlar da yürüyüşe katılmışlar ve peçelerini tribünlere atmışlardı. İşte bu yürüyüş Kutsal Buhara'daki peçe geleneğini yıktı. Hiç kuşkusuz pek çok kadın öfkeli kocalarının karşısına çıkmadan önce tekrar peçe takmışlardı, ama o günden sonra peçe gitgide daha az görünür oldu.

Sovyet iktidarı, kadınları özgürlüğe kavuşturmak için pek çok silaha başvurdu. Eğitimin, propagandanın, çıkartılan yasaların hepsinin bunda yeri vardı. Karılarını öldüren kocaların davaları büyük açık mahkemelerde görüldü. Eski adetlerin suç saymadıkları bir hareket için ölüm cezası veren yargıçların bu kararı destekleniyordu. Kadınları özgürlüğe kavuşturmanın en önemli silahı, Rusya'da olduğu gibi, yeni sanayileşme idi.

Eski Buhara'da yeni bir ipek fabrikasını ziyarete gitmiştim. Yeni bir sanayi kurmak için durup dinlenmeden çalışmaktan yorgun düşmüş solgun yüzlü müdür bana, fabrikanın uzun zaman kârlı olamayacağının beklendiğini söyledi. "Türkistan'da gelecekte açılacak ipek fabrikaları için köylü kadınları eğitiyoruz! Fabrikamız kadınların peçe adetini kırmak için bile bile baskı uyguladı. Fabrikada kadınların peçe takmalarına izin vermiyoruz."

Kız mensucat işçileri, peçelerini Rus usulü baş örtüsü ile değiştirdikleri zaman, yaşamın yeni anlamı üzerine şarkılar yazmışlardı:

Fabrikaya giderken
Yeni bir başörtü buldum
Kırmızı bir başörtü,
Hem de ipekten.
Elimin emeğiyle satın aldım onu!
Fabrikanın kükremesi ta içimde.
O bana ritim, o bana enerji veriyor.

Bunu okurken insan, ister istemez, Thomas Hood'un İngiltere'de ilk fabrika yaşamını anlatan "Etekliğin Şarkısı'nı anımsamadan edemiyor:

Parmaklar yorgun eller nasırlı,
Gözkapakları kapanıyor, kıpkırmızı,
Bir kadın oturuyor paçavralar içinde,
Pile yapıyor ipliğiyle iğnesiyle.
İlmik, ilmik, fakirlik, açlık, pislik,
Gene de elem ve keder dolu bir sesle,
Etekliğin şarkısını söylüyor hazin hazin.

İngiltere'de fabrika, kâr için sömürünün bir silahı gibi göründüğü halde, burada yalnız kolektif zenginliğin bir aracı olarak değil, geçmişin vurduğu zincirleri kırmada bilinçle kullanılan bir alet gibi görünüyordu.

*

Heryıl Sovyetler Birliği, çoğu üretimde rekorlar kıran bir demet kahraman çıkartıyordu ortaya. 1935'te en

çok duyulan adı, daha iyi bir üretim yöntemi bulan bir madencinin, Stahanov'un adıydı. Bu ad, bir hareket için kullanılmıştı. Bir başka ad da, kolektif bir çiftlikte bir şeker kamışı yetiştiricisi olan Mari Demçenko'nun adıydı. Mari, köy laboratuvarında şekerkamışı üzerinde deneyler yapmış ve 1935 ilkyazında bütün kamış yetiştiricilerini geride bırakmıştı. "Ülkeyi şekere boğalım. Ben ve işçilerim dönüm başına yirmi ton kamış vadediyoruz!" diye ilan ediyordu.

Yüzlerce çiftlik bu çağrıya uydu. Binlerce ziyaretçi Mari'nin ekibini tarlada çalışırken gördü. Milyonlarca okur, bunlar tarlayı dokuz kez tırmıklar ve gece ateşinde sekiz kez güvelerden temizlerken izlediler. Ağustosta yağmur yağmayınca bütün ülke ah çekti, ve Mari, itfaiye birliğinden yardım alıp bütün tarlaya 20.000 kova su verince bütün ülke sevinçle coştu. Tüm ulus hayranlıkla seyrederken, o dönem başına yirmibir ton ürün aldı. Bir-iki yılda onun rekoru kırıldı ama, adı belleklerde kaldı.

Öykünün sonu ilginçti. Mari'nin ekibi, Kasım ayı kutlamaları için Moskova'ya davet edildi. Geçidi liderlerin tribününden izlediler. Mari, coşkuyla Stalin'e "liderleri görmeye" gelmeyi nasıl hayal ettiğini anlattı. Stalin yanıt verdi: "Ama siz de şimdi lidersiniz!" Mari biraz düşündü ve "Peki, öyle olsun," dedi. Stalin ne ödül istediğini sordu. Mari, şeker kamışını incelemek için burs istedi. Bursu aldı. İşte 1935'te ödül ve liderlik idealleri böyleydi.

Sosyalizm ne tür bir halk yaratmalıdır konusunda pek çok yazı yazıldı. Bir grup Türkmen atlısı çölde inanılmaz bir biçimde 2.690 mil at koşturup Moskova'ya ulaşınca Stalin bunları, "Hedeflerinin açıklığı, gösterdikleri azim ... ve karakterlerinin sağlamlığı," ile övünce, **Pravda** bu temayı, ideal Sovyet karakteri olarak bir başyazıda işledi. Bu tema, Hitler'in kısa süre önce Alman

gençliğinden istediği koşulsuz itaat düşüncesinin "tam tersi" olarak ilan edilmişti. "Güçlü ve orijinal bireysellik" Sovyet vatandaşının niteliği olarak kabul ve ilan edilmişti. "Boyun eğme ve körü körüne itaat değil, bilinçli ve cesur kararlar. ... Emekçilerin güçlü kolektif arzularıyla sıkı sıkıya bağlı güçlü bir bireysellik. ... Milyonların görebildiği apaçık hedeflerden ... gönüllü bir disiplin doğar." İşte bunlar, bilinçle ifade edilmiş ve Nazilere meydan okuyan ideallerdi.

1935'lerin ikinci yarısında Stahanovitler ülkeyi sarsmaya başladılar. Aynı zamanda yüzlerce yerde, yeni makineler üzerinde işçiler, çoğu kez yönetimin ilgisizliğine ya da karşı koymasına bakmadan, ama öteki işçilerin dikkatle kendilerini izlediklerini bilerek, üretimin eski standartlarını parçaladılar. Dünyadaki bütün ülkeler bunu farkettiler ve bu harekete 'hızlanma' adını verdiler. Aslında bu, hızlanmadan da fazla bir şeydi ve üretimin evrensel sınırlarını fırtına gibi zorlayan bir şeydi. Donbas'daki bazı madenciler, Ruhr üretimini iki kat aşmışlardı. Gorki Oto Fabrikalarındaki bir demirci, Ford'un koyduğu standartları kırıp atmıştı. Leningrad'daki kimi kundura yapımcıları, Çekoslovakya'daki Bata Fabrikalarının rekorunu yüzde-elli fazlasıyla aşmıştı.

Beş yıl önce 'Ruslara bir şeyler öğretmeye' çalışan Amerikan uzmanları, bütün bunları duydukça homurdanıyorlardı: "Biz bütün bunları kendilerine gösterirken peki niçin yapamıyorlardı?" Nedeni açıktı. Sovyetler Birliği kendisini yeni makinelerle donatmış, milyonlarca acemiinin eline bunları vermişti. Acemiler makineleri kırmış ama öğrenmişlerdi. Öğretmenleri söyledikleri zaman öğrenemiyorlardı. Bunun, kendi sinir sistemlerinde yerleşmesi gerekti. Ama bunların öğrendikleri yalnız Amerikalıların teknik becerileri değildi. Sahip olmanın verdiği bir gururla birlikte gelen bir beceriydi. **Modern dünyayı**

yapan mekanizmaya sahip olma gururu ve bunun getirdiği beceri.

Stahanovitlerin Kongresine katılanlar —Moskova'da herkes gitmek istiyordu— yapılan büyük gösterileri anlatıyorlardı. Basın şu sözcüklerle veriyordu haberleri: "Bilimin azgın küheylanını ehlileştirmek. Herkesin gereksinmelerine göre alacakları sosyalizmin yolunu hazırlamak" Bütün tartışmalarda, halkın kazandığı yeni özellikler görülüyordu: Neşeli bir atılım, karmaşık süreçlere egemen olmanın verdiği gurur, toplum ile bilinçli bir işbirliği, öğrenmeye karşı duyulan açlık.

Stahanov, rekoru ile ilgili düşüncelerini anlattı. "Uluslararası Gençlik Günü yaklaşıyordu. Bunu bir rekorla işaretlemek istedim. Arkadaşlarım ile ben bir süreden beri, yerleşik normun zincirlerini kırmayı, madencilere güçlerini gösterme olanağını vermeyi, ekipleri tam vardiya çalışmaya zorlamayı düşünüyorduk." Demirci Busying şöyle diyordu: "Öğrenmek kadar hiç bir şeyi hayal etmedim. Büyük çekiçler nasıl yapılıyordu bilmek ve kendim yapmak istedim." Slavnikova, iyice incelediği, ama hiç kullanmadığı bir makine üzerinde "rekor kırmak" istiyordu. Karşı çıkan ustabaşıya şöyle söylemişti: "Ben paraşütçülük yaptım. Bu makine gözümü yıldırmıyor. Rekoru kıracağım." Nitekim kırdı da.

Çubukları döverek birleştirmek konusunda bir rekor sahibi Vasiliev, duygularını anlatmak için "kaynama" ve "patlama" sözcüklerini kullanıyordu. 1934'te rekorunu kırdıkları zaman, "kaynadı" ve tatili bitmeden dört gün önce çalışmaya başladı. "Andrianov'u yenmiştim," diyordu, "ama sonra gazetede Harkov'lu bir demircinin binden fazla yaptığını duydum. O zaman patladım. Ben bir seferde 945 tane yapmıştım. ... İş yerini nasıl düzenleyeceğimiz konusunda ekiple bir konuşma yaptık ve ardından 1.036'ya ulaştık. Ustabaşı ile konuştuk ve fırının nasıl de-

ğiştirilmesi gerektiğini tartıştık. Bize, bir seferde 1.500 taneyi ısıtacak bir fırın verdi. Bizi şimdi ne durdurabilir? Aramızda görüştük ve metali daha kolay alabileceğimiz bir düzende yerleştirdik. 27 Ekimde, bir seferde 1.101 ile ülkede bir rekor kırdım. Yoldaşlar, şu çekiçten daha verebileceği her şeyi almış değilim, ama alacağım!"

Stahanovitler, fazla çalışmayı yetersizliğin bir itirafı olarak beğenmiyorlardı. Fizik bakımdan insanı tüketmeyen bir çalışma temposu bulunmalıydı. "Eğer iş doğru yapılırsa, insan kendini daha iyi ve güçlü hisseder!" diyorlardı. Becerilerini başkalarına öğretmeye özen gösteriyorlardı. Makinist Omalianov, bir rekor kırdıktan sonra "en yavaş bir makinisti" öğrenci olarak almış ve onu bir rekortmen yapmıştı. Bu adamların talepleri teknik süreci zorluyor ve kırıyordu. Bir mühendis bana şöyle diyordu: "İşin akışını bu adamlara uydurmak için sabaha kadar oturup planlar yapıyorum."

"On yıl sonra," diyordu Stahanoviç bana, "çiftçilik ile sanayi bizim ana uğraşlarımız olmaktan çıkacak. Gereğimiz olan her şeyi üreteceğiz. Bu arada başka işler çıkacak. İnsan gelişmesi, bilimsel araştırmalar... İşte bunlara sınır yoktur." İnsanın ilerlemesine sınır tanımıyordu; ne insanın kendi doğasını geliştirmeye, ne zamana ne mekâna.

Özellikle, gençlik sınır nedir bilmiyordu. Okullar çocukların neye yatkın olduklarını bulmaya yardım ediyorlardı. Yaz kampları ile geziler, seçme alanını genişletiyordu. Gazetelerdeki tartışmalar, kendilerini, düşüncelerini ifade etmeyi öğretiyordu. Bir gazete, **Öncü Pravda,** neredeyse tamamen çocuklar tarafından yazılıyordu. Tiflis'te, demiryolu işçilerinin çocukları, Kültür ve Dinlenme Parkında yarım millik demiryolunu kurmuşlardı ve işletiyorlardı. Yolcu taşıyor, ücret topluyor ve bu topladıkları parayı yolu genişletmede kullanıyorlardı. Büyüklerin et-

kinliklerinin çoğunda, çocuklar için bir yer bulunuyordu. 1934'te, o ünlü kuraklık yılında, çocuklardan oluşan gruplar ekin toplayıcıları izliyor ve kalıntı başakları toplamada birbirleriyle yarış ediyorlardı. Bir kuzey eyaletinde çocuklar bana, tonlarca güvercin pisliği ile odun külünü gübre olarak kullanılmak üzere nasıl topladıklarını anlatmışlardı.

1934 yılında Murmansk'da bir trende, hepsi de onaltının altında, kutup bölgelerine doğru yola çıkan yirmi tane genç 'Arktik araştırmacısına' rastlamıştım. Haritalar ile Arktik gezilere ve kuzey halklarına duydukları yakın ilgi bu organize geziyi onlara kazandırmıştı. Yetişkin Arktik araştırmacılar ile buluşuyorlar ve bunlar kendilerine gelecekteki yol arkadaşları gibi davranıyorlardı. Aynı yaz en iyi on botanik öğrencisine, Altay Dağlarına gezi ödülü verilmişti. Bunlar orada 1.200 mil yol gitmişler ve yirmiyedi yeni frenk üzümü çeşidi ile bir tür dona dayanıklı soğan bulmuşlardı. Bu 'genç botanikçilerden' ikisi diğer arkadaşlarını temsilen buldukları bitkileri yaşlı botanikçi Maçurin'e götürmüşlerdi.

O günlerdeki Sovyet gençliğinin duyguları şu iki olayda kendini gösterir. On yıllık yeni okulu bitiren ilk Moskova sınıfı mezunlarından Anna Mlynic 1935 Haziranında yapılan törende şöyle demişti: "Yaşam güzel ... böyle bir ülkede, böyle bir çağda. Biz ülkenin genç sahipleri, mekânı ve zamanı fethetmeye çağrıldık." Bir okul bitirme töreninde biraz abartmaya izin verilebilir ama, geçmişte gençler daima kralların tabaları ya da demokrasinin yurttaşlarıydı. Ne var ki, hiç bir zaman kendilerini üzerinde yaşadıkları toprağın 'sahibi' gibi görmemişlerdi. Aynı yıl, Nina Kamenova, Rainer Dağından iki kat yüksek bir irtifadan, buz gibi bir boşluktan paraşütle atlamış ve bir dünya rekoru kırmıştı. Yere indiğinde söylediği sözler hemen Sovyet gençleri arasında slogan olarak benimsen-

di: "Bizim ülkemizin gökleri dünyanın en yüksek gökleridir."

Bütün bu mutlu övünmeler süredursun, Sergey Kirov'un katledilmesi, Ütopyanın hemen köşede imiş gibi göründüğü o 1935 yılının muzaffer ruh halini, 1937 yılının 'büyük çılgınlığına' dönüştüren bir dizi soruşturmayı başlattı.

*

O mutlu günlerin bir meyvesi tarihte yerini aldı: Yeni Sovyet Anayasası o yıllarda doğdu.

Sovyetler Birliği hep demokratik bir ülke olduğunu iddia etti. Batı da bunu hep yalanladı. Sovyet politik ve seçim sistemini burada ayrıntıları ile izlemek olanaksız. Amerikalılar, Sovyet seçimleri için ne düşünürlerse düşünsünler, Sovyet halkı bu seçimlere en az bizim kadar enerji ve umutla katıldı. Onlar yalnız adaylar için oy vermekle kalmadılar, isteklerini Nakaz'a, 'Halk Talimatları'na yazdılar ve bunlar gelecek hükümetlerin programlarında ilk sırayı aldılar.

1934 seçimlerinde kocam bir ay süreyle seçim bölgesi işçisi olarak çalıştı. Seçim bölgesindeki herkesi ziyaret ediyor, onları yalnız seçime katılmaya değil, hükümetin yapmasını istedikleri şeylerin bir listesini de hazırlamaya teşvik ediyordu. Daha önce hiç oy vermemiş bir yaşlı kadını anlatmıştı. Önce, "Benim Sovyet İktidarına ne yararım dokunur ki" demişti. Ama biraz düşünüp mutfakta asılı çamaşırlara bakınca hükümetten daha fazla, herkesin yararlanabileceği çamaşırhane yapmasını istemeye karar verdi. Ve en sonunda bunu elde etti de. Moskova Kent Sovyeti o yıl 48.000 'halk talimatı' aldı ve bunların hepsini üç ay içinde bildirmek zorundaydı. Bunların pek çoğu kuşkusuz aynıydı ya da merkezi hükümete aktarılmaları gerekiyordu, ama bunların pek çoğu şimdiye

kadar görülmemiş bir biçimde halka yeniden bildiriliyordu: Kent Sovyeti, halk gönüllü yardım ederse isteklerin karşılanabileceğini bildiriyordu. 'Sovyet demokrasisi' yalnız seçimlerde verilen oy sayısı —bu, 1926'da % 51'den, 1934'te % 85'e yükselmişti— ile değil, bir adayın, toplayabileceği ve hükümet görevlerine yardım edecek gönüllü sayısı ile de ölçülüyordu. Örneğin, vergi ve mesken komisyonlarındaki işlerin çoğunu gönüllüler yapıyordu. Otuzların sonunda Howard K. Smith, bu durumun yarattığı havayı farketmiş ve Moskova'yı ziyareti sırasında şöyle demişti: "İnsana öyle geliyor ki, her küçücük birey, bir Devletin kurulmasında çok önemli bir görev yüklendiğini hissediyor. ... Bu hava bana bir sözcüğü anımsattı: 'demokrasi'."

Ne var ki, 1922 Anayasasından beri büyük değişiklikler olmuştu. Toprağın temel zenginliği kamuya aitti. Halk artık cahil değildi. Çalışma yerinden doğrudan ve eşit olmayan koşullar altında verilen oy artık uygun değildi. Her yerde halk ulusal kahramanlarını biliyordu ve doğrudan bunlar için oyunu kullanabilirdi. 6 Şubat 1935'te Sovyetler Kongresi, Anayasanın, ulusun değişen yaşamına uygun hale getirilmesine karar verdi. Otuzbir tarihçi, iktisatçı, politik bilimci, Stalin'in başkanlığı altında yeni bir anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirildi. Yeni taslak halkın isteklerine ve sosyalist devletin gereksinmelerine daha uygun olacaktı.

Anayasanın kabul ediliş yöntemi çok ilginçti. Bir yıl süreyle komisyon, ortak amaç için insanların örgütlendikleri —hem devlet ve hem de gönüllü kuruluşların— bütün tarihi biçimlerini inceledi. Sonra hazırlanan teklif 1936 Haziranında hükümetçe geçici olarak kabul edildi ve altı milyon adet basılarak halka sunuldu. Tasarı, otuz altı milyon kişinin katıldığı 527.000 toplantıda tartışıldı. Aylarca bütün gazeteler, halkın gönderdiği mektuplarla

doluydu. 154.000 değişiklik teklifi yapıldı. Bunların çoğu aynı konulardaydı ve diğer pek çoğu da anayasadan çok bir ceza yasasında yer alacak nitelikteydi. Bu halk yoklamasında fiilen kırküç değişiklik önerisi yapılmış oldu.

Kremlin Sarayının büyük beyaz salonunda 1936 Aralığında Anayasa Meclisi için 2.016 delege toplandı. Bu, sanayi, tarım ve bilim alanlarında seçkin bir yer edinmiş 'yeni halkın' kongresi idi. Çiftçiler artık eskisi gibi 'hububat yetiştiricileri' başlığı altında değil 'uzman' olarak gelmişler, çoğu rekor sahibi, traktör sürücüleri, harman makinesi operatörleri bu toplantıya katılmışlardı. Büyük sanayi kuruluşlarının müdürleri ile, ünlü sanatçılar, doktorlar, Bilimler Akademisi başkanı da vardı. Bu, Sovyetler Birliğinin, ikinci Beş Yıllık Planın sonuna doğru yeni temsil biçimiydi.

Anayasa ülkedeki değişmeleri yansıtıyordu. Devletin biçimi ve temel mülkiyet biçimleri ile başlıyordu. Toprak, kaynaklar, sanayi, "devlet mülkiyeti, bütün halkın serveti" idi. Kolektif çiftliklerin kooperatif mülkiyeti ile, vatandaşların kazançları ile elde ettikleri "kişisel mülkiyet", evleri ve taşınabilir eşyaları "yasa ile korunuyordu". Seçimler, onsekiz yaşını bitirmiş bütün yurttaşların katılacakları "genel, doğrudan, eşit ve gizli oyla" yapılacaktı.

'Yurttaşların Hakları ve Görevleri' kısmı, satır satır alkışlanacak nitelikteydi. Bunlar, bir ulusun güvence altına aldığı en kapsamlı haklar listesiydi. Yaşama hakkı dört başlık altında toplanıyordu: 'Çalışma hakkı, dinlenme hakkı, eğitim hakkı, maddi destek hakkı'. Özgürlük hakkı altı paragrafta sıralanıyordu: 'Ulus ya da ırk ayrımı gözetmeksizin' vicdan özgürlüğü, tapınma, konuşma, basın, toplanma, gösteri yapma ve örgütlenme özgürlükleri ile, keyfi tutuklama, ev ve haberleşmenin ihlali gibi konularda tanınan hak ve özgürlükler bir bir sıralanıyordu.

Bu anayasa, o sırada Almanya'da iktidarda bulunan Nazi-Faşizmine doğrudan bir meydan okuma idi. Naziler, demokrasiye 'eskimiş ve günü geçmiş' diyorlardı. Oysa bütün Sovyet sözcüleri, demokrasi ve sosyalizmin 'tükenmez' olduğunu söylüyorlardı. Hitler, 'üstün ve adi ırklardan' sözediyordu, Stalin'in ona verdiği yanıt şimdiye değin insan eşitliği konusunda yapılan en kapsamlı sözleri içeriyordu: "Ne dil, ne derinin rengi, ne kültürel geri kalmışlık, ne politik gelişme düzeyi ulusal ve ırksal eşitsizliği haklı gösterebilir."

Bütün Sovyetler Birliğinde milyonlarca insan, buz gibi sokaklara dökülüp bu olayı şarkılar ve bandolarla kutladılar. Bütün dünyadaki ilericiler bunu içtenlikle selamladılar. Uzak bir ülkeden, Çin'den Bn. Sun Yat-Sen, "İnsanlığın en büyük başarısı diyordu." Romain Rolland sakin Cenevre Gölünden, "Bu, şimdiye değin insanlığın rüyası olan büyük sloganlara yaşam verdi: özgürlük, eşitlik, kardeşlik."

Anayasa daha yazılırken ihlal edilmişti. Bu rastlanmayan bir olay değildi; pek az anayasaya harfiyen uyulmuştur. Ama Sovyetler Birliği anayasası, kendi "demokratik anayasası" ile açıkça övünen, ama gene de acayip bir ikilem ile suçlu olan yazarı Stalin tarafından ihlal edilmişti. Çünkü, Anayasa, Sovyetler Birliğinin temel yasası olarak kaldığı, halk, hükümet daireleri ve olağan mahkemeler tarafından gururla uyulduğu halde, siyasi polis bunu dikkate bile almamıştır. Stalin tarafından 1922'de merkezi bir güç verilen bu organ, devlet içinde devlet halini almıştı. Ne Anayasayı, ne de Sovyetler Birliği'nin başka bir yasasını sayıyordu. İşte bundan, izleyen yılların karanlık olayları büyüdü ve gelişti.

BEŞ

BÜYÜK ÇILGINLIK

1936-38 YILLARI arasında Sovyetler Birliği'nde meydana gelen aşırılıkların tam öyküsünü bilen ya da kimin suçlanması gerektiğini şimdilik doğru dürüst değerlendirebilecek durumda olan herhangi bir yerde, herhangi bir kimse bulunduğunu sanmıyorum. Sayısı belli olmayan insan, kuşkusuz binlerce kişi, habersiz tutuklanmış ve mahkeme edilmeksizin kuzeydeki ve uzak doğudaki kamplara gönderilmişti. Binlercesi kurşuna dizilmiş ve bunların akibetleri dostlarına bile bildirilmemişti. Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde bu davalar gözden geçirilmeye başlanmıştır. 1956 Şubatında Yirminci Parti Kongresinde Stalin'e hücum eden Kruşçev, son

iki yılda 7.679 kişinin "saygınlığının iade edildiğini" bildirmiştir. Bunların çoğu artık yaşamda bulunmuyordu. En sarsıcı açıklama, 'Zafer Kongresi' denilen 1934'te seçilen Parti Merkez Komitesinin 134 üyesinin 98'inin —yani seçilenlerin yüzde-yetmişinin—, 1937-38 yıllarında olmak üzere tutuklandıkları ve vurulduklarıydı.

Anti-Sovyet basın kolay çözümler buldu: Sosyalizm, yapısı gereği "totaliter ve acımasızdı." Sovyet halkının son yıllarda gösterdiği atılımı ve kendi "özgürlükleri" dedikleri şeye olan tutkularını bilen hiç kimse bu görüşleri kabul etmez. Kruşçev ile ötekilerinin açıklamaları da neredeyse aynı derecede basitti: Stalin ile "kişiye tapma" suçlanıyordu. Kuşkusuz Stalin sorumlu tutulmalıydı, ama onun suçlu olduğunu söylemek sorunu çözmüş olmazdı. Çünkü Stalin 'politik kanallar' yoluyla hareket etmişti. Parti Merkez Komitesinin hazırlık oturumu, 1937 Şubatında başlatılan hareketleri desteklemişti. Bu bütün rejimi ilgilendiriyordu. Üstelik, Kruşçev'in kendisi de, Stalin'in bütün bu hareketlerde, "bunların, çalışan kitlelerin çıkarları ile, devrimin kazançlarının savunulması için yapılması gerekli olduğuna inandığını," söylüyordu. Sanırım bir gün, Sovyetler Birliği, bu olayları ve tarihini gözden geçirirken olup bitenleri değerlendirecektir. Bu arada ben bunu "büyük çılgınlık" olarak görüyorum ve nasıl başladığının ip uçlarını yakalamak istiyorum.

Bütün hükümetlerin, düşman ajanlarınca ya da memnun olmayan yurttaşlarca girişilen "yıkıcı faaliyetler" sorunu vardır. Bunlar nadiren, akıllı bir biçimde ve gerekli yasal yollardan çözümlenir. Çoğu kez bunlar —kendi ülkemizde de olduğu gibi— cadı avcılığının ve komşu ülkeler terörünün bir kaynağı halini alırlar. Bu denge noksanlığı, kuşkusuz yasayı bozanların, uygun cezalara çarptırılabilen fişlenmesi kolay adi suçlular olmaması gerçeğinden kaynaklanır. Bunlar, devletin istediğinden

farklı sadakat anlayışına sahip insanlar olabilir. Yerleşmiş ve kendine güvenen bir rejim bunlardan büyük endişe duymaz, çünkü bunlar küçük bir azınlıktır. Ne var ki, savaş sırasında ya da sıkıntı içindeki bir rejimde bunlar sıradan suçlulardan daha rahatsız edici görülürler.

İşte bütün Avrupa, 1930'ların sonunda bu tür rahatsızlıklar duydu. İspanya iç savaşı, Cumhuriyetçi Madrid'i içten fethetmeye çalışan gizli Franko'cuları tanımlamak için "Beşinci kol" terimini üretti. Daha sonraki yıllar, Hitler'in "beşinci kolu" Avrupa'daki hükümetlerin içerisine öylesine girdi ki, bunlar daha savaş dokunur dokunmaz çöktüler. Geniş bir anlatımla bu beşinci kol, uluslarının savunmalarını, İspanya'da demokrasiyi yok ederek, ve daha sonra, ordularını doğuya doğru yürümeye teşvik etmek için Çekoslovak hatlarını Hitler'e teslim ederek zayıflatan, Başbakan Chamberlain ve Daladier gibi adamları içeriyordu. Bu beşinci kol, Japonya'ya demir cevheri satarak onu Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı güçlendiren Amerikalı sanayicileri içeriyordu. Bu insanlardan hiçbiri kendisini hain olarak görmüyordu. Belki çeşitli bahanelerle, istilacılara kukla hükümetler kurarak yardım eden, Quisling ile Laval ve ötekiler de kendilerini hain kabul etmiyorlardı. Ondokuzuncu yüzyıl milliyetçiliği açısından bunların hepsi de uluslarına hiyanet etmişlerdi. Bugünkü ilericiler açısından bunlar, insanlığa ihanet etmişlerdir. Eğer Hitler kazansaydı, bunlar için verilen yargı başka olacaktı. Tarih kitaplarını, zaferi kazananlar yazıyor.

Bu zemin üzerinde Rusya'yı düşünelim. Sovyetler Birliği daha ilk yıllarında, daha önceki Rus yöneticilerinin davet ettikleri pek çok yabancı ordunun işgaline uğradı. Bunlar, çok pahalıya malolan savaşlarla ülkeden çıkartıldılar. Ülkedeki muhalif grupları kullanan kapitalist devletler baskı ve tehditlerini sürdürdüler. Beş Yıllık

Planın ilk iki yılı, çoğu şimdi kamulaştırılan sanayi kollarının eski yabancı sahipleri ile temas halinde olan yüksek yönetim ve işletme personelinin düzenledikleri "sabotaj salgınına" tanık oldu. Bu sabotajlara bir gözatalım. O yıllarda Sovyet sanayiinde çalışan her Amerikalı bu konuda size örnekler verebilir.

Bunun en basit şekli, karşı tarafa rüşvet vermekti. Sovyet sanayiine makine satan bir Cincinnati firmasının temsilcisine, sattıkları makinelerin iyi olmadıkları bildirilmişti. Moskova'dan makinelerin 'bozuk çıktıkları' bildirilen fabrikayı görmek için Samara'ya gitmek isteyen temsilcinin bir yığın 'yasak' engelini aşması gerekmişti. Oraya gidince de, makinelerin kurulacağı bölgeye girmek için siyasi polisin yardımı gerekti. Korkudan tir tir titreyen ilgili yönetici, Amerika'dan gelen makinelerin denenmediğini, hatta sandıklarından bile çıkartılmadıklarını itiraf etti. Bu yöneticiye, bir Alman firması olumsuz rapor vermesi için rüşvet vermiş, Moskova'daki ileri gelen devlet memurlarını da, Amerika'dan gelecek bir kimsenin Samara'ya ulaşmaması için "ayarlamıştı". Bana bu bilgileri veren Amerikalı pek de şaşırmamış gibiydi, yalnızca ortaya çıkarttığı "hileye" sırıtıyordu. Kamu sanayiini büyük özverilerle kurmaya çalışan Ruslar için ise bu gibi hareketler elbette büyük "suçtu".

Yabancı ajanların çevirdikleri entrikalarla ilk temasım, Odessa yakınındaki ilk traktör istasyonunu ziyaret ettiğim 1930 yılında oldu. Trende iki kez GPU memurlarınca sorguya çekildim. Ancak, Amerikalı yazar olduğuma inandırdıktan sonra gitmeme izin verdiler. Eşyalarımı taşıyan hamala "GPU niçin buralarda bu kadar meşgul? Yoksa demiryolu Romanya sınırına çok yaklaştığı için mi?" diye sorduğumda, "Sırtınızdaki Alman deri ceket," diye yanıt verdi adam. "Sizi, Mennonitler arasında karışıklık çıkartan Alman ajanlardan biri sanmış olabi-

lirler." Daha sonra, yerel çiftçilerden öğrendim ki, çok sayıda Alman asıllı Mennonit çiftçinin birdenbire "bu dinsiz ülkeden kaçma" kararı vermesine, bölgede dolaşan Alman ajanları neden olmuştu. Pek çok köy, evleriyle hayvanlarını ya satmışlar ya öylece bırakmışlar ve Moskova'ya, yabancı bir ülkeye pasaport istemeye gitmişlerdi. Böylece hasat tehlikeye atılmış ve bölge halkının morali bozulmuştu.

Pek çok Amerikalı bana sanayide rastladıkları sabotajları anlattı. Bir oto fabrikasında denetim işinde çalışan bir tanesini GPU soruşturmacısı çağırmış, metal parçaları göstermiş ve bunlar nedir diye sormuş.

Amerikalı, "Bunlar ağır makineli tüfek parçalarıdır." diye yanıt vermiş. Soruşturmacı, bunların kendi atelyesinde gece nöbetinde yapıldığını söylemiş. Ustabaşı ile teknisyenlerden birisi suçlu bulunmuş ve geri kalan işçiler, hiç haberleri olmadan bir hainler çetesine silah sağladıklarını şaşkınlıkla öğrenmişler.

Bir çelik fabrikasındaki arızaları araştıran bir başka Amerikalı anlatırken gülüyordu. "Sabotörler bir bir seçiliyor. Benim kimseyi yakaladığım yok ama olay şöyle geçiyor: Vinçle açılması yarım gün süren çelik bir levhanın altındaki bozuk makinenin dişli kutusunu açıyorum ve bir de bakıyorum kovalar dolusu pislik ve çelik parçaları ile dişliler sıkışmış. Durumu müdüre gösteriyorum ve bunun 'kazaen' olamayacağını söylüyorum. Müdür deneyimsiz ama iyi bir çocuk. Gözleri ışıyor ve kimin yakasına yapışacağını biliyor."

Ruslar sanayiin teknik yönünü öğrendikçe, daha kolay farkedildiği için sabotajlar azaldı. Mühendislerin sadakatleri de Beş Yıllık Planın başarısı ile kazanılmıştı. Stalin, eskiden kendilerinden kuşkulanılan mühendisler ile teknisyenlerin "Sovyet hükümetine doğru döndüklerini" ve işçilere, bunlarla işbirliği yapmaları gerektiğini

bildirdi. "Sabotaj salgını" böylece atlatılmıştı, ne var ki, yabancı ajanların teşvik ettikleri daha derin sabotaj devam ediyordu. Bunlar mahkemeye intikal ettiklerinde, 1931-34 yıllarında, daha fazla bağışlanır oldular. Ekonomi ilerliyordu, birkaç sabotajcıdan büyük ölçüde korku duyulmuyordu. Çoğu GPU gözetimi altındaki inşaatlarda kendi mesleklerinde çalışmaya mahkûm edilen eski "baltalayıcılar"dan kimisi, gözetim altında çalışırken kazandıkları Lenin Nişanı ile eski mesleklerine döndüler.

GPU hâlâ gizli tertipleri ortaya çıkartarak varlığını haklı gösteriyordu ama, verilen cezalar hafiflemişti. 1928 yılında kömür madenlerinde baltalama olayına karışma suçundan hüküm giyen ünlü **Sahta Olay**ına karışan 52 mühendis ve teknisyen ölüm cezasına çarptırılmışlar ve bunlardan beşi fiilen idam edilmişlerdi. Daha sonraki yıllarda benzer bir olayda da ölüm cezaları verilmiş, ama bu cezalar "pişmanlıkları" gözönünde bulundurularak yerine getirilmemişti. Çok geçmeden bu hüküm giyenlere iyi işler bile verilmişti. 1931 yılında, "yabancı güçlerle işbirliği yaparak köylü ayaklanmasını teşvik eden" menşeviklere yalnız hapis cezası verilmiş ve bunların artık idam edilecek kadar tehlikeli olmadıkları bildirilmişti.

Bu artan bağışlama, ülkenin kendine güveninin artmasına bağlıydı. 1931'de Japonların saldırı korkusu kuvvetliydi, ama Japonlar Sibirya sınırlarına gelip Rus topraklarını istilaya girişmeyince azaldı. Hitler de kuşkusuz Sovyet Ukrayna'sında hak talep etmişti ama, o sırada Hitler'in egemenliğini sürdürebileceğine pek az insan inanıyordu. Litvinov, komşularla başarılı saldırmazlık paktları yapıyordu. Sovyetler Birliği'nin o çok korkulan savaştan kaçınabileceği kanısı yaygındı. İlk Beş Yıllık Plan yerini ikincisine bırakırken, bir önceki bölümde gördüğümüz iyi duygular gelişmekteydi. Özellikle 1933 hasadından sonra Sovyet halkı kendi artan gücüne inanır olmuştu.

1 Aralık 1934'te Sergei Kirov'un öldürülmesi bu güvenlik hayalini yıktı. Leningrad Komünist Partisi sekreteri Kirov, Stalin'in yakın arkadaşı ve belki de yerine geçecek adamdı. Üyelik kartıyla partiye girebilen bir komünist tarafından öldürülmüştü. Bütün ülkeyi bir şok dalgası sardı. Demek ki, bir komünist, bir komünist lideri öldürebilirdi! Kirov'u sözde korumakla görevli GPU ileri gelenlerinin olayla ilgili olabilecekleri ve soruşturmaların, Baltık Devletlerinin birisi kanalıyla yabancı güçlerin, yani Almanya'nın bağlantısı bulunduğunu göstermesi üzerine bu şok dalgası daha da büyüdü. Bunu, pek çok kimsenin Kirov olayını unuttuğu birbuçuk yıllık bir soruşturma dönemi izledi. Sonra birdenbire, yüksek rütbede komünistlerin olayla ilgili oldukları ilan edildi. Sovyetler Birliği Savcısı, 'Leningrad Merkezi'ni mahkeme önüne çıkardı. Zinovyev, Kamanev ve diğerleri 16 Ağustos 1936'da mahkeme edildiler. Bunlar suçlu bulundu ve cezaları infaz edildi. Bunu, hem ulusal ve hem yerel ölçüde öteki davalar izledi ve bu olay, sekiz önde gelen Kızıl Ordu generalinin divanı harbe verilmeleri ve hıyanet suçu ile infazlarının yapılmasıyla doruk noktasına ulaştı. Bunlar belki de, tarihte görülen en sansasyonel ihanet davalarıydı.

En önemli davalar, Sovyet ve yabancı basın mensupları ile yabancı diplomatların ve fabrikalar ile hükümet dairelerinden değişik olarak gelen temsilcilerin katıldıkları geniş bir salonda yapılıyordu. Ben mahkemede oturuyor ve öykünün gelişmesini seyrediyordum. Bir zamanlar Lenin'in arkadaşları olan seçkin teorisyenler Zinovyev ile Kamanev, yargıçlara, dinleyicilere ve bütün dünyaya, Stalin'in yükselmesi ile iktidarı nasıl kaybettiklerini ve —öyle anlaşılıyor ki— Stalin de dahil birkaç lideri öldürtmek yoluyla iktidarı nasıl ele geçireceklerini anlatıyorlardı. Kullanılan ajanlar yakalandıkları takdir-

de, bu işin asıl planlayıcılarını bilmeyecekler ve Alman Gestaposunun sıradan ajanları gibi görüneceklerdi. Esas tertipçiler ise, ünleri lekelenmeden, olağanüstü hali karşılamak için "Partiyi birliğe" davet edeceklerdi. Bunlar bu karışıklıkta önemli makamları ele geçireceklerdi. Bunlardan biri, Bakayev, GPU başkanı olacak ve asıl katilleri yokederek fesatçılara karşı olan bütün delilleri yokedecekti.

İşte ben mahkemede günler boyunca bu öykünün gelişme aşamalarını seyrettim. Suçlananlar düpedüz konuşuyorlardı ve hiç bir işkence izi taşımıyorlardı. Kamanev, 1932'de artık Stalin'in politikasının halk tarafından kabul edildiğinin anlaşıldığını ve onun politik yollardan değil ancak "bireysel terör" yoluyla düşürülebileceğinin kabul edildiğini söylüyordu. "Bizi bu yola iten," diyordu, "liderliğe karşı duyduğumuz sınırsız kin ve bir zamanlar o denli yaklaştığımız iktidar hırsı olmuştur." Zinovyev mahkemede, çok büyük sayıda insana emir vermeye öylesine alışmıştım ki diyordu, bunsuz hayata tahammül edemezdim. Küçük rütbeli ajanlar, bu grubu Gestapo ile bağlayan tanıklıklar yapıyorlardı. Bunlardan, N. Lurye adında biri, "Himmler'in kişisel temsilcisi Franz Weitz'in yönetimi altında," çalıştığını iddia ediyordu. Bunlardan daha küçükleri, ilk kez mahkemede şeflerinin kendilerine revâ gördükleri akıbeti öğrenince, onlara daha büyük bir öfkeyle saldırmaya başladılar.

Sanıklardan biri, Kamanev'e karşı bağırıyordu: "Böyle suçsuz rolü oynadığına bakmayın! İktidarı ele geçirmek için dağlar gibi cesedi çiğneyip geçmekte hiç tereddüt etmezdi!"

Bu anlatılan öyküler doğru muydu? Sovyetler Birliği dışındaki basının çoğu buna 'tertip' diyordu. Ama, mahkemeyi izleyen yabancı muhabirler dahil çoğu kimse, bu öykülerin doğru olduğuna inanıyorlardı. Büyük Elçi Da-

vies, **Moskova Görevi** adlı kitabında, sanıkların yapılan suçlamalardan suçlu olduklarına inandığını söyler. Seçkin avukat ve İngiltere Parlamentosu üyesi D. N. Pritt aynı şekilde düşünür. Pasifik İlişkileri Genel Sekreteri Edvard C. Carter şöyle yazar: "Kremlin davaları doğru, hem de müthiş doğrudur. Sonuçta çıkan anlam ikna edicidir." Kruşçev'in bu döneme yaptığı ayrıntılı saldırı bile, açık olarak yapılan bu davalardan herhangi birinin tertip olduğunu söylemiyor.

Bana gelince. Sanıkları çoğu kez birkaç metre yakından dinledim. Bir zamanların devrimci liderlerinin birer hain haline gelmeleri süreci bana akla uygun geldi. Bunlar, Rus halkının dış yardım olmaksızın sosyalizmi kurabileceğinden kuşku duymaya başlamışlardı. Bu, 1924 - 27 arasında açık bir tartışmaydı. Duydukları bu kuşku, Rusya'nın gösterdiği yetersizlik ile —ki bu, ülkeye 1932'de açlık getirmişti—, yakından bildikleri yetkin Alman örgütlenmesi arasındaki zıtlığı büsbütün derinleştiriyordu. Rusya'nın, demir bir ökçenin zorladığı Alman disiplininden yararlanabileceğine inanmak güç müydü? Huzursuzlanan pek çok insan o günlerde buna benzer şeyler söylüyorlardı.* En sonunda bir 'Alman devrimi' yapılır; kendileri de bunu içerden desteklerler ve bu arada da nefret ettikleri Stalin'den kurtulmuş olurlardı.

Eğer biz bu ilk davaları doğru diye kabul edersek —ki, deneyimli yabancı gözlemciler bunların doğru olduğunu kabul ediyorlardı— ortaya öyle bir durum çıkar ki, bu bir ulusu kolayca **makul düşünme** temelinden uzaklaştırabilir. Yalnız çevrelerini düşman kapitalist devletler çevirmekle kalmamış, kendi devrimci liderlik kadrolarına da ajanlar sızmışlar ve bunlar adam öldürme ve

* Kafkasya'da öfkeli bir köylü kadının görevliye şöyle bağırdığını duymuştum: "İngilizler gelsin, Almanlar gelsin, kim gelirse gelsin ama bu Allahın belası ülkede düzeni kursun!" Görevlinin yatıştırmaya çalıştığı kadın tutuklanmamıştı. Eğer kentte bir aydın bunu söyleseydi tutuklanabilirdi.

hükümet devirme tertiplerine kalkışmışlardı. Zinovyev ile Kamanev'in hüküm giymesinden sonra tutuklamalar ve davalar daha da yaygınlaştı. Sendikalar Merkez Konseyi eski başkanı Tomski'nin adı mahkemede sanıklardan biri tarafından açıklanmış, suçunu itiraf ederek, tutuklanmamak için intihar etmişti. Kafkasya'da, Orta Asya'da ve Uzak Doğu'da bölge mahkemeleri başlamıştı. Uzak Doğu'da GPU şefi Japonya'ya kaçmış ve yardımcılarından çoğu Japon ajanı olarak tutuklanmıştı.

Sonra sıra orduya geldi. Politik komiserler başkanı Mareşal Gamarnik, 1 Haziran 1937'de intihar etti. 11 Temmuzda, daha yakın günlerde Savunma Komser Yardımcısı olan Mareşal Tukaçevski, yedi büyük komutanla birlikte divanı harbe verildi. Bu, gizli yapılan ilk büyük dava idi. Sanıkların, Ukrayna'yı ele geçirmesi için yardım vadettikleri Hitler'den para aldıklarını kabul ettikleri ilan edildi. Bunların hepsi ölüm cezasına çarptırıldılar. Dış ülkelerden gelen kimi haberlerden bunların gerçekten suçlu oldukları anlaşılıyordu. **N. Y. Times**'in Prag muhabiri G. E. R. Gedye, 18 Haziranda verdiği haberde, "Prag'daki yüksek görevlilerden ikisinin kendisine, Alman Genelkurmayı ile bazı yüksek rütbeli Rus generalleri arasında gizli ilişkilerin Rapallo Anlaşmasından beri varolduğu konusunda kesin bilgileri olduğunu," söylediklerini kaydediyordu. Bana da sonraki günlerde Çek yüksek görevlileri, askerî istihbaratlarının, Rusların karşılıklı yardım ittifakının çerçevesi dahilinde verilen Çekoslovak askerî sırlarının, Tukaçevski tarafından Alman Yüksek Komutanlığına açıklandığını öğrendiklerini ve bu bilgiyi Moskova'ya ulaştırdıklarını anlatmışlardı.

Sovyet yurttaşlarını en çok rahatsız eden şey, belki de, bu ihanet davalarının en sonunda, GPU şefi Yagoda'yı da içine çekmiş olması gerçeğiydi. Yagoda hain olarak mahkeme edilip idam edildiği zaman, GPU ileri gelenleri,

"masum yurttaşları tutuklama" ve "itiraf ettirmek için uygun olmayan yollara başvurmakla" suçlanarak hapsedilince, halk arasında hükümetin soruşturma organları hakkında kuşkular uyanmaya başladı. Peki şimdi kim suçluydu, kim suçsuz? Kim kimi tutukluyordu?

Sovyet halkı arasında şimdi, 1934 yılında hissettikleri gelişmenin yüceltici duygusu yerini bir güvensizlik duygusuna bırakmıştı. Bu yalnız, ve her şeyden önce, kişisel tutuklanma korkusundan ya da dostları için duyduğu endişeden ileri gelmiyordu. Bu, daha çok, düşmanın liderlik kadrosunun ta içine kadar sızdığı ve kimin sadık olduğunu kimsenin bilmemesi düşüncesinden ileri geliyordu. Bu, ilk kez bir ulusun, Hitler'in Beşinci Kolunun öldürücü uzmanlığının pençesine düşmesinin belirtisiydi. Bunun, uluslarının yaşamda kalma savaşı olduğunu hissediyorlardı ama bu, karanlıklar içinde verilecek bir savaştı. İşte savaşımın karabasanı andıran bu niteliği, yalnız Sovyet halkını değil, sanırım Stalin'i de etkilemişti. Bir ülke sosyalizme ne kadar yaklaşırsa düşmanlarının o denli artacağı teorisi, bu koşullar altında oluştu.

Açık davalarda yargılanan sanıklar bu olayların tek kurbanı değillerdi. O yılları ve özellikle 1937 yılını bütün Sovyet yurttaşları, neden gösterilmeyen tutuklamalar ile bunun bütün çevrelere yaydığı kuşkunun yarattığı büyük ruhsal depresyon yılları olarak anımsarlar. İnsanlar geceleri evlerinden alınıyor ve bir daha görülmüyorlardı. Kimi kez tekrar ortaya çıktıkları oluyordu. Örneğin, George Andre için iki kez Sibirya'ya sürülmüş ve her seferinde geri gelerek daha iyi bir işe girmişti. Bu şekilde tutuklanan insanlardan çoğu elbette idam edilmiyor, ya Sibirya'ya bir kampa gönderiliyor ya da uzak bir yerde oturmaya tabi tutuluyorlardı. Duyulan 'terör', insanların yakınlarının akıbeti hakkında bilgi sahibi olmamaktan ileri geliyordu.

Evlenip de Leningrad'a taşınmadan önce birkaç yıl birlikte oturduğumuz yakın kadın arkadaşım on yıl hüküm giyerek sürülmüştü. Dokuz yıl sonra ona tekrar Moskova'da rastladım ve ne olduğunu öğrendim. Kocası tutuklanmıştı, ama o hiç bir zaman neyle suçlandığının ayrıntılarını öğrenememişti. Kocasının suçsuzluğuna inandığından GPU dairelerinin eşiğini aşındırmış ve kendisi de "bir halk düşmanının karısı" olmakla suçlanmıştı. Kampa gönderilmemiş, ancak Kazakistan'da küçük bir kente yollanmış, o da lisede bir öğretmenlik bulmuştu. Ayda bir kez yerel GPU'ya uğramak zorundaydı ve zeki bir adam olan şefle "çok ilginç tartışmalar" yapmıştı. Adam birkaç kez, kendi tutuklanması ve bildiği diğerlerinin tutuklanmaları konusunda görüşlerini sormuştu. Bir defasında kadın, "Sanırım," demişti, "beşinci kol GPU içine sızmış ve daima yanlış kimselerin tutuklanmalarına neden olmuştu." GPU görevlisi, "Pek çok kimse zaten bu görüşte," diye karşılık vermişti. Ama, kimlerin bu görüşte olduklarını ya da kendisinin bu görüşü paylaşıp paylaşmadığını söylememişti.

Bu teori kısmen Kruşçev'in o çok sarsıcı açıklamalarını açıklar. 1934 Parti Kongresine seçilen 1966 delegeden 1.108'i sonraki yıllarda tutuklanmış ve bu kongrenin Merkez Komitesine seçtiği 134 kişiden 98'i —yani yüzde 70'i— yalnız tutuklanmakla kalmamış, vurulmuşlardı. Şimdi, bütün bu olup bitenleri Stalin'in paranoyasına bağlayanlar, bir paranoyakın bile, en başarılı ve sadık destekçilerini niçin yokettiğini açıklamak durumundadırlar. 1934 yılında yapılan "Zafer Kongresi" Stalin'in çizgisine sıkı sıkıya bağlı bulunan ve hem tarımda, hem sanayide elde edilen zaferleri övüp göklere çıkartanları kapsıyordu. Bunların üç yıl içersinde bertaraf edilmeleri, Nazi Beşinci Kolunun, ulusun en yetkin yurtseverlerini temizleme yolunda çok başarılı olduklarını öne süren varsayımı

iyice destekler.

Benim bildiğim bu gibi olaylar, çoğu kez tutuklanan kimselerin, ülkede düzeni bozmak ve karışıklık çıkartmak amacıyla seçilmiş "yanlış insanlar" olduğu şeklindeki görüşü destekler. Bizim **Moskova Haberleri**'nde çalışan üç kişi birdenbire alındılar. Eğer benden gazetede çalışanlar arasında en yararlı ve çalışkan üç kişi seçmem istenseydi bu üçünü seçerdim. Bunların üçü de, hem gazetede hem sendikada ter döken, olağanüstü durumlarda geceleri bile çalışmaya daima hazır Parti üyeleriydi. Üstelik bizim personelin, sendika toplantısına gidip, "Hükümete, bu bozguncuları aldığı için teşekkür etmesi" bekleniyordu. Ben toplantıya gitmediğim gibi durumu yazıişleri müdürü önünde protesto da ettim.

Müdür, suçsuz kurbanların da olabileceğini kabul ediyordu. "Nasıl olsa durumu temsilcilerine bildirirler," diyordu. "Yüksek Sovyet Şûrasındaki temsilciler bu gibi şikâyetlerle ilgileniyorlar. Suçsuzluğundan emin olan ve bunun için mücadele eden herkes eninde sonunda geri dönüyor." Gerçekten bütün temsilciler, kendilerine bağlı bulunan üyelerin bu tür şikâyetleri ile ilgileniyorlardı. Benim bölgemden temsilci olan ünlü aktör Koçalov, bu gibi başvuruların o yıl içindeki işlerin en büyük kısmını oluşturduğunu söylemişti. Ne var ki, suçsuzların daima geri geldikleri doğru değildi. Bunlardan binlercesi sürgünde öldü.

Şimdi de, 1956 yılında Kruşçev'in Stalin'e saldırısı üzerine Parti üst kademelerinde neler olup bittiği konusundaki açıklamalara dönelim. Kruşçev bu aşırı uygulamaların, "Sergey N. Kirov'un canice öldürülmesinden sonra" başladığını ve 1935-38 yılları arasında sürdüğünü söylemektedir. "İşte bu dönem boyunca, hükümet organları aracılığı ile, önce düşmanlara ve daha sonra da pek çok samimi komüniste karşı kitle halinde tenkitler yapıl-

mıştır." Kirov'un öldürülmesinden hemen sonra Stalin'in önerisi ile mahkemelere, soruşturmaları, hükümleri ve cezalandırmaları hızlandırması talimatı verildiğini açıklamaktadır. O sırada, Yagoda GPU başkanıydı. Stalin onu çok ağır bulduğu için Sochi'den, 25 Eylül 1936'da verdiği talimatla, Yagoda'nın beceriksizlik göstermesi nedeniyle İçişleri Komiserliğine Yezov'un atanması gerektiğini bildiriyordu. Yezov'un atanması ile yaptığı planlar, Merkez Komitesinin 1937 Şubatındaki genel oturumunda onaylandı. Tutuklamaların sayısı hemen arttı. Kruşçev, 1936 ile 1937 arasında tutuklamaların **on kat arttığını** söylüyor. İtiraf ettirmek için işkence yapıldı diyor. Stalin yetki vermiş. Oysa, daha önce Sovyet halkı, yalnız hapishanelerinde Nazilerin yaptığı gibi işkence bulunmadığı ile değil, Amerika'da uygulanan dayağın bile olmadığı gerçeği ile övünüyorlardı.

1937 yılı, baskının tepe noktasına çıktığı yıldı. Yezov sahneden birdenbire yokoldu. Bir akıl hastanesine gönderildiği söyleniyordu. 1938 başında yeni bir Parti kararı yayınlanmıştı. Çılgınlık azalmaya başladı. Stalin'in zamanında bile bu hal çılgınlık olarak kabul ediliyordu. 1940'ların ortalarında bir GPU ileri gelenine, 1937'de olan bir davanın yeniden gözden geçirilip geçirilmeyeceğini sormuştum. "1937'de olan her şey gözden geçirilebilir," demişti. Ne var ki, binlerce dava, Stalin'in ölümünden sonraya kadar yeniden gözden geçirilmedi.

1937 yılında suçsuz kimselerin uzak yerlere sürülmeleri ile ilgili olarak Kruşçev bazı beyanlarda bulunmaktadır. "1937 yılındaki o rezil uygulamalar için haklı olarak Yezov'u suçluyoruz," diyor. Ne var ki, Kruşçev, Yezov'un, mahkûmiyetleri herhangi bir önduruşma yapılmaksızın belirlenen kimselerin listelerini hazırlayarak, onaylaması için Stalin'e gönderdiğini söylüyor ve Yezov'un, Stalin'in onayı olmaksızın, bazı önde gelen kur-

banları mahkûm edemeyeceğini ekliyor. Kruşçev, "Stalin, kimseye güvenmeyen, hastalık derecesinde kuşkulu bir adamdı," diyor. Kruşçev'in, olup bitenleri şu biçimde özetlemesi önemlidir:

"Stalin'in, sosyalizme ne kadar yaklaşırsak düşmanlarımız o kadar çok olacaktır formülü ile, Yezov'un raporuna dayanarak geçen Şubat-Mart Merkez Komitesi toplantısında alınan kararları kullanarak, Devlet Güvenlik örgütlerine sızan **provokatörler** ile **vicdansız kariyeristler,** Partinin adı ile, kitle terörünü korudular."

Görüldüğü gibi manzara, düşmanlarından kurtulmak isteyen bir despot olarak Stalin'in gösterilmesiyle aydınlığa kavuşacak kadar basit değil. Bu, pek çok grubun hareketlerini bir araya getiren karmaşık bir manzara. Stalin'in sorumluluğu, "kimseye güvenmeyen, hastalık derecesinde kuşkulu" bir adam olarak —yakın arkadaşları katledilen ve, açık duruşmada bizzat kendisinin öldürülmesinin planlandığını duyan bir adam için hiç de yadırganacak bir durum değil— Yezov'u göreve ataması, soruşturmalar ile hükümlerin hızlandırılmasını emretmesi ve sosyalizm başarıya yaklaştıkça düşmanlarının artacağı teorisini icadetmesidir. Yezov'un sonradan deli olduğu ve verdiği emirlerin yerine getirildiği anlaşıldı. Stalin'in öne sürdüğü delillere ve Yezov'un raporlarına inanan Merkez Komitesi de bu hareketleri onaylamıştı. Bu olayların asıl failleri, Kruşçev'in söylediği gibi "provokatörler" —yani Nazi-faşizminin adamları— ile, "vicdansız kariyeristler" —kendi ilerlemeleri için o tertipleri icat eden adamlar— idi.

Kruşçev'in yaptığı bu çözümlemelerin, Nazi beşinci-kolunun "GPU'nun yüksek yerlerine sızdığı ve yanlış insanları tutuklattığı" yolunda benim sürgündeki arkadaşın söylediği şeylerden büyük bir farkı yoktu. Ben bu dönemde yapılan şeylere "büyük çılgınlık" dedim; çünkü,

yapılan şeyler akıl eseri değildi, pek çok insan katılmıştı ve, henüz tamamen anlaşılmamıştı. Davaları gözden geçiren Sovyet araştırmacılar sanırım en sonunda bu olup bitenlerin aslını meydana çıkaracaklar. Bulacakları anahtar, büyük bir olasılıkla, Nazi beşinci kolunun bu tür pek çok tertipte GPU'ya fiilen ve yoğun biçimde sızdığı, ve bunların da baskısıyla, kendi öldürülmesinin planlandığını gören çok kuşkulu bir insanın, Devrimi köklü bir temizlik ile kurtardığına inanması olacaktır.

Sovyetler Birliği'nde ve Stalin döneminde yalnız 1937 çevresindeki yılların, haksız tutuklamalara ve infazlara tanık olduğunu düşünmek saflık olur. Bu gibi olaylar daha az sayıda olmak üzere, Devrimin başlarından, bazı doktorların Sovyet liderlerinin sağlıklarına karşı tertibe kalkışmakla suçlandıkları, Stalin'in son günlerine kadar uzanır. Siyasi polisin keyfi gücü, Stalin döneminin en büyük kötülüğü idi. Ama bunu Stalin icadetmemişti. Bu güç, Çarlık zamanında "Yüz Karalar" ile doğmuş ve daha sonraki "terör" döneminde beslenmişti. Bütün iyi komünistler, devrimin korunması için, özel ve yasa üstü bir organa gerek olduğunu söylüyordu. Bu gibi terörler, Amerikan ve Fransız devrimleri de dahil öteki devrimlerde de görülmüştür. Ne var ki, siyasi polisi yaratmak onu ortadan kaldırmaktan çok daha kolaydır. Yöneticiler onu yararlı bulurlar, çünkü memnun olmayanları denetim altında bulundurur. 1922'de Stalin de, siyasi polis yerel makamların denetimi altına sokulmak istenince, onu bir kontrol aracı olarak merkezileştirmeye karar verdi. Sovyetler Birliği'nde bulunduğum yıllarda üç kez, polisin gücünün sınırlandırılmasına ve Devlet Güvenlik organlarının yasaların denetimi altına konulmasına karar verildi, ama her seferinde adı değiştirildi, ne var ki, gücü aynen kaldı. Böyle bir polis, devlet içinde devlet halini alır ve, kimisi gerçekten varolan "tertipler" bulma onun varlık

nedeni olur. Böyle bir polis bir başka tehlikeye de açıktır; üyelerinin gizli olması, düşman ajanlarının sızabileceği en uygun örgüt olmasını sağlar.

Böyle bir siyasi polise gereksinme var mıydı? Sovyet halkı sanırım "var" diyordu. Benim kendi kocam, en iyi kadın arkadaşımın sürgüne gönderildiğini duyunca, "Öyle bir kocayla ilişkisi olması çok kötü oldu." demişti.

Öteki Rus arkadaşların görüşleri daha da acımasızdı. Bir tanesini hiç unutamam. Eğer bir siyasi polis diyordu, yüz tane kuşkulu insan yakalasa ve bunların içinde bir tane çok tehlikeli hain bulunduğuna inansa, ama kim olduğunu saptayamasa, bunların hepsini idam etmelidir; tek bir hain kurtulmaktansa bu suçsuz doksandokuz insan isteyerek ölmelidir.

Üç arkadaşımız tutuklandığında protesto ettiğim zaman yazılışleri müdürümüz, Sovyet halkının niçin protesto etmediği konusunda bana daha esaslı bir yanıt vermişti:

"Manzarayı bütünüyle niçin görmüyorsun? Önde gelen iktisatçılarımız dünyanın 1939'da çok büyük bir bunalım geçireceğini söylüyorlar. Önümüzde, insanlığın şimdiye dek gördüğü en büyük savaşını var. Bu savaşım ya dünyanın o karanlık savaş ve tutsaklık çağına döneceğine ya da insanoğlunun daha iyi bir dünyada yaşamaya hak kazanacağına karar verecek."

"Bu savaşımda ayağımızı sağlamca basacağımız yer neresi? Biz Bolşevikler, teknik geriliğimize karşın dünyada özgürlüğü kurtarma görevinin bu ülkeye düşebileceğini düşünüyoruz. İnsanın yıkıcı güçleri hızla büyüyor; kapitalist dünyanın yarısı ortaçağlara döndü. Uygarlık daha önce de tehlikeye düşmüştü. Yaklaşan dünya bunalımında bizim görevimiz nedir? Onu elden geldiğince güçlü karşılamalıyız; elden geldiğince çok buğdayla, elden geldiğince çok sağlıklı insanla, ve elden geldiğince az yı-

kıcıyla. Biz bunu yapacağız. İki Beş Yıllık Plan tamamlanınca bunu yapabiliriz. Bundan kuşku duyan ya da buna engel olan haindir; yalnız bizim Sovyet ülkesine değil insanlığa da ihanet etmektedir."

Bunlar kuvvetli sözcüklerdi; beni susturdu. Bunları söyleyen, benim tutuklandığım sırada, 1949'da tutuklanan ve uzakdoğuda bir kampta ölen Michael M. Borodin idi.

*

Peki, haksızlığa, adaletsizliğe karşı bu yeryüzünde herhangi bir güvence yok mudur? Batıda çok zor kazanılmış haklar vardır: "Mahkeme edilme hakkı", "haksız tutuklanmama hakkı", "jüri tarafından karar verilme hakkı". Bunlar, yoksul insanlarca kolay elde edilemeyen yüksek ücretli haklar, ve Rus halkının hiç bilmediği haklardır. Ama, 1936'da Stalin'in hazırladığı Anayasa ile bundan daha büyük haklar garanti edilmiş ve aynı yıl Anayasa kendi yazarı tarafından ihlal edilmiştir. Ve onun başlıca suçlayıcısı bile, Stalin'in bunu Devrimi kurtarmak için yaptığına inanmıyor muydu? Sonuç sanırım Rus halkının da çıkardığı sonuç olmalı; hiç kimse Stalin kadar tanrılaştırılmamalı. Gerçi onun karar ve hareketleri "gerekli kanallardan" geçmiştir, hatta 1937'nin büyük çılgınlığı, Merkez Komitesinin kararı ile onaylanmıştır. Ama bütün bunlar cesur bir muhalefetin denek taşma vurulmaksızın onaylanmıştır. Öyleyse bu onaylayanlar da Stalin kadar suçludurlar. Dünyanın hiç bir yerinde emin ya da mükemmel bir adalet yoktur. Sürekli bir uyanıklılık ve dikkat, özgürlüğün de adaletin de bedelidir; bu kapitalizmde de sosyalizmde de böyledir; ve belki de daha da fazladır. Kruşçev'in konuşmasının asıl değeri, yalnız, siyasi polisin gücünün yasa ile sınırlandırılmasında değil, Sovyet halkı arasında bir nefreti de uyandırmasın-

dadır. Adaletsizliğe karşı, bilgili bir halkın, bu aktif nefreti tek emin güvencedir.

Sovyet halkı bu büyük çılgınlık döneminde bir tür uyanıklılık kazanmıştır. Bu, Rusların öğrenmesi gereken bir şeydi. Casuslar ile sabötörlere karşı "halktan dikkatli olmalarını" isteyen haberler basını doldurmuştu. "Taşıtlarda fabrikanızdan söz etmeyiniz; belki de düşmanın sanayimizin yerini öğrenme ve onu değerlendirmesine yardımcı olacak bilgileri vermiş olursunuz." Halk bu çağrılara uydu; mutlu ve keyifli Ruslar yabancılara karşı dillerini yuttular. Bir Amerikan dergisine "Benim Sovyet Kızım" konusunda yazdığım ve evlat edindiğim çocuğun çalıştığı kimya fabrikasına duyduğu sevgiyi anlatan yazıyı anımsıyorum. Kocam, kimya fabrikasını elektrik fabrikasına çevirmemi önermişti; yoksa, bizim evden bir saatlik yolda bir kimya fabrikasının varlığını açıklamış olabilirdim.

İki kişisel anekdot daha, bu dönemin, insanların zihniyetine yaptığı etkiyi gösterir. 1 Mayıs gösterilerinden hemen önceydi. Moskova'ya bu gösterileri izlemek için gelen bir grup Amerikalının, Kızıl Meydandaki tribünlerde yer bulamadıkları için çok üzgün olduklarını öğrendim. Resmî turist acentasına, bunların **Moskova Haberleri**'nde çalışanlarla birlikte geçide katılmasını ve geçerken Kızıl Meydanı yakından görebileceklerini söyledim. Acenta temsilcisi şu yanıtı verdi: "Bu çok iyi olur, ama onları, tabanca ya da bomba taşımadıklarını bilecek kadar iyi tanıyor musunuz? Bu konuda güvence verebilir misiniz?" Her şey anlaşılıyordu. Bütün muhabirler, Stalin'in bu gösterilerde tribünlerde nasıl apaçık durduğunu biliyorduk. Doğu Avrupa ülkelerinden ajanların çoğu zaman Sovyetler Birliği'ne 'Amerikan turisti' olarak sızdıklarını da biliyorduk. Böylece vatandaşlarının bu gösteriyi izlemeleri için gerekli güvenceyi veremedim.

O yaz mevsimini, Moskova Nehri kenarında küçük Fili'de geçirdim. Orada büyük bir sanayi kuruluşu olduğunu biliyordum. Binlerce güçlü Fili işçisini geçit törenlerinde seyretmiştim. Yıllarca sonra New York'da, Alman-Rus savaşı başlayınca, bir gazetede, Amerikan 'uçan kaleleri' ile boy ölçüşen ve hatta onlardan üstün oldukları söylenen ünlü altı motorlu bombardıman uçaklarının Fili fabrikalarında yapıldıklarını öğrendim. Eğer bu doğruysa, Fili işçilerinin bana, bir Amerikalıya bunu nasıl övünerek haykırmak istediklerini tahmin ederim. Ama bunu yapmadılar. Böyle bir sessizlik ne Ruslar için doğal ve ne de onların dostları için hoş bir şey. Ama o yıllarda bunun yaşamsal bir önemi vardı.

İkinci Dünya Savaşı en sonunda Sovyetler Birliğine geldiği zaman bütün dünya, Avrupa'da pek çok hükümeti deviren Hitler'in Beşinci Kolunun bu ülkede hemen hiç etkili olamadığını farketti. Howard K. Smith'in yorumu şöyle: "Rusya eğer birkaç bin bürokratı ve üst düzeyde subayı tasfiye etmeseydi, Kızıl Ordu'nun iki ay içinde çökebileceğine hiç kuşku yoktu."*

Bu başkalarının yargısı; ben tamamen katılmıyorum. Ama şunu iyi biliyorum ki, Sovyet halkı o çılgınlık yıllarına, müthiş bir savunma hazırlığı içinde olduklarına, karanlıkta yürüyen bir düşmanın pençesine düştüklerine, ve ayıklanan her hainin daha sonra binlerce yaşamı ve hatta bir ülkenin yazgısını kurtaracağına inandıkları için dayandılar. İşte, liderlik kadrolarına kadar sızmış bir düşmanla karanlıkta savaşma duygusu, o yıllara, karabasanlı bir nitelik verdi.

* Howard K. Smith, **The Last Train from Berlin**, s. 325.

ALTI

BARIŞ İÇİN SAVAŞ BAŞARISIZLIĞA UĞRUYOR

1955 YILI başlarında, bana karşı yapılan suçlamaları Moskova'nın geri aldığı kısa heyecan döneminde, pek çok kez televizyonda konuştum. Benimle görüşme yapan televizyon muhabirlerinden hemen hepsi, Sovyet halkının ve liderlerinin gerçekten barış isteyip istemediğini, bu konuda ne düşündüğümü benden sordular. Bunların, hepsi, bunun dinleyicileri için hayati bir sorun olduğunu ve bu konuda kuşkular bulunduğunu açıkça hissediyorlardı.

Ben bu soruları hep şöyle yanıtladım: "Sovyet halkı hiç bir Amerikalının aklından geçmediği kadar barış istiyor. Hiç bir lider, Sovyet halkı onun barış için çaba gösterdiğine inanmaksızın yerinde kalamaz. Burada, Ame-

rika'da savaş halkı gönendirdi; oğlunu kaybeden evlerin sayısı pek az. Sovyetler Birliği'nde her ev büyük kayıplar verdi. Hepsi açlık çekti, pek çoğu evini kaybetti ve benim bildiğim her aile, erkeklerinden bazılarını yitirdi. Yirmibeş milyon insan evsiz kaldı. Sovyetler Birliği'nde herkes, bu kayıpları onarmanın ağır yükünü hissediyor."

Amerikan halkının, Sovyet insanının barışa duyduğu derin açlıktan habersiz olması epeyce şaşırtıcı. Bu derin istek, kendisi de bir bakıma savaşın tükenmişliğinden doğan Ekim Devrimi ile birlikte başladı. Bu devrimin sloganları, "Barış, toprak ve ekmek," idi. Devrim hükümetinin 8 Kasım 1917'de yaptığı ilk resmî hareket, "Bütün savaşan halklara ve hükümetlere ... toprak ilhakı ve savaş tazminatı olmaksızın, adil ve demokratik bir barış için hemen müzakereler yapma teklifi," idi. Bu sözler, sonradan, onu Bolşeviklerden ödünç alan Başkan Woodrow Wilson tarafından üne kavuşturuldu.

Ne başkan Wilson, ne Anglo-Amerikan müttefikler, ne de Almanya, o günlerin çok genç Sovyet Cumhuriyetine barış fırsatı vermedi. Müttefikler bu teklifi yaptıkları için Bolşevikleri kınadılar bile; Rusya'nın savaşa devam etmesini talep ettiler. Rusya'nın savaşa devam edemeyeceğini bilen Lenin, Almanya ile ayrı bir barış yapmak zorunda kaldı. Bu, Almanya'nın Ukrayna ile Baltık Devletlerini işgal ettiği ve Lenin'in "soyguncu barış" dediği bir barıştı. Almanya yenildikten sonra da, hem zafer kazanan müttefikler, hem de yenik düşen Almanya, iki yıl daha Rusya ile savaştı.

O günlerde Rusların barışa öyle gereksinmeleri vardı ki, Lenin bir ara Rusya'yı ikiye bölmeyi bile düşündü. 1919 Martında, William Christian Bullit, Moskova'ya, Başkan Wilson'un yarı-resmî temsilcisi olarak gitti ve Rus topraklarının o sırada yerel hükümetlerin ellerinde tuttukları araziler boyunca bölünmesini önerdi. Bu, Uzak

Doğuda bir Japon kukla devleti, Ukrayna'da, Kafkaslar'da, Orta Asya'da ve Arktik limanlarında, İngiltere'ye ve Fransa'ya bağlı devletler kurulması demekti. Rus halkı, açlıktan, salgın hastalıklardan ve savaştan kırıldığı için, Lenin, bu inanılmaz soyguna bile razı oldu. Pek çok kukla rejim bunu kabul etmedikleri gibi, Versay'daki güçler de Bolşeviklerin büsbütün yokedilmesini istedikleri için bunlarla barışmayı reddettiler.

Ne barış konusundaki açık isteklerle, ne de toprak verme teklifleri ile barış kazanılamadı; barışı Rus halkının cesareti ve özverisi kazandırdı. Gerçek barış yavaş geldi: önce fiili ateş kesme, ardından ticaret anlaşmaları, sonra —yıllar sonra— diplomatik tanınma. Son silahlı istila, 1919-20'de Fransız yardımı ile Polonyalılardan ve 1920-21'de Baron Mannerhaim kumandası altında Finlerden geldi; buna hem Almanlar hem de müttefikler yardım etmişti. 1922 Ekimine kadar Japonlar, Vladivostak'tan atılamadı. Amerika ise, 1933 yılına, Roosevelt zamanına kadar Sovyetleri tanımadı.

Yeni devletin ilk kez uluslararası bir konferansta görünmesi 1922'de Cenevre'de oldu. Savaş sonrası ekonomik yükü, Almanya ile Rusya'ya yüklemek isteyen müttefikler, yenilenleri buraya davet etti. Sovyetler hemen silahların sınırlandırılmasını teklif ettiler. Sovyet delegasyonu başkanı Georges Çiçerin, "Avrupa ile dünya üzerinde yeni bir savaş tehdidi asılı kaldığı sürece, dünya ekonomisini esenliğe çıkarması gereken güçler boğulacaktır." diyordu. Buna olumlu yanıt alamayan Çiçerin, Almanya ile ünlü Rapallo Anlaşmasını imzaladı. Konferansın iki talihsiz üyesi, "eşitlik esasına" göre dostça ilişkileri yeniliyor, karşılıklı borçlar iptal ediliyordu. Bu, basit, onurlu, etkin ve Almanya'nın ayakları üzerinde doğrulmasına yardımcı olacak ilk yabancı hareketti. Eğer, Almanya'nın demokrasiye çok istekli olduğu o günlerde bu hareketi baş-

kaları izlemiş olsaydı, Hitler Almanyası asla ortaya çıkmayabilirdi.

Sovyet diplomasisi böylece dünya sahnesine iki temel politika ile yürüdü: Silahların sınırlandırılması yoluyla **barış,** ve güç durumda olan uluslararası teklif edilen **eşit ilişkiler.** Bu iki nokta, Sovyet ideolojisi ile Sovyetlerin gereksinmelerinden doğuyordu. Ülkeyi yeniden kurma olanağını sağlayacak bir barış büyük arzularıydı. Barışı en çok tehdit eden büyük güçlerin iştahları idi. Böyle olunca onun doğal müttefikleri, yenilmiş uluslar ile sömürge halklarıydı. Sovyetler Birliği önce sınırlarında barış aradı. İkinci adımda, savaş her yana yayılma eğilimi gösterdiği için, elden geldiğince dünya barışına yöneldi.

"Barış bölünmez!" diye ilan ediyordu Sovyet diplomasisi, dünya konferanslarında mekik dokuyan ve, silahsızlanmanın yolunun silahsızlanmadan geçtiğini söyleyerek diplomatları rahatsız eden Maxim Litvinov aracılığı ile.

Amerika'nın önerdiği ve savaşı yasaklayan Kellogg Paktını imzalayan ilk ülke oldu Sovyetler Birliği. Her barış teklifini, kimi kez davet edilmeden önce imzalayan ülke idi Sovyetler Birliği. Litvinov, barış örgütlerinden alkış alıyordu, ama büyük güçlerin politikalarını pek etkilemiyordu. Ne var ki, daha küçük hükümetler bu Sovyet diplomasisinden yararlanıyorlardı. Türkiye'nin modern ve bağımsız bir devlet olarak varlığı, kısmen Rusya'nın 1923 yılında Lozan Konferansında ona verdiği destek sayesindedir. Modern Çin, hem Pekin Hükümeti ve hem de Formoza'daki kuvvetler, 1920'lerin başında Sovyetlerin Dr. Sun Yat-sen'e verdikleri yardım ile kurulmuştur.

Finlandiya'nın bağımsızlığı, Bolşevik Devriminin doğrudan bir armağanıdır. Çar devrildiği zaman, o sırada

Rus İmparatorluğunun bir parçası olan Finlandiya bağımsızlığını istedi. Kerenski hükümeti reddetti. Ne İngiltere ile Fransa, ne de Amerika o sırada Finlandiya'nın bağımsızlığını istemiyorlardı. Birinci Dünya Savaşındaki müttefikleri olan Çarlık Rusyasının parçalanmasını arzu etmiyorlardı. Bolşevikler iktidara gelir gelmez, o sırada Azınlıklar Komiseri olan Stalin, Finlandiya'nın isteğinin kabul edilmesini istedi. "Finlandiya halkı," diyordu, "bağımsızlığını mutlaka talep ettiğine göre, proleterya devleti bu talebi kabul etmek durumundadır."

Hitler'in yükselişi, Avrupa'daki bütün politikaları değiştirdi. Yıllarca Sovyetler Birliği, Almanya'nın, savaşı kışkırtan kötü bir anlaşma olduğu için Versay Anlaşmasının değiştirilmesi isteğini desteklemişti. Ne var ki, Hitler, Versay Anlaşmasından daha büyük savaş kışkırtıcısı idi. Almanya ile Japonya, Milletler Cemiyetini terkettikleri zaman, Sovyetler, saldırganlara karşı ortak anlaşmalar yapılması isteğiyle bu Cemiyete girdiler. Bundan böyle Litvinov, Nazilerin savaş eğilimlerini frenlemek için "demokratik güçler" arasında ittifaklar kurulması için çaba harcamaya başladı.

Ne var ki, İngiltere Başbakanı Chamberlain, on yıldan beri Alman Cumhuriyetine vermeyi reddettiği her şeyi acele Hitler'e vererek onun yükselişini sağladı: Ren Havzasının yeniden askerleşmesi, Saar'da Nazi terörü altında yapılan plebisit, Almanya'nın yeniden silahlanması, donanmanın genişletilmesi, Hitler ile Mussolini'nin İspanya'ya müdahalesi. Alman demokrasisini olanaksız tazminat talepleri ile boğan İngiliz maliyesi, yatırımlarla ve borçlar vererek Hitler'e yardım etti. Her aklı başında dünya vatandaşı, Hitler'e sağlanan bu yararların, İngiliz Torilerinin onun kişiliğinde, Sovyetler'e karşı "kolu güçlü bir gangster" görmelerinden ileri geldiğini biliyordu. İngiltere'nin olsun, Fransa'nın olsun dışişleri bakanları-

nın niyetlerinden kuşkulananlar kaldıysa, Münich Konferansı bu kuşkuları da kaldırdı. Çekoslovakya'nın hainane bir biçimde Hitler'e satılması, onu doğuya doğru yürümeye teşvik edecek en önemli büyük kozlarıydı.

Benim gibi o günlerde İngiltere'nin hareketlerini gözleyen herkes, Hitler'i "yatıştırdığından" söz eden Chamberlain'ın aslında onu kışkırttığını görmüştür. Almanya'da daha hiç kimse sözünü bile etmeye cesaret edemezken, o, Çek Sudetlerini Hitler'e vermeyi ima etti. Çekler, Hitler'in hiç bir direnme görmeksizin ülkelerine girmesine izin vermektense onunla savaşmayı göze alınca, Prag'daki İngiliz ve Fransız büyük elçileri, daha önce İspanya'da demokrat hükümeti öldürmüş bulunan "başka ülkelerin işine karışmama" politikasıyla Başkan Beneş'i tehdit ettiler. En sonunda Nazi birlikleri Çek topraklarını işgal edince, Londra'daki maliyecilerin, haftalar önce, ele geçirilecek sanayi kuruluşlarını finanse etmek için Alman sanayicileri ile anlaştıkları ortaya çıktı.

Çeklerin bu hayasız satışa karşı direnmelerine yardım teklif eden tek müttefik Sovyetler Birliği oldu. Münich Konferansının haberi geldiğinde ben Kuzey Kafkasya'daki bir tatil yerinde dinleniyordum. Çekler direnmekle tehdit ettiklerinde bu hareket sevinçle onaylanıyordu. Birkaç subay Moskova'ya gidecek uçakta yer ayırtmışlardı. "Belki Çekleri desteklememiz gerekebilir." diyorlardı. Ardından Beneş'in, İngiliz ve Fransız baskısına boyun eğdiği haberi geldi. Yapılan rezervasyonlar iptal edildi. Yemekte bana bir subay, "Artık yapılacak bir şey kalmadı," dedi. "En iyisi, bir sonraki saldırı için hazır olmak. Polonya'ya ya da Fransa'ya karşı saldırı için..."

Bu ihanetin ardındaki güçleri tartıştılar. Acaba Chamberlain ile Daladier niçin yirmiyedi Çek tümeni ile Avrupa'daki en iyi tahkim edilmiş hattı feda etmek istiyorlardı? Hitler'e, Avrupa'nın en iyi silah yapım yerini,

Skoda fabrikalarını vermek istemelerinin nedeni ne olabilirdi? Bunlar bilinçli hainler miydi, yoksa sıradan zayıf insanlar mıydı? Bir yerel sanayi yöneticisi şöyle dedi: "Bütün bunların yanıtı üç sözcükte toplanır: Bunlar Bolşeviklikten korkuyorlar!"

Hitler, hızla doğuya doğru saldırıya geçti. 15 Mart 1939'da, yapılmış anlaşmaları küstahça çiğneyen Alman orduları silahsız Prag'a yürüdü. Sovyetler Birliği, Almanya'ya, Çek topraklarının bu işgalini "tanımayacaklarını" bildirdi. İngiltere'ye derhal, Fransa'nın, Polonya'nın, Romanya'nın, Türkiye'nin ve Sovyetler Birliği'nin katılacağı bir konferans yapılmasını önerdi. Bu konferans, Hitler'in saldırılarını durdurmaya yönelik olacaktı. Chamberlain, bu önerinin "vakitsiz" olduğu yanıtını verdi. Bu işaret üzerine Hitler, Litvanya'nın başlıca Baltık limanı olan Memel'i aldı ve Polonya'nın Baltık'a çıkışı olan Danzig'i tehdit etmeye başladı. Nisan ortalarında yedi Alman tümeni Polonya sınırlarında saldırı emrini beklemeye başladı. Kışkırtıcı olaylar artmıştı. Amerikan Dışişleri Bakanlığına, Avrupa'daki temsilcileri, "En yüksek düzeydeki Fransız memurlarının, savaş olasılığının onda-bir olduğunu," söylediklerini bildiriyorlardı.

İngiltere ve Fransa'dan yükselen sesler, Hitler'i durdurmak için Sovyetler Birliği ile bir ittifak yapılmasını istiyorlardı. İngiltere'nin daha önceki başbakanı Lloyd George, "Sovyetler Birliği ile ittifak barışı koruyabilir," diyordu. Fransa'nın eski Hava Bakanı Pierre Cot, "Rusya'nın yardımı demokrasiler için yaşamsal önem taşır," diyordu. Nisan ayında Gallup Enstitüsünün yaptığı bir kamuoyu yoklaması, İngiliz seçmenlerinden % 92'sinin Sovyetler ile bir ittifak yapılmasından yana olduklarını gösteriyordu. Sovyetler Birliği, hem Doğu hem Batı Avrupa'yı Nazi saldırılarına karşı garanti edecek üçlü bir ittifak yapılmasını birkaç kez önerdi. Her öneri, Cham-

berlain hükümetince bir süre buz dolabında tutuluyor ve sonunda geri çevriliyordu. Aslında Chamberlain, Hitler ile bir anlaşma yapmanın peşindeydi. 3 Mayısta Avam Kamarasında yaptığı bir konuşmada, Almanya ile bir saldırmazlık paktı yapmaya hazır olduğunu bildirerek herkesi şaşırttı ve tedirgin etti. İki gün sonra ise, Sovyetler Birliği'nin bir askerî ittifak önerisini reddetti.

Muhafazakârlar bile Chamberlain'ın hareketlerini protesto etmeye başladılar. Winston Churchill, 8 Mayısta Avam Kamarasında Sovyetler Birliği ile bir ittifak yapılmasını istedi. Bu baskılar altında, Moskova'daki İngiltere ve Fransa büyükelçilerine, 25 Mayısta, bir "ittifak araştırması" yapmaları talimatı verildi. Çekoslovakya'nın ele geçirilmesinden beri on yaşamsal önemde hafta böylece kaybedilmişti. Mr. Strang adında birinin Moskova'ya gelmesi için üç hafta daha beklendi. İngiliz Dışişleri Bakanlığınca "görüşmeleri yürütmek üzere" gönderilen bu temsilcinin, herhangi bir şey imzalayacak yetkiye sahip olmadığı anlaşıldı. "Görüşmeler" yetmişbeş gün sürdü; bunun ellidokuz gününü İngilizler tekliflerini kaleme almak için kullandılar, yalnız onaltı gününü de yavaşlıkları ile ünlü Ruslar! Anlaşılan Sovyetler acele ediyor, ama İngilizler işleri savsaklıyorlardı. İşte tam o günlerde Moskova aniden Britanya Parlamentosu Denizaşırı Ticaret Sekreterinin, Alman makamları ile, yarım ya da bir milyar paundluk bir borç anlaşmasını görüştüğünü öğrendi.

Moskova'daki liderler için artık İngiltere'nin ya onları oyaladığı ya da savaşı Doğuya doğru itmeye çalıştığında kuşku kalmamıştı. Demek ki, yıllardır korktukları başlarına geliyordu. Yalnız Hitler ile değil, İngiltere ile tüm kapitalist dünyanın desteklediği bir Almanya ile, her zaman korkulu rüyaları olan bir tür savaşa girmeleri kaçınılmazdı. İngiltere'de çoğu kimse, bir anlaşmaya ulaşıldığı inancı içinde, yapılan görüşmelerle uyutulmuştu.

Lloyd George daha dikkatliydi. "Dünya derin bir uçurumun kenarında titriyor," diyordu.

Moskova iki kez İngiliz halkına görüşmelerin bir yere varmadığı işaretini vermişti. Bunlardan ilki Sovyet Dışişleri Bakanı Maxim Litvinov'un 3 Mayısta istifası idi. On yıldan beri Litvinov, saldırıya karşı ortak anlaşmalar yoluyla barış için bir program hazırlanmasının simgesi haline gelmişti. Onun istifası ile Moskova bu planın başarıya ulaşmadığını anlatmak istiyordu. Program, Mançurya'da, Habeşistan'da, İspanya'da, Çin'de, Avusturya'da, Arnavutluk'ta, Çekoslovakya'da, Memell'de başarısızlığa uğramıştı. Batı demokrasilerinin hükümet başkanları yapılan saldırıları adeta teşvik ettikleri için tam sekiz yıllık bir başarısızlık. Mesajın anlamı açıktı, ama Batı basını Sovyetler Birliği ile ilgili konuları hafife almaya öylesine alışmıştı ki, bu hareket belki de Litvinov'un hayali bir kusurla tasfiye edilmesi anlamına geldi.

Altı hafta sonra, Moskova başka bir işaret daha verdi. 29 Temmuzda, Yüksek Sovyet Dışişleri Komitesi Başkanı Andrei Jdanov **Pravda**'daki bir makalesinde, İngiltere ve Fransa ile görüşmelerin bir yere varamadığını, her iki hükümetin de bir ittifak istemediklerine ya da Hitler'i durdurmaya niyetleri olmadığına, bu görüşmeleri sürdürmeden asıl amacın, Hitler onlara saldırı hazırlığı yaparken Rusya'yı sakin tutmaya yaradığına inandığını söyledi. Bu makale dış ülkelerde kısa bir heyecan yarattı ise de çoğu yorumcular Jdanov'u öfkeli bir adam diye önemsemediler.

Temmuz sonunda, bütün Avrupa dışişleri, Hitler'in Polonya koridorunu bir ay içerisinde işgal edeceğini artık iyice bildikleri sırada, Sovyetler, son bir girişimde daha bulundu. İngiltere ile Fransa'nın, Doğu Avrupa'nın karşılıklı savunmasını yerinde planlamak üzere Moskova'ya askerî bir heyet göndermelerini önerdi. Bu heyet önce

on gün bekledi, sonra en yavaş yolu seçti ve ensonu Moskova'ya vardığı zaman, bunların hiçbir şey üzerinde anlaşmaya varmaya yetkileri olmadığı ortaya çıktı. Sovyet Savaş Bakanı Klement Voroşilov ile Soveyt askerî liderleri bu gelen heyete ciddi teklifler yaptı, ama onların bunu kabul etmeye yetkileri yoktu. Eğer Hitler, Polonya'ya saldıracak olursa, iki Sovyet ordusundan birisi, Kuzeyden Doğu-Prusya'ya, öteki Polonya'nın güneyinden Orta Almanya'ya gönderilecekti. İngiliz-Fransız heyeti bu teklifi Varşova'ya bildirmeleri gerektiğini söylediler ve sonra da Polonya hükümetinin, Sovyet yardımını reddettiğini bildirdiler. Çekleri, tehdit ederek Hitler'in isteklerine boyun eğmeye zorlayan İngilizler ile Fransızlar, Polonya'ya, Sovyet yardımını kabul etmesi yolunda hiç bir baskıda bulunmak gereğini duymadılar.

Bunun üzerine görüşmeler kesildi. Voroşilov, Yüksek Sovyetin Ağustos toplantısında bu görüşmeleri, "hafife alınan bir aldatmaca," olarak niteledi.

Böylece Sovyetler Birliği kararını verdi. Hitler bir saldırmazlık paktı teklif etti. Daha sonraları, Sovyetler Birliği'ne savaş ilan ederken bu paktı kendisinin teklif ettiğini kabul ediyordu. Pakt, 23 Ağustosta Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalandı. Bu, Sovyetlerin, İngiltere ve Fransa'ya teklif ettiği türden bir ittifak değildi. Sovyetler Birliği ile Almanya arasında 1926 yılından beri varolan, ama Hitler'in iktidara gelmesiyle kadük olan bir tarafsızlık teyidi idi. Molotov, Sovyetler Birliği'nin, bunu, "İngiltere ve Fransa ile bir karşılıklı yardım paktına ulaşmanın artık olanaksız olduğunu gördüğü için," imzaladığını bildirdi.

Avrupa'nın her saat Hitler'in Polonya'ya saldırısının beklendiği bir zamanda paktın imzalanması Avrupa'da güç dengesini değiştirdi. Doğu Avrupa'dan gelen ilk tepkiler olumluydu. Bulgaristan'dan gelen tellerde, "Gerilim

azaldı," deniyordu. Letonya ve Estonya'dan gelen tellerde ise: "İki büyük komşumuzun, birbirleriyle barışçı ilişkileri sürdürmeye karar vermeleri üzerine Baltık'taki gerilim kalkmıştır." deniyordu. Polonya Dışişleri Bakanlığı, durumda bir "değişiklik" görmüyordu, çünkü "Polonya, Sovyet yardımını hiç bir zaman beklememiş ve istememişti." Doğu Avrupa, yeni durumun, Hitler'in Polonya'ya saldırmasını durdurmasa bile, savaşın doğuya yayılmasını engeller umudundaydı.

Hitler'in müttefikleri kızgındılar. Mussolini ile Franko açıkça karşı çıkıyorlardı. Tokyo'ya darbesi daha da büyüktü. Çünkü Japonya, Sovyetler Birliği ile zaten Moğolistan sınırında savaş halindeydi ve Hitler'e, Ağustos ayında yapılacak "büyük saldırıya" katılmaya hazır olduğunu bildirmişti bile. Japon kabinesi, Almanya'ya, Rusya ile barış imzaladığı için yapılan acı saldırılar arasında düştü. Asıl büyük öfkeye kapılanlar Hitler'in Londra'daki Tory destekçileri idi. İlk kez Hitler'in kanı için havlamaya başladılar. Ne var ki, Chamberlain hükümetinde umutlar pek kolay ölmüyordu. On gün sonra, ve hatta Hitler Polonya'ya yürüdükten sonra bile Chamberlain, dört Münich Gücünün —İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya'nın— Polonya'nın kaderini Hitler ile anlaşarak çözmeleri konusunda bir konferans toplanması peşindeydi. Ancak bu reddedildikten sonradır ki, Chamberlain, Polonya ile artık çok gecikmiş olan ittifakı imzaladı ve Polonyalılara Hitler'e mukavemet etmelerini söyledi.

Peki, Polonyalılar nasıl dayanacaklardı? İngiltere'nin yardım gönderdiği yoktu. Polonya Hava Kuvvetleri iki günde iş göremez hale geldi. Evet iki günde örgütlü bir Polonya ordusu kalmamıştı. Polonya hükümeti, Romanya sınırında bir yere kaçmış ve geride, yalnız, umutsuz sivillerle son bir savaş verecek olan yiğit Varşova belediye başkanı kalmıştı. Zamanında yetişebilecek tek

yardım —ve hatta bunun vadedilmesi bile istilayı durdurabilirdi— Rusya'dan yapılacak yardımdı, ama bunu da, Hitler'den çok Bolşeviklerden nefret eden Polonya hükümeti reddetmişti. İngiliz Tory basınındaki inatçı sesler ise Polonya'nın kurtarılmasını bir yana bırakmışlar, Doğu Avrupa'nın felaketi pahasına, "savaşı Rusya'ya sevketme" konusunda umutlarını hâlâ yitirmemişlerdi.

Polonya'nın çöktüğü o trajik günlerde bir Sovyet diplomatı bana şunları söylemişti: "Eğer bizim Saldırmazlık Paktı olmasaydı şimdi hem Avrupa'dan, hem Asya'dan saldırıya uğrayacaktık; Almanya, Japonya ve İtalya'nın kurdukları ittifak doğru bize saldıracaktı. İngiltere ile Fransa, Majino Hattının arkasına sığınacak ve Hitler'i finanse edeceklerdi. Amerika, Çin'e olduğu gibi bize karşı da tekrar Japonya'nın kalesi olacaktı. Saldırmazlık Paktı ile biz, Hitler, Japonya, ve Hitler'in Londra destekçileri arasına bir kama soktuk. Polonya'nın istilasını durdurmak için vakit çok geçti. Chamberlain bunu denemedi bile. Ama biz, dünya faşizminin kampını böldük ve şimdi tüm dünya ile savaşmak zorunda kalmayacağız."

Demokratik güçlerin anlaşması yolu ile barışı kurtarma çabaları işte böylece başarısızlığa uğradı. İkinci Dünya Savaşı başladı. Ne var ki, Sovyetler Birliği, Saldırmazlık Paktı ile, iki yıla yakın bir soluk alma zamanı buldu. Bundan daha da büyüğü, savaş boyunca Hitler'i Batılı destekçilerinden ayırmış oldu.

YEDİ

HİTLER'İ DURDURAN PAKT

"POLONYA devletinin merkezi olarak artık Varşova mevcut değil. Polonya hükümetinin nerede olduğunu kimse bilmiyor. Polonya, Sovyetler Birliği için tahdit teşkil edebilecek her türlü olasılık için verimli bir alan haline geldi."

Molotov'un 17 Eylül 1939'da, önce Polonya büyükelçisine bir notayla bildirdiği ve sonra da radyo ile dünyaya ilan ettiği bu sözlerle Sovyet Ordusu, Polonya'ya yürümeye başladı.

Bu yürüyüşün anlamını İngilizler Amerikalılardan daha iyi kavramıştı. Amerikalılar hâlâ Stalin'den, Polonya'yı sinsice bölen, "Hitler'in suç ortağı" olarak söz edi-

yorlardı. Ama, Winston Churchill, 1 Ekimde yaptığı bir radyo konuşmasında şöyle diyordu: "Sovyetler, Nazileri, Doğu Polonya'da durdurdular; tek dileğim, bunu bizim müttefikimiz olarak yapmış olmalarıdır." Bernar Shaw, **London Times**'da, "Hitler'i ilk kez gerileten Stalin oldu; bravo!" diyordu. Başbakan Chamberlain bile Avam Kamarasında 26 Ekimde asık bir yüzle şunları söylüyordu: "Kızıl Ordu'nun, Almanya'ya karşı korunması için Polonya'nın bir kısmını işgal etmesi gerekliydi." O sırada Romanya yoluyla kaçmakta olan, ama ancak birkaç hafta sonra Londra'ya ulaşan sürgündeki Polonya hükümeti bile hiç bir zaman Sovyet yürüyüşünü bir savaş hareketi olarak ilan etmeye kalkışmadı.

Bölge halkı Rus birliklerine karşı koymak şöyle dursun onları sevgiyle karşıladılar. Halkın çoğu Polonyalı değil, Ukraynalı ve Bela Rustu. Amerikan Büyükelçisi Biddle, halkın, Rusları, "inzibat ve güveni sağlayıcı bir güç" olarak kabul ettiklerini bildirdi. Ajanslar Rus birliklerinin, geri çekilen Polonya birlikleri ile yanyana yürüdüğünü ve Ukraynalı kızların Rus tanklarına çiçekler taktıklarını bildirdi. Lvov garnizonunun birkaç gündür Almanlarla üç cephede savaşan Polonyalı komutanı, dördüncü cephede Ruslar görünür görünmez Kızıl Orduya teslim olurken, şunları söylüyordu: "Bana emir verecek bir Polonya hükümeti kalmadığı gibi, Bolşeviklerle savaşmama için de emir almış değilim." Ancak küçük gruplardan bazı direnmeler olduğu Kızıl Ordunun sonradan yayınladığı kayıp sayılarından anlaşılıyor. 737 ölü ve 1.862 yaralı vardı. Bunların çoğu, yetmiş kilometre ötede bulunan ve "Vilna'ya gece yarısı ulaşmaları" emredilen küçük motorize bir birliğin Vilna'yı ele geçirişi sırasında olmuştu.

Hitler ile Stalin'in Polonya'yı önceden bölüştükleri yolundaki Amerikan görüşü, bu taksimin oluş biçimi ile

doğrulanmıyor. Almanlar ile Ruslar arasındaki sınır, 28 Eylülde yapılan bir toplantıyla saptanana dek üç kez değişti. Alman birliklerinin Lvov'a kadar ilerleyip, burasını Ruslara vermek için birkaç gün saldırıda bulunmaları pek akla uygun gelmiyor, Rusların da, eğer kent daha önceden onlara verilmiş olsaydı Vilna'ya öyle acele saldırarak kayıplara neden olması da gene pek akla uygun gelmiyor. Polonya'nın Polonyalı olmayan bölgelerinde Ruslar lehine kimi sözler söylenmişse de, yürüyüşün yapılış biçimi, önceden üzerinde anlaşıldığı kanısını vermiyor.

Doğu Avrupa'daki görüş, Hitler'in yalnız Polonya'yı almayı değil, güneydoğuda Balkanlara yürümeyi ve belki de Lvov'u, Nazi-Ukrayna'nın merkezi olarak kullanarak kuzeydoğuda gidebildiği kadar Baltık devletlerine doğru da ilerlemeyi planladığı merkezindeydi. Alman stratejisi bunu gösteriyordu, çünkü Polonya cephesini kırdıktan sonra Almanlar Polonya'yı temizlemek için beklemek yerine bu ülkeyi geçip güneydoğuda Lvov'a, kuzeydoğuda Vilna'ya yürüyüşlerine devam ettiler. Romanya'da Demir Muhafızların, Almanları karşılamak için büyük ayaklanma planladıkları söylenmişti. Almanlar yaklaşırken Başbakan Calinescu'nun öldürülmesi ile, Polonya sınırındaki bir Romanya kentindeki ayaklanmanın, nehrin karşı kıyısındaki birliklerin Almanlar değil, Ruslar olduğunun görülmesi üzerine sönüp gitmesi, Almanlar ile Romenler arasında bir işbirliğinin kanıtları olarak görülmüştür.

28 Eylül günlü **New York Times**'da belirtildiği gibi Londra'nın görüşü, "Sovyet harekâtının, Hitler'in Romanya üzerindeki planlarını bozduğu," merkezinde idi. AP ajansının 28 Eylülde Doğu Avrupa'dan verdiği bir haberde, "Ruslara karşı duyulan saygı büyük ölçüde arttı; köylüler sınır boyunca muhakkak ki Rusları Almanlara yeğ tutuyorlar," diyordu.

Böylece, Doğu Polonya'ya karşı yürüyüş, Hitler ile ön-

ceden varılan bir anlaşma gereği olarak değil, Sovyetler'in Saldırmazlık Paktı altında Hitler'e karşı giriştikleri ilk büyük durdurma hareketi olarak görülüyordu. Üstelik bunun tam zamanında yapılmış bir hareket olduğu anlaşılıyor. Yarım gün önce, Polonya hükümeti, Polonya'da bir yerlerde bulunabilir, Rusya'nın yürüyüşünü bir savaş hareketi olarak ilan ederek Rusya'yı, Polonya'nın müttefiki İngiltere ile savaşa sokabilirdi. Yarım gün sonra, Ruslar, Almanların güneyde Romanya'ya, kuzeyde Baltık devletlerine doğru ilerlediğini görebilirdi. İşte Kızıl Ordu, Polonya hükümetinin bilinmeyen bir yere kaçtığı ve Almanların Lvov ve Vilna gibi stratejik kentleri ele geçiremediği o yarım günde yürümeye başlamıştı.

O zamandan sonra Rusya, yalnız savunma için hazırlanmaya değil, Hitler'in neredeyse savaşa varabilecek önlemlerle Doğu Avrupa'ya sızmasını engelleyen bir 'soluk alma' zamanı bulmuştur. Hitler bunu, daha sonra Sovyetler Birliği'ne savaş ilan ederken açıkça söylemiş ve Rusya'nın onu durduran hareketlerini öfkeyle sıralamıştır.

Moskova'nın ilk hareketi, batı sınırları boyunca, ittifaklar yaparak geniş bir güvenlik kuşağı oluşturmak olmuştur. Litvanya'ya, Polonya'nın yirmi yıl önce Milletler Cemiyetine kafa tutarak ele geçirdiği eski başkenti Vilna'yı geri vererek dostça ilişkileri hazırlayan Moskova, bu ülke ile, Letonya'yı, Estonya'yı, bir ittifak yapılmasını görüşmek üzere Moskova'ya dışişleri bakanlarını göndermeye davet etti. Bunlar birer birer Moskova'ya giderek ittifak imzaladılar. 10 Ekim 1939'da, Sovyetler'in Polonya ya girmesinden bir aydan daha kısa bir zamanda, eskiden daima istilaların geçit yeri olan bu ülkelerle dostluk sözleşmesi imzalanmış oldu. Böylece, ilk kez Büyük Petro tarafından yapılan güçlü bir deniz üsleri zinciri Sovyetlerin denetimine geçmiş oldu. Amerikalı yorumcu-

ların çoğu bu hareketi kınadılarsa da Walter Lippmann asıl amacı anlamıştı. Şöyle diyordu: "Rusya'nın Baltıktan Karadenize kadar büyük bir savunma bölgesi kurduğu her gün biraz daha açık hale geliyor." Baltık devletlerinin kendileri de, İngiliz-Amerikan basınının kendileri için kullandıkları "tabi" sözcüğüne itiraz ediyorlardı. Bunlar kendilerini kötü durumda görmüyorlardı. İç örgütleri o sırada etkilenmemişti. Yalnızca savunmalarına yardım ettikleri için Sovyetler Birliği'ne üs vermişlerdi; o kadar.

Bunu, Baltık Devletlerinden yarım milyon Almanın dramatik bir biçimde sürülmeleri izledi. Buna Hitler'in ne derecede öfkelendiği savaş ilan ettiği sırada söylediği şu sözlerle açığa çıktı: "Beşyüz bin kişiden fazla erkek ve kadın zorla kendi ülkelerinden atıldılar. ... Bütün bunlara, o sıra susmam gerektiği için sessiz kaldım." Bunlar, halinden memnun bir galibin sözleri değildi. Baltık Almanları, bu devletlerdeki üst sınıflardı; kimisi yüzlerce yıldır burada toprak sahibi baronlardı. Rus devrimi sırasında, yerel kızıl hükümetleri devirmek üzere Alman birliklerini buraya getirenler bunlardı. Bunların sürülmeleri, Avrupa'da Sovyetler Birliği için en tehlikeli beşinci kolu dağıtmış oldu.

Baltık'ı sürpriz saldırılar için güvence altına alan Moskova, kuzey geçidini elinde tutan Finlandiya'ya yaklaştı. Finlandiya'nın bağımsızlığı her ne kadar Rus Devriminin bir armağanı idiyse de bu ülke Baltık Devletlerinin en düşmanı diye biliniyordu. Eski demokratik Finlandiya'yı, çarlığın eski generali Baron Mannerheim, Kayzer'in gönderdiği birliklerin yardımıyla kanlı bir biçimde yıkmıştı. Böylece Finlandiya, Sovyetler Birliği'ne karşı girişilen uluslararası faaliyetler için bir üst haline gelmişti. Mannerheim Hattı —Leningrad'a karşı girişilecek bir saldırıda, büyük bir kuvveti korumak üzere kurulmuş

bu güçlü bir istihkâm sistemi— İngilizlerin yönetimi altında yapılmıştı. Daha sonra da Fin hava meydanlarını Naziler yapmışlardı. Finlandiya'nın elinde 150 uçak olduğu halde 2.000 uçağı alacak biçimde yapılan bu meydanlar açıkça büyük bir gücün kullanımı için planlanmıştı.

Moskova, Finlandiya'nın isteyerek ittifaka yanaşmayacağını biliyordu. Ama Sovyetlerin teklif edecek kozları vardı. Finlandiya'nın dış ticareti, Baltık'ın kapanmasına neden olan İngiliz-Alman savaşı yüzünden mahvolmuştu. Ekonomik bunalıma düşen Finlandiya, Sovyetler Birliği ile ticaret yapmak ve dünyaya açılmak için Leningrad-Murmansk Demiryolunu kullanmak istiyordu. Bu durumda Moskova, 5 Ekim 1939'da, Finlandiya'ya "önemli sorunları" görüşmek üzere bir yetkili temsilci gönderme davetini yapınca alınan sonuç pek şaşırtıcı oldu. Fin hükümeti, davete yanıt vermeden önce kısmî seferberlik ilan etti, sınıra büyük birlikler gönderdi, Borsayı kapattı, kadınlarla çocukların başkent Helsinki'den uzaklaşmalarını istedi ve "moral destek" için Amerika'ya başvurdu. Sovyet basını bu "zoraki panik" için alaylı, ama rahatsız olduklarını belli eden ifadeler kullandılar.

Fin delegasyonu Moskova'ya 11 Ekimde geldi. Sovyetler bir ittifak önerdiler, ama Finliler isteksiz oldukları için vazgeçtiler. Ardından, Leningrad'ı korumak için bir arazi değişimi yapılmasını önerdiler. Fin Sovyet sınırının, Leningrad'ın top menzili dışında kalacak biçimde geri çekilmesini ve denizden yaklaşımı koruyan birkaç küçük adanın Sovyetler Birliği'ne verilmesini istediler. Buna karşılık, aynı derecede iyi ama stratejik önemi olmayan iki katı toprak vermeyi önerdiler. Ayrıca, bir deniz üssü olarak kullanılmak üzere, Hangoe'nin ya da Finlandiya körfezi girişindeki bir başka noktanın 30 yıl süreyle kiralanmasını teklif ettiler. Çünkü, Finlandiya Körfezin-

den ince uzun bir su yolu, doğru Leningrad'a çıkıyordu. Finlandiya Cumhurbaşkanı, önerilen koşulların Finlandiya'nın toprak bütünlüğünü etkilemediğini radyodaki bir demecinde bildirdi.

Bir ay süren pazarlıkta Moskova bu teklifleri öne sürüyordu. Finlandiya toprak değişiminde bire karşı üç önerisini öne sürüyordu: Hangoe otuz yıl değil sadece İngiliz-Alman savaşı süresince Sovyetler Birliğinde kalabilir, sonra da Finlandiya'ya donanmış olarak geri verilirdi. Pek çok Finli, diplomatlarının "çok iyi pazarlıkçı" olduklarıyla övünüyorlardı. Sonra birdenbire, "ne zaman ve kiminle yenilenebileceğini koşulların belirleyeceği" biçiminde esrarlı bir ifade ile Fin görüşmeciler müzakereleri yarıda bıraktılar. Bunun üzerine **New York Times** Washington'dan şu haberi verdi: "Washington'daki diplomatik çevreler" Finlilerin, Amerika'nın verebileceği ödünç para umudunun etkisi altında kaldıklarını söylüyorlardı. Bu olay üzerine Finlandiya parlamentosu toplantıya bile çağırılmadığına göre, Moskova, bunu, Finlandiya kabinesinin, Batıdaki güçlerin savaşı "doğuya çevirme" amacıyla yaptıkları gizli baskıların sonucu kararlaştırdığına karar verdi.

Böylece, Fin topçuları Kasım ayı sonlarında sınırda ateş açıp Kızıl Ordu erlerini öldürünce Moskova bu olayı şiddetle protesto etti ve Finlandiya bu prostestoya aldırmayınca Sovyet birlikleri 30 Kasım 1939'da Finlandiya'ya doğru yürüdüler. Finlandiya savaş ilan etti ve dış yardım çağırısında bulundu. Milletler Cemiyeti, Sovyetler Birliği'ni "saldırgan" olarak üyelikten çıkarttı. Sovyetler Birliği'nin pek az hareketi, onlara, bu savaş kadar dost kaybettirmiştir. Ruslar da bununla gurur duymuyorlardı. Önleyici savaşlardan kimse gurur duymaz. Ruslar bu savaşı, Leningrad'ın savunması için girişilmiş önleyici bir savaş olarak kabul ediyorlardı.

Sovyet-Fin savaşını anlamak için, onun bir kısmını oluşturduğu İkinci Dünya Savaşının çerçevesi içerisinde görülmesi gerekir. 1939 sonlarında İkinci Dünya Savaşı henüz bütün uluslara yayılmamıştı. Hitler, Çekoslovakya ile Polonya'daki kazançlarını pekiştirmekle meşguldü. Rusya'nın bu ileri hamlesi, Hitler'in doğu için hazırladığı planları bozdu. Ne Hitler, ne de Batı henüz birbirlerine ciddi bir saldırıda bulunmamıştı. Batı Cephesi "göstermelik bir savaştı". Her iki taraf da mevzilerinde oturuyorlardı. Hitler, Batıya doğru yapacağı büyük saldırıya henüz hazır değildi. Bu, örgütlenmesi zaman alan bir işti. Ayrıca Hitler, İngiltere ile Fransa'nın "üst sınıfları arasında" isteklerine boyun eğebilecek dostları olduğunu biliyordu. İngiliz, Fransız ve Amerikan basınında önemli sesler, "yanlış bir savaşın" başladığını, savaşın "daha büyük düşman" olan Sovyetler Birliği'ne çevrilmesi gerektiğini söylüyorlardı.

Basındaki bu kampanyanın nedeni Finlandiya savaşı değildi. Bu kampanya, daha Hitler Polonya'ya yürüdüğü sırada başlamıştı. Bu, Chamberlain çizgisinin bir devamıydı. İşte bunun için Finlandiya görüşmeleri kesince, Moskova, Finlilerin kışın çıkacak olaylarla sınırı sıcak tutacaklarını ve baharda da daha büyük güçlerin buraya müdahale edeceklerini varsayıyordu. İsveç Dışişleri Bakanı Guenther, savaş bittikten sonra ülkesinin tarafsızlık politikasını savunurken şöyle diyordu: "Finlandiya'nın yardımına koşmak fikri, müttefiklere yeni alanlar açtı. Batı Cephesindeki çıkmaz, halkı memnun etmiyordu ve Fransız basını, yeni savaş alanları bulunmasından söz ediyordu."

Kışın geri kalan kısmında Batıdaki savaş, gazetelerin ön sayfalarında görünmez olmuştu. Dünyanın gözleri, Finlandiya'daki savaşa ve Batıda, Sovyetler Birliği'ne karşı girişilecek ortak bir saldırı girişimlerine çevrilmişti. Bu

durumda Moskova'nın amacı, büyük güçler işe karışmadan savaşı sona erdirmekti. Ruslar, bu savaşta, hem askerî ve hem de politik hatalar yapmışlardı, ama bunlar Amerikalı yorumcuların sandıkları kadar çok değildiler.

Askerî kampanya dört aşamalıydı. İlk aşamanın, sınırı Leningrad'dan geriye itmek ve Finlandiya'nın Arktik limanını alarak dünya savaşının Finlandiya yoluyla Sovyetler Birliği'ne akmasını engellemekti. Bu amaca iki haftada ulaşıldı; kara sınırı, Leningrad'dan kırk mil geriye itildi ve Finlandiya'nın Arktik limanı Petsamo alındı. İkinci aşama oldukça ağır geçti, çünkü son yılların en soğuk kışı yaşanıyordu. Üçüncü aşama, Finlandiya'nın askerî kuruluşlarının bombalanmasını içeriyordu. Bu hedefler, savaş endüstrileri, demiryolları, limanlar, hava meydanlarıydı. Sivil zayiat pek azdı; Finlandiya bütün savaş boyunca hava bombardımanlarından 640 sivilin öldüğünü bildirmişti.

Dördüncü aşama, Mannerheim Hattının kırılmasıydı. Bu, "Bazı bakımlardan Majino hattından daha kuvvetli,"* bir dizi tabya idi. Geçilemez diye düşünülen bu hat ustaca düzenlenmiş bir planla bir ayda yarıldı. Bu denli güçlü bir hat ilk kez saldırı ile ele geçiriliyordu. Ağır toplar, tabyaların çevresini, buradaki silahların düzenini bozana dek dövmüşlerdi. Bundan sonra saldırıya geçilmişti. Mannerheim Hattının çökmesi ile Finlandiya'nın direnmesi kırıldı. Barış antlaşması, 12 Mart 1940'da Moskova'da imzalandı.

Londra ile Paris bu imzayı engellemek için epey uğraştı. İngiltere, Finlandiya'nın barış isteğini bildirmeyi reddedince aracılık işini İsveç üslendi. Başbakan Daladier, Finlandiya'ya bir İngiliz-Fransız yardım birliğinin

* James Aldrich, New York Times, 14 Mart 1940.

gönderilmeye hazır olduğunu, Finlandiya bunu istemediği takdirde müttefiklerinin savaştan sonra onun varlığının devamını garanti edemeyeceklerini bildirdi. Chamberlain ile Daladier, bu yardım kuvvetinin geçmesi için İsveç'e baskı yaptı. Oysa bu, İsveç'in de savaşa girmesi demekti. 10 Martta Chamberlain, Avam Kamarasına, İsveç'in tarafsızlığını kırma yollarını düşündüğünü ve Finlandiya savaşının devamı için elinden geleni yapacağını bildirdi. 11 Martta **New York Times** muhabiri, "Londra, daha geniş bir cephede savaş ve belki de Rusya ile kapışma söylentileri ile dolup taşıyor," diye haber veriyordu.

Bu söylentiler boşa çıkmıştı. Savaşı, Sovyetler Birliği'ne karşı bir "dünya cephesi" oluşturacak biçimde yönetme çabaları, İsveç'in ısrarlı tarafsızlığı ve General Mannerheim'in Sovyet gücünü azımsaması sonucu boşa çıktı. Mannerheim, İngiliz-Fransız ittifakına, Mayıs ayına dek yardıma gereksinmesi olmayacağını bildirmişti. O zamana kadar Chamberlain, İsveç'i, birliklerin geçmesine zorlayabileceğini umuyordu. Ne Finliler ne de İngilizler Mannerheim Hattının böyle bir kış saldırısı ile yarılabileceğine ihtimal vermiyorlardı. Tasarlanan zamandan iki ay önce Mannerheim'ın yardıma gereksinmesi oldu. Finliler barış istemek zorunda kaldılar ve Sovyet-Fin savaşı sona erdi.

Barış antlaşmasında Sovyetler, Mannerheim Hattı ile Hangoe'deki deniz üssünü aldılar ve Leningrad'a hem denizden hem de karadan yaklaşımı engellemiş oldular. Ama buna karşılık Petsamo ile orada bulunan nikel madenlerini geri verdiler. Tazminat talep etmedikleri gibi, aç kalan Finlandiya'ya yiyecek yardımı yapmayı kabul ettiler. Görüldüğü gibi bu koşullar hiç de aşırı değildi. Moskova'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Stafford Cripps, elçilikte çay içerken, bana, "Ruslar ellerine fırsat geçmişken daha fazlasını almadıklarına bir gün pişman olacaklardır"

dedi. Hiç kuşkusuz düşündüğü, çok geçmeden Nazilerin eline düşen ve müttefiklerin Murmansk'a denizden ulaşımlarını engelleyen Petsamo idi. Ne var ki, Sir Stafford yanılıyordu; Stalin'in politik öngörüsü Sir Stafford'dan daha iyiydi. Sovyetler barış koşullarını kolaylaştırmakta haklıydılar. Eğer o sıradaki istekleri, Leningrad'ın güvenlik gereksinmelerinin ötesinde olsaydı, İsveç'in tarafsızlığı sarsılabilirdi. O zaman da, en sonunda Hitler'e karşı kristalleşen dünya cephesi, bir yıl önce Sovyetler Birliği'ne karşı kristalleşebilirdi.

Finlandiya savaşı, Finlandiya dışında da zafer kazanmış gibiydi. Polonya'ya yürümekle başlayıp Finlandiya ile barış andlaşması imzalamaya dek Sovyetlerin attığı her adım, Doğu Avrupa'yı, Sovyetler'in gücüne, ne istediğini iyi bildiğine ve bu isteklerinde savaşı göze alacak kadar ciddi olduklarına ama isteklerinin neden ve sınırları olduğuna da ikna etti. Sovyetlerin 1940 yılında tek istedikleri şey, Baltıktan Karadenize kadar uzanan geniş bir tampon kuşak idi.

Böylece Romanya, genç Sovyet iktidarından, zayıf günlerinde 1918 yılında almış olduğu Baserabya'yı geri vermesi zamanının geldiğini anladı. Bura halkı Romen değildi ve son altı yılda Romanya'ya karşı 153 kez ayaklanmışlardı. Sovyetler Birliği bu işgali hiç bir zaman tanımamıştı, ama burası için savaşmaya değmez diye de düşünüyordu. Sovyetler tam yirmi yıl zamanın gelmesini beklemişlerdi. Hitler, Fransa'nın ele geçirilmesi ile uğraşırken, Moskova Romanya'dan Baserabya'yı geri istedi ve burayı savaşmaksızın elde etti. Rus gemileri tekrar Tuna nehrinde yüzmeye başladılar ve deltanın bir kolu Sovyet sınırı halini aldı.

İşte böylece Avrupa boyunca devam eden uzun tampon kuşak tamamlanmıştı ve Hitler, Batı Avrupa'yı kasıp kavurduktan sonra doğuya döndüğünde, Baltık üzerinde

Hangoe'den, Karadeniz üzerinde Tuna ağzına kadar uzanan bir güvenlik kuşağı kurulmuştu.

*

Hitler'e göre, Sovyetler'in Baserabya'ya girişi, İngiltere'nin Almanya tarafından işgalini engelledi. Hitler bağırıp çağırıyor, Rusya'yı istila etmesini haklı gösterecek nedenleri sıralıyordu ama, bu söylediklerinde bir gerçek payı da vardı. Bunu anlamak için bizim, Batı Cephesindeki savaşa dönmemiz gerekir.

Finlandiya savaşı devam ederken Hitler, yukarıda sayılan nedenlerle Batıya karşı ciddi bir saldırıda bulunmadı. Ama 1940 ilkyazında, Almanlar, Batıya karşı hızlı ve başarılı bir yıldırım savaşına giriştiler. Danimarka ile Norveç'i ele geçirdiler, Hollanda ile Belçika'yı çiğneyip geçtiler, Fransız ordusunu onbir günde ezdiler. Avrupa'nın Atlantik kıyısını işgal ettiler ve İngiltere'nin istilası hazırlığı tamamlandı. Fransa'daki yenilgi ile iyice düzeni bozulan İngiliz ordusu, en iyi teçhizatını Dunkerk kıyılarında bırakmıştı. O yaz Moskova'ya giderken Berlin'den geçtim ve Almanların güz başında Londra'da olacaklarını bağıra çağıra ilan ettiklerini gördüm. Bütün ülkelerin askerî uzmanları bu istilayı bekliyorlardı, ve çoğu İngiliz savunmasının yetersiz olduğunu söylüyorlardı. İngiliz altın rezervleri Kanada'ya götürülmüştü. Gazeteciler, hükümetin bir başka yere gitme olasılığını tartışıyorlardı.

Hitler, birdenbire ana kuvvetlerini Atlantik kıyısından çekti ve Avrupa üzerinden güneydoğuya, Balkanlara yığdı. Daha sonra bu hareketinin nedenlerini sayarken, Ruslar, gerisindeki toprakları alırken, İngiltere'nin işgali için gerekli büyük kuvvetleri yayamayacağını söylüyordu. Besarabya hububat ambarıydı; burasının Sovyetler Birliği'nin eline geçmesi, hem Hitler'in ekonomik temelini

sarsmış ve hem de Balkanlardaki Nazi aleyhtarı kuvvetleri harekete geçirmişti. Önce Balkanları temizlemeliydi.*

Hitler, Balkanlar'daki savaşın uzun sürmeyeceğini sanmıştı. Yiyecek ve petrol için güvendiği bir bölgede uzun süreli bir savaş hiç işine gelmezdi. Buraya ekonomik bakımdan nüfuz ederek ya da mahsül ile sanayie zarar vermeyecek bir yıldırım savaşı ile ele geçirmekte büyük çıkarı vardı. Onun amacı, Balkan Yarımadasını Sovyetler'e karşı birleştirmek, Yunanistan'daki İngiliz-Yunan kuvvetlerini ezmek ve ardından Türkiye ile Afrika üzerinden aynı anda yapacağı bir saldırı ile Doğu Akdeniz ve Süveyş bölgesini ele geçirmekti. İngiltere'ye yapılan Amerikan yardımı artmaktaydı çatışma uzun sürebilirdi. Hitler'in Yakın-Doğu petrollerine gereksinimi vardı.

Daha sonra Ribbentrop, "O zamandan sonra," diyordu, "Sovyet Rusya'nın Alman düşmanı politikası daha belirgin hale geldi." Böylece Ribbentrop, Sovyetlerin, Almanların Balkanlar'daki kampanyasını engellediklerini ve yavaşlattıklarını anlatmak istiyordu. Bu diplomatik notalarla yapılmıştı: Bulgaristan'a, Yugoslavya ile bir saldırmazlık paktına boyun eğdiği için bir protesto ile, Türkiye'ye, Alman birliklerinin geçmesine mukavemet ettiği takdirde bunun "sempati ile karşılanacağı" konusunda bir açıklama ile yapılmıştı. Von Ribbentrop, Sovyetler'i, "Yugoslavya'ya gizlice silah yardımı yapmakla," suçluyordu. Moskova'daki gazeteciler, o sonbaharda, Sovyetler'in

* Hitler, Sovyetler Birliği'ne savaş ilan ederken şöyle diyordu: "Erlerimiz 5 Mayıs 1940'dan beri Batıda, Fransız-İngiliz gücünü kırarken, Rusya'nın askeri yayılması gitgide tehdit edici olmaya devam etti. ... Bu nedenle 1940 Ağustosunda, **bizim doğu eyaletlerimizin** korumasız kalmasına artık izin vermemeyi Reich'ın çıkarına olduğunu düşündüm. Doğuda böylesine güçlü kuvvetleri bağlayan ve Batıda savaşın radikal sonuçlanmasına izin vermeyen İngiliz-Sovyet işbirliği böyle başladı, ve Alman Yüksek Komutanlığı bu duruma artık razı olamazdı".

hem Yunanistan'a ve hem de Yugoslavya'ya yiyecek gönderdiğini biliyorlardı. Eğer silah gönderselerdi, bu da, tarafsız bir ulus olarak hakları olduğu gibi, Saldırmazlık Paktı hükümlerine de uygun bir hareketti. Sovyetler Birliği, Almanya'ya karşı bir saldırıya katılmayacaklarına sözvermişti, ama Hitler'in kurbanlarına yardım etmek saldırganlık olarak kabul edilemezdi.

Bu arada, üç küçük Baltık Devletinin denetimini ele geçirmek için hızlı bir iç mücadele sürüyordu: Estonya'nın, Letonya'nın ve Litvanya'nın denetimi için. Bunlar, deniz üsleri verdikleri Sovyetler Birliği ile askerî ittifak halindeydiler. Ne var ki, bunların hükümetleri, Nazi yanlısı, yarı faşist diktatörlüklerdi. Hitler'in doğuya doğru yürüyüşü, bu devletlerdeki Nazi yanlısı gruplarca teşvik ediliyordu. Sovyetler Birliği ,"Avrupa'da artan karışıklıklar nedeniyle," bu ülkelere büyük birlikler gönderme hakkını istedi. 15 Haziran 1940'da, teknik bakımdan müttefik olarak, Kızıl Ordunun oldukça önemli kuvvetleri bu ülkelere girdi. Alman yanlısı yerel yüksek memurlar kaçtılar.

Vilna'daki bir muhabir, "Stalin, Hitler'i yirmidört saat önce davranarak yendi," diyordu. Konuştuğum Litvanya'lıların çoğu aynı fikirdeydiler.

Berlin'den Moskova'ya geçiyordum. Litvanya'da olanları öğrenince kaldım ve bir teslim olmanın şaşırtıcı manzarasına tanık oldum. Bu, anayasaya uygun ve direnmesiz oldu. Alman yanlısı cumhurbaşkanı kaçınca, başkan yardımcısı otomatik olarak görevi devralmıştı. Bu da yeni bir başbakan atayarak istifa etti. Böylece iktidara ilerici bir gazeteci olan Justas Paletskis geçmiş oldu. Siyasi mahkûmlar hapishanelerden koyverildiler, sendikalar özgürce örgütlenmeye başladılar. Bütün sivil örgütler yeniden canlandı. Başkent Kaunas sokaklarında gece gündüz şarkı sesleri kesilmedi. Bir "halk hükümeti" için yeni seçim-

ler yapıldı. Seçime katılma oranı çok yüksekti. Yeni meclis toplandı ve Litvanya'yı bir Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan etti. Sovyetler Birliği'ne katılma isteğini de bildirdi. Bütün bu süre boyunca, Nazi yanlısı diktatörlüğün çökmesinden memnun olan keyifli işçiler ile çiftçiler, yalnız kendi isteklerini ifade ettiklerini düşünüyorlardı. Kızıl Ordu politakaya karışmıyor, yalnız "kardeşçe eşitlik" esasına göre Litvanya ordusu ile balolar ve tiyatro gösterileri düzenliyordu.

Ancak bir kez Moskova'nın rolünden söz edildiğini duydum. Kimi Kaunas'lı aydınlar her şeyin çok hızlı gittiğini düşünüyorlardı. Siyasal partiler ile tartışmaların örgütlenmesi için seçimlerin daha yavaş yapılmasını istiyorlardı. İşçiler ile çiftçiler durumlarından memnundular; sendikalar yoluyla etkili olmuşlar ve oy kullanmışlardı. Ama batılılaşmış aydınlar daha fazla zaman istiyorlardı.

"Bizim Sovyetler Birliği'ne alınmamız için Paletskis'in altı ay süre istediğini anlıyorum, ama Molotov, vakit yok diye yanıt verdi." biçiminde yakınan bir kadına Telgraf Ajansı şefi, "Bizler de bu işin çok hızlı yapıldığı kanısındayız," demişti. Bunun üzerine kalabalıktan hayret sesleri duyuldu. İtiraz eden kadın şöyle dedi: "Hitler'in bizi ele geçirebileceğini mi söylemek istiyorsunuz? Eh, öyleyse Ruslar ele geçirsinler daha iyi."

21 Temmuz 1940'da Litvanya, Sovyetler Birliği'ne kabul edilmesi için başvurdu. Delegasyonları ile birlikte, özel bir trenle ben de Moskova'ya gittim. Delegeler yol boyunca çiçeklerle karşılandılar. Ağustos başlarında Yüksek Sovyet, üç yeni kurucu cumhuriyeti kabul etti: Estonya, Letonya ve Litvanya. Paletskis şöyle diyordu: "Bizim sosyalizme çıkan yolumuz, bilinenlerin en kolayı oldu. ... Biz, bunu, anayasal biçimlere uygun olarak, Litvanya halkının isteği ile yaptık. ... Artık, Kaunas'dan

Vladivostok'a, Baltık'tan Pasifik Okyanusuna kadar hiç bir sınır yok."

Bu, Moskova'nın uyandırmasını bildiği, Litvanya halkının ortak iradesi ile başarılan, politik planlama şaheseriydi. Artık Sovyetler Birliği, gelecekteki çetin denemelere hazırdı ve Baltık'ta sapasağlam duruyordu.

*

Balkanlar'da Alman kampanyası sürüyordu. Alman birlikleri Yunanlıları ezmiş, İngilizleri Yunanistan'ın güneyinden denize sürmüştü. Romanya ile Bulgaristan'ı terörle boyun eğdirmiş, direnen Yugoslavya'yı harabeye çevirmişti. Türkiye sınırlarına dayanmıştı ve uzmanlar şimdi artık Boğazlara geçeceğini tahmin ediyorlardı. Ama, Moskova'nın Türkiye üzerine baskısına İngiltere'nin baskısı da katılınca bu tahmin doğru çıkmadı. Uzmanlar, Süveyş kanalının düşeceğini tahmin ediyorlardı. Hitler birliklerinin, Suriye'yi işgal ettikleri söylentileri vardı. Ama, yönlerini değiştirdiler ve Sovyetler Birliği sınırlarına döndüler.

Hitler, tarafsız bir Sovyetler Birliği'nin, onun kurduğu dünya egemenliği yolu üzerinde biricik engel olduğunu gördü. Saldırmazlık Paktının yirmi iki aylık ömründe, Sovyetler Birliği üç kez Nazi ilerlemesini durdurmuştu: Sovyetler, Polonya'ya yürümüş ve Hitler'in doğuya ilerlemesini bir yıl geciktirmişti. Sovyetler'in Baserabya'yı geri almaları, Hitler'i İngiltere'yi istila etmekten vazgeçirmişti. Ve Moskova'nın, Balkanlar ve Baltık'taki **güç politikası,** Hitler'i, Boğazlara yürümekten alakoymuştu.

Hitler, Sovyetler Birliği'nin tarafsız tek bir kolunun, bütün Avrupa silahlı kuvvetlerinin bir arada —polonyalılar, Danimarkalılar, Norveçliler, Hollandalılar, Belçikalılar, Fransızlar, Yunanlılar, Yugoslavlar ve İngilizler—

kontrol edebileceğinden daha güçlü bir biçimde kendisini durdurduğunu görmüştü. İşte bunun için döndü ve, tarihin gördüğü en güçlü saldırı ile Sovyetler Birliği'ne vurdu.

SEKİZ

BÜTÜN BİR HALKIN SAVAŞI

22 HAZİRAN 1941 şafağında Hitler, bir sürpriz saldırısı ile Sovyetler Birliği'ne yüklendi. Binlerce Alman uçağı Sovyet hava meydanlarını bombaladılar. Binlerce tank sınırları ezip geçti ve bunları milyonlarca araçtan oluşan motorize birlikler izledi. Hitler giriştiği sefer için, "Dünya tarihinde görülen en büyük askerî yürüyüş," diyordu. Abartmıyordu. Bu saldırı ile dünyanın en büyük iki ordusu, insanlığın verdiği en kesin savaşımda birbirine girdi.

Almanlar, Avrupa'nın fethinden yeni dönüyorlardı. Yaklaşık bir yıldır zemini hazırlamışlardı. Polonya'da stratejik yollar yaparak, Romanya'yı işgal ederek, Finlan-

diya'ya birlikler göndererek, 1.800 millik tüm Sovyet batı sınırına —bu sınır, Vancouver'dan Buffalo'ya kadar Kanada sınırına eşitti— istediği olanakları hazırlamıştı. Kuzeyde, Leningrad ve Arktik limanı Murmansk'a karşı Finlandiya'dan; merkezde, Polonya'dan Moskova'ya; güney de, Romanya'dan, Kiev ve Odesa'ya doğru ilerleyebileceği olanaklar hazırdı. Hitler, dokuz milyon insanın fiilen savaşa katıldığını ve milyonlarca insanın da yedekte beklediğini ilan ediyordu.

Berlin, Londra ve Washington'daki görüşler, Rus direnişinin bir aylık yıldırım savaşı ile ezileceği merkezindeydi. Onbeş gün kadar sonra Washington biraz ihtiyatla konuşuyordu: "Ruslar, şimdiye dek Almanlar'ın rastladığı en çetin direnmeyi gösteriyorlardı." Altıncı haftada, Amerikalılar ile İngilizler, çatışmayı yeniden değerlendirmeye başladılar. Şimdi Başbakan olan Winston Churchill, radyo konuşmasında, Rusların "muhteşem fedakârlıklarını" övüyor ve askerî örgütlenmelerindeki yeterliği dikkati çekiyordu. Raymond Clapper, 20 Ağustosta, Londra'dan **World-Telegram**'a gönderdiği haberde şöyle diyordu: "Ruslar, zafer için yeni bir örnek oluşturdular. Daha önce hiç bir zaman Hitler'e karşı yeterli insan gücü çıkmamış ve görevini yapmaya istekli bir direnç gösterilmemişti."

Kruşçev, 1956 yılında Stalin'e karşı yaptığı saldırıda, Alman saldırısının Stalin'i gafil avladığını, bunun için yeterli hazırlık yapmadığını, ve hatta, Almanlar Sovyet topraklarını istilaya başladıkları zaman, bunu, "provokatif, disiplinsiz hareketler" olarak önemsemediğini ve karşı saldırıya geçmeye yanaşmadığını söylüyordu. Kruşçev'in bu konuları iyi bilmesi gerekir. Tıpkı Japonlar'ın Amerikan uçaklarına Pearl Harbor'da yaptığı gibi Almanlar da pek çok Sovyet uçağını hiç kuşkusuz yerde mahvettiler. Bütün saldıranlar için bu avantaj vardır. Ama, Kızıl

Ordu 22 Haziran saldırısında gafil avlanmadı; tersine yaptığı savunma bütün dünyayı hayrette bıraktı. Eğer Stalin daha önceki sınır olaylarını görmezlikten gelmişse, bu, onun, herhalde Kruşçev'in gözünden kaçmış olan kendi nedenlerinden dolayıdır. **Bu savaşın sonucunu yalnız silah gücü değil, bütün dünyanın bir cephe halinde birleşmesi belirleyecekti.**

Stalin, bunu, Alman istilasının başlamasından iki hafta sonra radyoda yaptığı ilk savaş sırası konuşmasında belirtti. Sovyet halkına, düşmanın epeyce toprak ele geçirdiğini söyledi; daha da fazlasını ele geçirebilir demek istiyordu. Ne var ki, bu, paniğe neden olmamalıydı. "Yenilemeyecek ordu yoktur, hiç de olmamıştır." diyordu. Almanya, sürpriz saldırısı ile çok önemli askerî avantajlar sağlamıştır ama, "kendisini kana susamış bir saldırgan olarak ortaya koymakla politik bakımdan kaybetmiştir." Sovyet karşı stratejisi, **"Bütün bir halkın savaşı,"** olmalıdır. Ordu, "her karış vatan toprağı için savaşma lıdır," ama "zorunlu geri çekilme halinde," değerli her şey boşaltılmalı ya da yok edilmelidir. "Avrupa ve Amerikan halklarındaki," sadık müttefiklere sesleniyordu. "Ülkemizin özgürlüğü için verdiğimiz savaş, demokratik özgürlükler için Avrupa ve Amerika halklarının mücadelesi ile kaynaşacaktır." Bu ülke halklarını yalnız direnmeye değil "zaferi kazanmaya" çağırıyordu.

Sovyet halkı yirmi yıldan fazla bir zamandır bu saldırı için hazırlanmışlardı ama, bu düşündükleri gibi değil, başka bir biçimde olmuştu. Onlar bütün kapitalist ülkelerin ortak bir saldırıda bulunacağından korkmuşlardı; Sovyetlere karşı bir dünya cephesi kurulmasından her zaman ürkmüşlerdi. İki yıl önce, Chamberlain iktidarda iken Polonya'da savaşmış olsalardı, bu olabilirdi. Hele, Finlandiya savaşı, İngiliz-Fransız kuvvetleri gelene kadar sürmüş olsaydı bu mutlaka olurdu. Eğer Rusya,

Hitler'e Balkan kampanyası sırasında saldırsaydı, bu, yine olabilirdi. Bir İngiliz diplomatı da bana, "Hitler zaferlerle güçlenmeden önce," bunu yapmaları gerektiğini söylemişti.

Stalin'in bu konudaki görüşü çok farklıydı. Hiç kuşkusuz Hitler, o yirmiiki aylık Saldırmazlık Paktı süresini, Avrupa'nın servet ve silahlarını ele geçirmek için kullanmıştı ama, bu aylar Avrupa halkına, Nazi yönetiminin niteliğini de açıkça göstermişti. Hitler istilası başlayınca Avrupa üst tabakası onu destekledi. Hatta halktan pek çok kimse de, Avrupa'yı birleştireceği umuduyla, Almanların "Yeni Düzenine" uymaya çalıştı. Ne var ki, geçen iki yıl Nazilerin, "Birleşik Avrupa Devletleri" yaratmak şöyle dursun, "üstün Alman Irkı" dışında herkese kölelik, açlık ve sefalet getirdiğini gösterdi. Milyonlarca yahudi ile Slav, toplama kamplarında can veriyorlardı. Bir dünya cephesi kurulurken Avrupa'nın bu yeni olgunlaşmaya başlayan nefret duygusu önemliydi. Amerika'nın Hitler'e karşı bir kale olarak yüklenmekte olduğu yükümlülüklere de güvenilebilirdi. Ve Stalin'in de söylediği gibi, Hitler'in giriştiği bu taarruzun apaçık saldırgan niteliği, bir dünya cephesinin kurulmasında yardımcı olabilirdi.

Yeni bir dünya cephesinin ilk işareti, Hitler'in "Bolşevikliğe karşı kutsal sefer" çağrısı üzerine belirdi. Çoğu insan, Papa Pius XII'nin, Bolşevikleri lanetlemesini beklemişti. Ama böyle bir şey olmadı. Başkaları ise, Bolşevikliğin eski düşmanı Churchill'in tarafsızlığa sığınacağını ummuşlardı. Ama Churchill, Ruslara destek verdiğini şu çarpıcı sözlerle ilan etmişti: "Nazizme karşı savasan herkes bizim müttefikimizdir; Rusların tehlikesi bizim de tehlikemizdir." Dördüncü haftada, İngiltere, Sovyetler Birliği ile ittifak imzaladı; bunu, Londra'ya sığınmış bulunan ve ilk kez bir gün ülkelerine dönme şansını gören, "sürgündeki çeşitli Avrupa hükümetleri" izledi.

Anne O'Hare McCormick, **New York Times**'da şöyle diyordu: "Rusya'nın altı hafta dayanması, Londra'nın, Washington'un, sürgündeki hükümetlerin görünüşünü değiştirdi." Bu sürede aynı zamanda "hapisteki Avrupa'nın" görünüşü de değişti. Avrupa'daki yeraltı direnme faaliyetleri hızlandı. 1941 güzünde Avrupa'daki yeraltı savaş alanı önemli hale geldi. Rusya'nın Hitler'e direnmesi sürgündeki hükümetler ile ittifak kurması, Avrupa'daki bütün Nazi düşmanı unsurları —Komünistlerden tutun da monarşistlere dek— **Direnme Hareketinde** birleştirdi. Şimdi, Amerika, İngiltere ve Avrupa'daki anti-Sovyet kuvvetlerin ne derece güçlü oldukları, Senatör Harry Truman'ın, savaşın ilk günlerinde söylediği şu sözler; "Eğer Almanlar kazanırsa Ruslara, yok eğer Ruslar kazanırsa Almanlara yardım ederiz, ve böylece elden geldiğince çok Alman ya da Rus ölmüş olur." Anımsanırsa, işte o zaman, Hitler, Rusya'nın derinliklerine sürpriz saldırısı ile ilerleyene kadar Stalin'in ağırdan alması budalalık ya da ihmal olarak değerlendirilemez.

Dünya askerî uzmanları, Kruşçev'in 1956'da, Kızıl Ordunun hazırlıksız olduğu yolunda öne sürdüğü görüşleri paylaşmıyorlar. O günlerde hepsi de çok şaşırmışlardı. George Fielding Eliot, 29 Temmuz 1941'de şöyle yazıyordu: "Almanlar ilk kez, 1918 savaşı için değil, 1941 savaşı için hazırlanmış ve eğitilmiş bir ordu ile yüzyüze geldiler." Sovyetler Birliği, "her yerde karşı koyabilen derin savunma mevzileri kullanıyor, büyük bir maharetle bunları kamufle edebiliyor, Rus topçusunu hava saldırılarından koruyabiliyor, seyyar karşı saldırı birlikleri Alman panzer kollarına saldırıyor ve hava kuvvetleri yer birliklerini tamamen destekliyordu." Max Werner, 11 Ağustosta, **New Republic**'de, "Yapı bakımından modern, taktik bakımından yeterli, stratejik bakımdan gerçekçi bir ordu," diye yazıyordu.

Uzmanlar özellikle Kızıl Ordunun modern teçhizatına şaşırıyorlardı. Büyük tank savaşları yapıldığı bildiriliyordu. Rusların, Alman tanklarını kafa kafaya savaşta ezen ya da deviren büyük ve sağlam tanklarına dikkat çekiliyordu. New York'lu bir gazeteci bana şöyle sormuştu: "Nasıl oluyor da eline verdiğin bir traktörü kullanamayan ve tarlada çürümeye bırakan şu Rus köylüleri, binlerce tankı yeterli bir biçimde yönetebiliyorlar?" Ben, gazeteci dostuma bunun Beş Yıllık Plan sayesinde mümkün olduğunu söyledim.

Ne var ki, Ruslar dokuz hafta sonra kayıplarını bildirince dünya irkildi: 7.500 silah, 4.500 uçak ve 5.000 tank! Bu kadar büyük kayıplardan sonra savaşabilen ordu, herhalde dünyada en büyük ya da ikinci büyük ikmal olanaklarına sahip olmalıydı!

Savaş geliştikçe askerî gözlemciler, Rusların, Hitler'in çok güvendiği "yıldırım savaşı" taktiğini "çözümlediklerini" ilan ettiler. Bu Alman yönteminde, karşı tarafın hatlarına büyük tank ve uçak darbeleri ile nüfuz ediliyor, daha sonra, "yumuşak" sivil gerisine zırhlı kollar yayılıyorlar ve cepheyi iç kısmın desteğinden yoksun bırakıyorlardı. Bu yöntemin uygulandığı her ülke kolayca ele geçirilmişti. Bir Amerikalı muhabir bana Berlin'de, "İnsan vücudu buna dayanamaz" demişti. Ruslar bunu, her ikisi de üstün moral isteyen iki yöntemle karşılamışlardı. Alman tankları yarma harekâtında bulununca, Rus piyadesi, tanklar ile bunları destekleyen Alman piyadesi arasında tekrar birleşiyor ve böylece cephe karmakarışık hale gelerek Almanlar da Ruslar da her yönde savaşmak zorunda kalıyorlardı. Bu yöntemin uygulanmasında Ruslar yerel halkın yardımına güveniyorlardı. Almanlar ise, "yumuşak sivil geri" bulamıyorlardı. Karşılaştıkları şey, gerilla olarak örgütlenmiş ve düzenli Rus birlikleri ile işbirliği halindeki **kolektif çiftçiler** oluyordu.

Hitler'in hızlı zafer kazanmak için güvendiği yıldırım savaşı böylece Rusları çökertmekte aciz kalmıştı. Hitler, Alman ekonomisinin zor dayanacağı **uzun süreli** savaşa zorlanmış oluyordu. "Hitler ilk kez yeni bir boyut içinde savaşmak zorunda kalıyor," diye yazıyordu **New York Times** başyazısında. Yazar, burada, coğrafyadan söz ediyordu, ama "yeni boyut" deyimi coğrafyadan çok daha fazla bir şeydi. İlk kez Hitler, toplam savunma için örgütlenmiş tüm sivil halkla savaşıyordu. Sovyet taktiğinde, ordu ile halkın faaliyetleri eşgüdümlüydü. Kullanılan slogan, "Cephe yalnız topların gümbürdediği yer değildir. Her çiftlikteki her atelye cephedir." diyordu.

Rusya'nın muazzam insan gücünü herkes kabul ediyordu. Ama, bu insan gücünün niteliğinin nasıl bir değişiklik geçirdiğini pek az insan biliyordu. Toplumsallaştırılmış sağlık hizmetleri, anne ile bebeklere doğumda gösterilen özen, gençler arasında yaygınlaştırılan kültür fizik ile spor, ulusal sağlığı çok iyileştirmişti. Ordu istatistikleri, boy, ağırlık ve göğüs ölçülerinde sürekli artış olduğunu gösteriyordu. Askere alınanların öğrenim durumları ile askerlik bilgileri de yıldan yıla bir yükseliş gösteriyordu. Milyonlarca eğitim görmüş kadın savunmaya katılmıştı. Muhabere, ikmal ve istihkâmda olduğu gibi ordunun tıbbi servisleri de kadınlarla doluydu. Siviller, ordu ile işbirliğine fizik olarak kendilerini hazırlamışlardı. Altı milyon insan, GTO rozeti testini kazanmıştı. Bu, her türlü koşma, yüzme, atlama, kürek çekme ve kayak yapma koşullarına uygun, "çalışmaya ve savunmaya hazır" insan demekti. Pek çok insan ücretsiz paraşütle atlama ve planör kurslarına katılmıştı. Küçük çocuklar bile, kültür ve dinlenme parklarındaki paraşüt kulelerinden atlamaya can atıyorlardı.

Kolektif çiftliklerin kuruluş ve örgütlenme biçimi, savunma gereksinmelerine büyük uygunluk gösteriyordu.

Her çiftliğin, başlarında liderleri olan kendi çalışma ekipleri vardı. Bunlar ordu için çalışma taburları haline geliyorlar ve kendi yiyecekleri ile mutfak eşyalarını bile birlikte getiriyorlardı. Çiftliklerin, yaz zamanı için çocuk bakımevleri vardı. Buraları, kurs gören yaşlı analar yönetiyordu. Bu örgütler, çocukları gruplar halinde yönetiyor ve cepheye asker getiren kamyonlarla çocukları geri bölgelere taşıyorlardı. Gene her çiftliğin, atış talimlerinde silah kullanmayı öğrenen ve kendi silahları olan, sivil savunma grupları vardı. İşte bunlar hazır gerilla çetelerini oluşturuyorlardı.

Almanlar Ukrayna'ya girerken, buğday hasadı için bir yarıştır başladı. Çiftçilerin ilk işi hububatı kurtarmaktı. Öğretmenler, öğrenciler, memurlar çiftliklere yardıma koştular. Ordu bile iki savaş arasında hasada katılıyordu. 10 Eylülde, Almanlar, Ukrayna'nın kalbine ulaştıkları zaman, buğdayın yüzde atmışı doğuya taşınmıştı bile. Milyonlarca çiftçi de doğuya doğru kamyonlarını, traktörlerini sürerek gitmişler ya da geri dönen askerî trenlerden yararlanmışlardı. Bunlar, Avrupa'daki mülteciler gibi işsiz güçsüz değillerdi. Araç gereçlerini de birlikte almışlar, başka bir yerde yiyecek yetiştirme işinde çalışıyorlardı. Kimi çiftçiler, istedikleri için ya da zorunluluk gereği, Almanların elinde bulunan bölgelerde kalmışlar ve bunlar, Almanları geriden vuran düzensiz savaşçılar haline gelmişlerdi.

Büyük Dinyeper Barajının havaya uçurulması bütün dünyayı, Rusların bu savaşı öteki uluslardan çok daha ciddiye aldıklarını göstermesi bakımından allak bullak etmişti. Bu, uygulanan strateji içerisinde ancak çok doğal bir olaydı, ama Batı basını hemen bunu, "geri çekilen kıtaların her şeyi yerle bir etmesi," diye niteledi. Ruslar böyle kaderci sözcükler kullanmıyorlardı. Hiçbir şeyi "yerle-bir etmek" istedikleri yoktu; ancak, her şeyi kendi-

leri için kurtarmak ve bunları düşmandan uzağa taşımaktı istedikleri. Düşman yaklaşırken her sanayi kuruluşunda işçiler ekipler kurarak makineleri söküyor, yağlıyor, ambalajlıyor ve doğuya doğru gönderiyorlardı. İşçiler de makineleri ile birlikte doğuya gidiyor, Sibirya'da ya da Uraller'da belli yerlerde fabrikalarını yeniden kuruyorlardı.

Harkov kenti Almanlarca işgal edilince, Harkov Traktör Fabrikası, bir an bile —tek bir gün bile— Hitler'e karşı tank yapmaktan vazgeçmediklerini öğünerek ilan ediyordu. İşçilerin çoğu makineler ile birlikte doğuya gitmişler, Harkov'da yalnız zaten hazır olan parçaları birleştirmek ve en son tankları düşmana doğru sürmek için yeterli sayıda işçi kalmıştı. Üretim Harkov'da durmadan önce, doğuda ana fabrika üretime başlamıştı bile.

Sovyetlerin uyguladıkları bu stratejinin Almanları nasıl tükettiğini Hovard K. Smith, **Last Train from Berlin** adlı kitabında anlatır. Alman savaş makinesi ile Alman halkı, Avrupa'yı yağma ederek iyice şişmanlamışlardı, ama Hitler Rusya'ya adım atınca açlıktan kırılmaya başladılar. Birlikleri Dinyeper'i almışlar ve yıkılan barajın arkasında, büyük Dinyeper sanayiinin dev binalarını sevinerek görmüşlerdi. Bu Sovyetler Birliği'nde gördükleri ilk yıkılmamış fabrika idi. Ama, diye anlatıyor Smith, binalara vardıklarında her makine son civatasına, son somununa kadar Doğuya gitmişti. "İşte savunma diye buna derler!" diye ekliyordu Hovard K. Smith.

Tutsak edildikten sonra Moskova'da bir Alman pilotu, "Çalışan büyük halk kitlelerini havadan gördüğüm zaman büyük şaşkınlık geçirdim." diyordu. Kaçan insanlar arasında korku ve dehşet salmaya alışmıştı pilot. Kendi orduları etrafında örgütlenen, ülkeleri için istihkâmlar kazan, kendine güvenen halkın bu görünüşü şimdi onu dehşete düşürüyordu.

Yıllarca önce, İngiliz ve Fransız askerî uzmanları,

hâlâ 1914-18 cephe savaşının koşulları içinde düşündükleri sırada, Kızıl Ordu dergileri, yıldırım tipi savaşı tahmin edebilmişler ve bu tür savaşla, çok az kayba uğrayarak zayıf bir düşmanın hızla ezilebileceğini söylemişlerdi. Ama, eğer güçleri eşit ülkeler sözkonusu ise "yıldırım" hemen başarıya ulaşamazsa savaş uzar ve sonucu, ülkelerin nispi ekonomik kaynakları, savaş yedekleri ve halkın morali belirler. İşte şimdi, Ruslar ile Almanların yüzyüze geldikleri sınav buydu.

1941 Kasımında Almanlar zengin Ukrayna'yı ele geçirmişler, Kiyev'i yağma etmişler, kuzeyin kalesi Leningrad'ı kuşatmışlar, şehrin üç yanından Moskova varoşlarına ulaşarak kentin kulelerini seyretmeye başlamışlardı. Büyük kentler için savaş başlamıştı.

Modern kentlerin kendilerini savunmaları hiç beklenmemiştir. Çoğu ülkelerde siviller savaşmayı pek düşünmez. Almanlar Fransız ordusunu yenince Paris kendisini "açık şehir" ilan etti, Almanlar da kente ellerini kollarını sallayarak girdiler. Hükümet ile generaller kaçtıktan sonra Varşova'nın yiğit belediye başkanı düşmanla savaşa tutuşunca bütün dünya şaşırmıştı. Ortaçağ kentlerinin savunmada ne kadar büyük kudret gösterdiklerini unutmuş gitmiştik. Ama Stalin unutmamıştı. Finlandiyalılar ile sırf Leningrad'ı savunulabilir bir kale haline getirmek için savaşmıştı. Moskova'da evleri yaparken, hiç kimseye ilan etmeden, dünyanın en güçlü kale şehrini de kurmuştu.

Moskova, ortaçağların bir kale kenti idi. Duvarlarla çevrili Kremlin bunun merkeziydi. Bir mil dışta bunu tas duvarlar çevirmiş, iki mil dışta ise tuğla duvarlar. Bu duvarların yerini şimdi gene çember biçiminde iki büyük bulvar almıştı. Moskova'nın merkezinden on büyük anacadde bir tekerleğin parmaklıkları gibi çıkıyor ve bunları halkalar birleştiriyordu. Onbir demiryolu çevreye açılı-

yor, ama bunları da gene bir demiryolu kemer gibi birleştiriyordu. Beş Yıllık Planlar sırasında, bu bulvar ile anacaddelerin iki yanı, özellikle soğuk Rusya kışına dayanıklı dört katlı beton binalar ile çevrilmişti. Bu çember biçimindeki bulvarlar, kenarlarındaki ağaçlar arka bahçelere, parklara, taşınarak genişletilmişti. Ağaç severler, "Çok yazık!" diye iç çekmişlerdi. Ama savaş gelince Moskovalılar, kentin içinde, altı kol halindeki tanklar ile motorize birliklerin saatte kırk mil hızla manevra yapabildiklerini ve hiç bir trafik sıkışıklığına meydan vermeksizin —her yanları dört katlı beton binalarla korunmuş halde— her yöne hareket edebildiklerini görmüşlerdir. Modern bir kalenin yalnız duvarlar ile yapılamayacağını Majino ile Mannerheim Hatları kanıtlamışlardır. Modern bir kale, büyük kuvvetlere, korunmuş halde hareket serbestliği verebilmelidir. İşte bunu Moskova vermiştir. Bütün savaş ikmali kentin içinde yapılmıştır. Enerji üretimi, kentin hemen arkasındaki linyit yataklarından yapılan ikmal ile sağlanmıştır. Hava savunması, şehrin içinde, doğuya doğru olan alanlarda üslenmiştir.

Sovyet hükümeti dış elçilikler ile birlikte, ta gerilere, Volga üzerinde Kubiçev'e taşınmıştı. Çocuklar, öğretmenleri ile birlikte, Urallar gibi uzak bölgelere gitmişlerdi. Burada iki yıl kaldılar. Çalışmaları savaş için gerekli olmayan siviller de Doğuya gönderilmişlerdi. **Şimdi Moskova cepheydi.** Halk günlük 1.600 kalorilik rejime girmişti. Ne okullara, ne evlere kömür veriliyordu; kömür savaş sanayii içindi. Saat öğleden sonra dörtte başlayan uzun kış gecelerinde evlerde elektrik yoktu. Elektrik mühimmat yapmak içindi. Halk, oniki saatlik çalışmadan sonra evlerine dönüyor, karanlıkta giysileri ile yatağa yığılıp, yorganlarını başlarına çekiyorlardı. En tehlikeli haftalarda, Moskova radyosunda çalışan kadın arkadaşlarımdan birisi, yatacağı şeyleri daireye taşımış, kent dışında

istihkâm kazmaya giden iki erkek arkadaşı yerine yirmi dört saat nöbete girmişti.

Stalin Moskova'da kaldı. 7 Kasım 1941'de Alman topları varoşlarda gümbürder ve Hitler Moskova'nın alındığını ilan ederken, Stalin, Kızıl Meydanda birlikleri teftiş ediyordu. Bu hareket Moskova halkına güven veriyordu. Bu hareketiyle onlara, Başkomutanları ile birlikte onların, ulusun savunmasının merkezi olduklarını anlatıyordu. O kış Moskova, Almanları altmış mil geriye itti ve orada tutmayı başardı.

Leningrad'ın işi daha zordu. Tam ikibuçuk yıl kuşatma ve top ateşi altında yaşamıştı. Kimi zaman halk, iki dilim siyah ekmek ve iki bardak sıcak suyla bir gün geçinmek zorunda kalmıştı. Ve bu koşullar altında mühimmat yapmışlar, Almanlar ile savaşmışlardı. Leningrad halkı, Alman şarapnallerinden çok, açlıktan kayıp vermişlerdi. Protein eksikliğinden ölmüşlerdi ama, ortaçağda kuşatılan kentleri kasıp kavuran iskorbit hastalığına yakalanmamışlardı; Sovyet bilim adamları, halka, parklardaki çam yapraklarından C vitamini alma yollarını öğretmişlerdi. Ünlü besteci Shostakoviç itfaiyeci olmuştu; Almanların attıkları yangın bombalarını damlardan aşağı yuvarlıyordu. Vakit buldukça, bu **mücadeleye** ve **zafere** adadığı **Yedinci Senfoni**'yi besteliyordu. Bu kuşatmadan sağ çıkanlara, üzerinde "Leningrad Savunması" yazılı birer madalya verilmişti.

Almanlar savaşın ikinci yılında en büyük ilerlemeyi yapmışlardı. Kuzeyde Leningrad'da, merkezde Moskova'da oldukları yerde tutulmuşlardı ama güneyde, kuru, açık ovalarda Kuzey Kafkasların buğday tarlalarına ve Stalingrad şehrine kadar ilerlemişlerdi. Bu kent, doğal savunması olmayan bir ova üzerindeydi ve Volga nehri boyunca uzanan otuz millik bir fabrika kuşağını içeriyordu. Leningrad'ın kuzeyde olduğu gibi, Stalingrad'da güneyde

Sovyet savunmasının bir demir atma noktası olmuştu.

1942 yazında Hitler, "Stalingrad'ı her ne pahasına olursa olsun ele geçirin!" emrini vermişti. Stalingrad'ın düşmesi, Moskova'nın güneyden sarılması için yol açacaktı. Böylece, Bakü petrollerine, İran'a, Hindistan'a giden yol açıldığı gibi, Japonlar ile Çin Türkistanında buluşma yolu da açılmış olacaktı. Günlerce, binlerce uçak ve binlerce top bu kente saldırdı. Eylül ortasında bu, iki bin uçak ve iki bin tanka ulaştı. Almanlar Stalingrad'ı ikiye ve belki de on parçaya böldüler. Hitler kaç kez bu kentin alındığını bildirdi. Gerçekten de çoğunu almıştı ama halkı alamamıştı.

*

"Volga'dan öte toprak yoktur!" sözcükleri Stalingrad'da dilden dile dolaştı. Sokak sokak, ev ev, oda oda döğüştüler. Tüfek, elbombası, bıçak, demir sandalye, kaynar su... ne buldularsa kullandılar. Tank fabrikası tank yapmayı sürdürdü ve tanklar fabrika bahçesinden doğru düşmanın üzerine gittiler. "Yıkılmadık bina kalmadı," diyordu Alman raporları. Şimdi halk, kilerlerde, bodrumlarda dövüşüyordu. "Eğer yüreğiniz varsa, her tuğla yığını bir kale olabilir," sözleri dolaşıyordu dillerde. Stalin, "Geri alınan her tepe, zaman kazandırır," diye tel çekmişti. Stalingrad halkı tam yüzsekseniki gün işte böyle savaştı. Ta Sibirya içlerinde örgütlenen ve eğitilen taze yedek kuvvetler, ovaları geçtiler ve kenti büyük bir kıskaca aldılar. 300.000'in üzerinde Alman bu tuzakta yakalandı. Ve 2 Şubat 1943'te Almanlar teslim oldular.

Burası, uzun savaş cephesinde bir dönüm noktası oldu. Almanların bütün dünyayı köleleştirme hevesleri, işte burada, tek bir yiğit Volga kentinin erkek ve kadınlarınca parça parça edildi.

Gene de önlerinde dayanmaları gereken iki merha-

metsiz savaş yılı daha vardı. Ama, Stalingrad'dan sonra Almanlar sürekli geri itildiler. 1943'te Ukrayna'dan, 1944 yazı başında Sovyet cephelerinden sürülüp atıldılar. Temmuz sonlarında Sovyet orduları Almanları Varşova'dan söküp attı. Kızıl Ordu 1945 Nisanında Berlin'deydi. 1945 Nisanında San Francisco'da savaş sonrası dünyayı planlayacak Birleşmiş Milletler kuruldu.

Sovyetler Birliği'nde halk, Almanların yakıp yıktıkları topraklara dönmeye başladılar. İnsanoğlunun Cengiz Han'dan beri görmediği toptan bir imha ile karşılaştılar. Yenik düşen Almanlar, dünyayı fethetme yolunu kapayan sivilleri katletmişlerdi. Milyonlarcasını işkence ile ya da gaz odalarında öldürmüşlerdi. Cesetleri ya suyla doldurdukları madenlere üst üste yığmışlar ya da evlerin içine doldurup yakmışlardı. Hayvan sürülerini ya giderken götürmüşler ya da kesip atmışlardı. Tam üç milyon insanı esir olarak alıp götürmüşlerdi. Yirmibeş milyon insan güney Rusya ile Ukrayna'nın açık alanlarında evsiz kalmışlardı.

*

O sırada görülen ve tamamen açıklığa kavuşturulmayan bir hareketi kaydetmek isterim. Savaş yıllarında, yedi küçük azınlık Doğuya sürülmüştü. Bu olay resmen açıklanmamıştı. Moskova'daki gazeteciler, söylentileri duymuş ama sorduğumuz zaman yalnız, Alman ve Türk ajanlarının, Volga Almanları ile Kırım ve Kafkasya'daki Müslüman azınlıkları kışkırttıkları söylenmişti. Ayrıntılar askerî sırdı. Ancak 1956 yılında Kruşçev'in Stalin'e saldırısı sırasında bütün dünya, Kalmuklar ile Karaçilerin, 1943'te, Çeçenler, İnguşlar ve Balkarların 1944 başlarında doğuya gönderildiklerini resmen öğrenmiş oldu. Kruşçev 1942'de yerleri değiştirilen Volga Almanları ile Kırım Tatarlarından hiç sözetmedi. Bu konuda bir açıklama

yapılmadı. Ne var ki, tam bu sırada, 1944 başında, Stalin, hükümet adına, onaltı kurucu cumhuriyetin, bundan böyle kendi ordu ve dışişlerini kurmasına izin verildiğini, o kadar mükemmel savaşmıştıktan sonra, ulus olma hakkını böylece kazandıklarını bildirdi. Öyle anlaşılıyor ki, savaşın neden olduğu bulanıklık arasında, ulusal coğrafyada kimi yeniden düzenlemeler yapılmıştı. Bunun ne kadarı ceza, ne kadarı önlem ve ne kadarı halkın daha rasyonel dağılımı idi, ve savaşın örtüsü altında gerçekleştirilmişti, belli olmadı.

*

Bu bölümü, Berlin'i almak için Polonya'dan yıldırım gibi geçen Sovyet Ordusuna bir göz atmadan bitirmek istemiyorum. Varşova ve Lodz kentlerinden geçerken onları seyrettim. Daha üç yıl önce dünyanın en güçlü ordusu olan Alman ordusunu önüne katan güçlü bir orduydu bu. Üç acımasız yıl Rusları gerekli biçime sokmuştu. Almanların tersine bunlar, yıllarca önce gelişen "yeni halkın" niteliklerine sahiptiler: **kolektif güçle ayrılmaz bir biçimde kaynaşan geniş bir bireysel insiyatif.** Benim savaş övgücüsü olmadığım besbelli, ama ben, bunların o dakik ve uyumlu hareketini ancak büyük bir senfoni ile kıyaslayabilirim.

1944 güzünde, Vistul nehrinin Varşova'ya bakan kıyısı üzerindeydiler. Nehrin batısı, tankları taşıması olanaksız geniş bir bataklıktı. Büyük saldırı için buranın donmasını beklemek gerekti. Sovyetler Birliği'ndeki mültecilerden oluşan Polonya Birinci Ordusu, Almanların blok blok yaktıkları ve metodik bir biçimde havaya uçurdukları, harabeye dönmüş başkentlerinin tam karşısındaki merkez bölgeyi tutuyordu. Polonyalı bir subay, bana, Alman istihkâmlarını kırmak ve dalış harekâtını hazırlamak için her beş metrede bir, büyük topları bulun-

duğunu söyledi.

12 Ocak cuma günü, Mareşal Konev'in Birinci Ukrayna Ordusu, güney Polonya'dan vurdu, dokuz istihkâm hattını yardı ve iki günde yirmibeş mil ilerledi. Pazar günü, iki yeni ordu daha batıya yürüdü ve harekâta katıldı. Mareşal Jukov'un Birinci Bela-Rusya Ordusu ile Birinci Polonya Ordusu merkezden ilerledi ve iki günde 1.200 nüfuslu yeri ele geçirdi. Mareşal Rokosovski'nin İkinci Bela-Rusya Ordusu, Narev nehrinin Vistül ile birleştiği yerde donmuş bataklıklar üzerinden kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Bu yarma harekâtından sonra, zırhlı uç birlikleri hızla ilerlediler. Jukov'un tankları, bir günde yetmiş mil yaptılar. Demiryolu ekipleri, doğu-batı demiryollarının genişliklerini ordu ilerlerken değiştirmeye başladılar. Böylece ikmal, cepheye iki bin mil öteden Urallardan doğrudan doğruya gelebildi. Ardı arası kesilmeyen mühimmat ve petrol akışı, dünyanın askerî uzmanlarını şaşırtıyordu.

Benim gibi, harekâtı haritadan izleyen bir sivil bile, bu büyük orduların kentleri çevirmede gösterdikleri o yüksek uyumu, daima hiç umulmayan yerlerden yaptıkları saldırıları ve her zaman tam gerektiği anda birbirlerinin yardımına koşmalarını hayranlıkla izleyebiliyordu. Jukov, Varşova'yı, beklenen doğu yönü dışında, her yönden, kuzeyden, güneyden, batıdan yaptığı üçlü saldırı ile ele geçirdi. Konev'in ordusu, güney Polonya'yı baştan başa geçmiş, Alman sınırı üzerindeki müstahkem bir kentin kıyısından dolaşarak, Berlin yönünden şehre girmişti. Bu öyle bir hızdı ki, Yahudi mahallesinde kurulan fabrikalar hâlâ çalışıyordu. Böylece sekiz bin Yahudinin hayatı kurtarılmış oldu. Almanlar her zaman çekilmeden önce Yahudi ve Slav esirleri öldürdükleri için, Polonya'da kurtarılan bu en büyük grup oldu. Ardından, Konev ordusunun bir uç birliği, geriye Harkov'a doğru sarktı

ve bu kenti öylesine beklenmedik bir zamanda ele geçirdi ki, sanki hiç savaş görmemiş gibi sapasağlamdı. Jukov'da, Lodz'u gene "yanlış yönden" tek bir darbe ile yıkılmamış halde ele geçirdi. Bunun hemen ardından Polonya hükümeti ile Lodz'a gittiğim zaman, otel odamın gardrobunda Alman subaylarının bavullarını buldum.

Rusların giriştikleri bu saldırı ile kurtulan ve Polonya'da yollarını bulmaya çalışan Amerikan savaş esirleri, Lodz'da bana kendi izlenimlerini anlattılar. Rusların alışılagelen yöntemler dışında her tür yola başvurarak gösterdikleri insiyatife şaşırıp kalmışlardı. Benzin, yalnız bu iş için yapılmış özel deposu olan kamyonlarla taşınmıyordu; Ruslar yaptıkları büyük fıçılarla benzini yükledikleri arabalarla birlikte taşıyorlardı. Demiryolu zırhlı uç birlikleri için gerekli olduğundan, piyade at kullanıyordu. Amerikalılar, küçük köylü arabalarında piyadelerin ilerlediklerini görmüşlerdi. İki asker uyuyor, üçüncüsü arabayı sürüyor ve böylece duraklamadan yirmidört saat ilerleyebiliyorlardı. Atlar yorulunca, rastladıkları köylülere teslim ediyorlar ve yerine yenisini alıyorlardı. Böylece, Polonya'daki bütün atlar, batıdaki kasabalara yığılmıştı. Yeni Polonya hükümetinin ilk işi bunları bahar ekimi için gerideki bölgelere göndermek oldu. Amerikalılar, "Savaş hakkında çok şey öğrendik," diyorlardı.

Birinci Polonya Ordusuna verilen görev, Sovyet Yüksek Komutanlığının politik anlayışını gösterdi. Varşova'yı alma onuru Polonyalılara aitti; sayıları bu iş için yeterli olmadığı için, Jukov'un birlikleri, yirmibeş mil açıktan kenti sardılar ve Almanların irtibat yollarını kestiler. Birinci Polonya Ordusu kente, saldırdı. Polonyalılar, Pomeranya cephesini yaran ve Kolberg deniz üssünü ele geçiren öncü birlikleri oluşturdu. Polonyalılar ile Ruslar beraberce Danzig'i aldılar ve Polonyalılar kent merkezine girerek, belediye binası üzerine Polonya bayrağını çek-

tiler. Bu zaferlerin Polonyalılar için tarihî anlamı vardı, çünkü Almanlar ile Polonyalılar binlerce yıldır bu kıyı kesimi için birbirleriyle yarış halindeydiler. Bu arada, kurtarılmış Polonya'dan derlenen İkinci Polonya Ordusu, eğitim kamplarından, bütün büyük Polonya kentlerindeki garnizon görevlerine hareket ettiler. Bunların hepsi de, kurtuluş anından itibaren Polonyalılara teslim edilmişti. İki ay sonra, İkinci Polonya Ordusu, Niesse'ye saldırıya yardım etti ve Jukov'un kuvvetleri ile birlikte Berlin'e ilk giren kuvvetler arasındaydı. Bu onların hakkıydı; bu savaş, Hitler'in ülkelerine saldırısı ile başlamıştı.

Bu büyük saldırı Batı Polonya'yı öylesine hızlı bir biçimde kurtarmıştı ki, Almanlar kentleri yıkacak pek de zaman bulamadılar. Bunun büyük istisnası Varşova oldu. General Bor'un koşullar olgunlaşmadan ve bir önceki yaz Rus ilerlemesi ile koordine etmeden kalkıştığı ayaklanma, —yukarıda anlatmaya çalıştığım saldırı başlamadan önce— Polonya başkentinin tamamen yıkılmasına yol açtı. Varşova kurtarılınca, insanlar her yandan evlerine dönmeye başladılar. Buldukları şey, bir yıkıntı yığını oldu. Yıkılan binalar bütün sokakları kapamıştı. Belediye binası ile Opera, çatıları gökyüzüne doğru yükselen iskeletler halindeydi. Büyük ve güzel katedraller, saraylar, Şopen ve Kopernik anıtları, parça parça edilmişti. Su, elektrik ve gaz yoktu. Bodrumlar ile lağımlar cesetlerle dolmuş, tıkanmıştı. Kentin kurtarılmasından iki gün sonra, 19 Ocak günü Başkan Beirut, Polonya Ordusunu harabeler arasında teftiş etti. Varşova, başkent olarak yeniden yapılacaktı; bütün Polonyalıların yardım etmesi istendi. Birkaç bin insan, bodrumlarda yaşamak üzere dönmüştü; sözde tribünlerin etrafında toplandılar ve yeni Başkanlarını alkışladılar. Kışın bu soğuk ve yağmurlu gününde bir küçük kız bulabildiği bir demet çiçeği Başkana verdi.

Polonya'nın kurtuluşunu seyrettiğim bu ileri hamle Oder'de durakladı. Buradaki köprü başında, Berlin üzerine yapılacak saldırı için ikmal hazırlığı yapılıyordu. Saldırı, 18 Nisanda başladı.

İzvesti'yadan foto-röportaj muhabiri Karmen, "Oder nehri üzerindeki bu şafağı orada bulunan hiç kimse unutamaz," diye yazıyordu. "Binlerce topun gürültüsü arasında, bütün Sovyet ülkesi, birkaç yoldan, düşmanın başkenti üzerine yükleniyordu." Öteki gazeteciler, yol kenarlarının çiçek açan kiraz ağaçlarıyla ve salınan kayınlarla örtülü olduğunu gördüler. Polonyalılar nehir sularıyla kadeh kaldırarak Oder üzerinden yürüyorlardı. Altı gün sonra Kızıl Ordu topçularının hedefi **Friedrichstrasse** idi. Karmen, günü ve saati şöyle not etmişti: 22 Nisan 1945, saat 8.30.

Bütün Sovyet yazarları, Alman fabrikalarından taşan Rus, Polonyalı ve Yugoslav esirlerin sayılarını vermişlerdi. Birlikler, kendi insanlarını öldürmemek için çoğu kez düşmana gereğinden yavaş yaklaşıyorlardı. Unutulmayan bir olay, Almanların paraşüt yapan büyük bir fabrikanın çatısından ateş ederken birdenbire kalabalık bir Rus kadınlar grubunun fabrikadan koşarak çıkmaları ve yaklaşan hemşerilerine sarılmalarıydı.

İhtiyar bir kadın önüne gelene soruyordu: "Sevgili çocuklar, Orel'e hangi yoldan gidilir?"

Askerler güldüler: "Meraklanma büyük ana, biz seni göndeririz!" Yaşlı kadını geriye giden bir kamyona bindirdiler.

DOKUZ

İKİNCİ YENİDEN KURULUŞ

NİSAN ayının son haftasında Moskova'da, herkese çok abartmalı gelen popüler bir şarkı anımsanır: "Işıklar yeniden yandığı zaman bütün yer yüzünde." Ama gerçekler şarkıyı geride bıraktı. Yıllardır uygulanan kararartma, 1 Mayıs gününe hazırlanmak için 30 Nisanda kaldırıldı. Halk sokaklara aktı, meydan meydan dolaştı ve dört yıldır hasret kaldıkları parlak elektrik ampullerini hayran hayran seyretti. Erkekler, sokağa çıkma yasağının kalkmasını kutlamak için bütün gece sokakta dolaştılar. Yemek yedikleri ya da giyinip soyundukları varsın görünsün; herkes perdelerini ardına kadar açtı.

1 Mayıs gösterilerinde herkes, 7 Kasım 1941'de Al-

man topları Moskova varoşlarında patlarken Stalin'in bu meydanda halka güven verdiği gün Kızıl Meydan'da yapılan son geçit törenini anımsadı. Şimdi Kızıl Ordu Berlin varoşlarında dövüşüyordu ve Moskova savaş giysilerini soyunmuş, 1 Mayıs giysileriyle donanmıştı: her taraf kızıl bayrak, her taraf renkli krepon kâğıtları ve liderlerin fotoğraflarıyla süslenmişti. Gece, Kremlin'in üzerinde büyük yakut yıldızlar gene parlıyordu. Sokaklar ve Moskova Nehri üzerindeki köprüler gene ışıktan taç giymişlerdi.

Berlin'e "Ateşkes" 2 Mayıs saat 3'te ulaştı. Bu haber Moskova'ya akşam üzeri geldi ve iki günlük bayramı taçlandırdı. Nazi faşizminin kalesi düşmüştü. Doğudan ve batıdan Birleşmiş Milletler orduları —Ruslar, Amerikalılar, İngilizler— Alman topraklarına dolmuşlardı. Renkli roketler Moskova göklerinde yanıp sönüyor ve bunlara sokaklardan atılan hava fişekleri yanıt veriyordu. Halk yataklarına yorgun ve mutlu girdiler ama biliyorlardı ki, yeni bir çağın sorunlarıyla uyanacaklardı: savaşın getirdiği yıkımın onarımı ve barışın kurulması.

Yıkım ağırdı. Yirmibeş milyon insan evsiz kalmıştı, 1.700 kent ile 27.000 köy büyük ölçüde ya da tamamen harabedilmişti. 38.500 mil demiryolu darmadağın edilmişti ve bununla ekvatoru rahatça bir kez dolaşabilirdiniz. Donbas madenlerinin yüzde doksanı yıkılmış ve suya boğulmuştu. Büyük Dinyeper Barajı gitmiş, çevresindeki sanayi kuruluşları da. Nehirde taşkınlar başlamış, üzerindeki gidiş gelişler durmuştu. Yedi milyon at, onyedi milyon baş sığır, yirmi milyon domuz kesilmiş ya da alınıp götürülmüştü. Üç binden fazla sanayi kuruluşunun yeniden yapılması gerekiyordu.

Hepsinden beteri insangücü kaybıydı. Ölü sayısı çok çeşitliydi: yedi milyon ile yirmi milyon arasında değişiyordu. Siviller arasındaki normal yıllara göre ölüm faz-

lalığı hesaba katılırsa bu sayı yirmi milyonu aşıyordu. Her ailenin kaybı vardı. Kocamın sekiz kişilik ailesinden —yalnız gençler arasından— üçü gitmişti; bunlara kocam da dahildi. Bunların hepsi de savaşın doğrudan etkisi altında ölen siviller oldukları halde savaş kayıpları arasında sayılmıyorlardı. Sovyetler Birliği'nin kayıpları, bütün müttefiklerinin kayıp toplamlarından çok daha fazlaydı. Amerika'nın kayıplarından yüz kez fazlaydı. Güney bölgelerinde öyle köyler vardı ki, genç kadınlarla evlenecek erkek kalmamıştı. İşgal yılları arkasında babasız çocuklar bırakmıştı; bunlar başıboş dolaşıp duruyorlardı.

Yeniden kuruluş zaferden önce başlamıştı. Bundan önceki bölümde, traktör istasyonlarının nasıl geriye taşındıklarını ve geri çekilen topların gürültüsü arasında nasıl çalıştıklarını gördük. Stalingrad Traktör Fabrikası harabedilmişti ama, Almanlar Stalingrad'dan sürülüp atıldıktan üç ay sonra yeniden imalâta geçti. Dinyeper barajı ile çevresindeki sanayi kuruluşlarının onarımına 1944'te, daha ordular Rusya sınırları için de savaşırlarken başlanmıştı.

Zaferden sonra Sovyetler Birliğinin planlı ekonomisi, hiç duraksamadan barış üretimine geçti. Yeni Beş Yıllık Plana göre, düşmandan temizlenen bölgelerin hayata kavuşturulması, 1949'da tamamlanacak ve sanayi üretimi 1950'de savaş öncesine göre yüzde onbeş artırılacaktı. Bu birçok bölgede, tıpkı Devrimden önce olduğu gibi işe yeniden başlamak demekti. Ne var ki, 1921'de, her şeyi, feodal ve kapitalist ekonominin yıkıntısı üzerine kurdukları halde şimdi, yıkılmış olsalar bile savaş yıllarına dayanmış sosyalist bir ekonominin temelleri üzerine kuracaklardı. Urallar ile Sibirya'da, savaş sırasında kaydedilen muazzam büyümelerin, şimdi açıklanan büyük sanayi üsleri ile çiftliklerde olduğunu öğrendik. 1940-43 yılları arasında Urallarda elektrik üretimi iki katı artmış, demir

üretimi iki katını geçmişti. Bu ikinci yeniden kuruluşta bir de, daha önce kurulan ekonomide deneyim kazanmış, yetişmiş personel bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Moskova, savaş öncesi kuruluşunun hızını da aşmıştı. Yüksek Sovyetin Zafer Oturumuna gelen temsilciler sokaklarda görünmeye başlamıştı. Kasım bayramlarında, her zamanki gibi üretim rekorları kutlanıyordu. Stalingrad Traktör Fabrikası, barış üretimine dönmüş ve 3.000'inci traktörü bayram armağanı olarak ilan etmişti. Sivastopol, neredeyse yerle bir edilen bir başka kent, enerji santralı ile büyük gemi tezgâhlarının yeniden faaliyete başladığını bildirdi. Bu arada, 1946 Şubatında yapılacağı bildirilen seçim havası içerisinde, ülkenin dört bir yanındaki temsilciler, kurucu üyelere, savaş sicillerini bildiriyorlar ve 1939'dan beri yapılacak bu ilk ulusal seçimde yeniden oy alabilmek için savaşta neler yaptıklarını anlatıyorlardı.

Savaş sonrası dünyasının kurulması o kadar kolay değildi. Amerikan Kongresinin bir komitesinde konuşan General Dwight D. Eisenhower, Kasım 1945'te şöyle diyordu: "Rus dış politikasını hiç bir şey Amerika ile barış arzusu kadar etkilemiyor." Söyledikleri çok doğruydu. Bunu yakından biliyorum, çünkü oradaydım. Kalabalığın zafer kutlamalarında, tipik bir Rus saygı hareketi olarak Amerikalılar ile İngilizleri havaya atıp tuttuklarını gördüm. Bütün Rusların, şimdi Hitler yenildiğine göre, savaştaki müttefikleri ile uzun yıllar dostluk içinde yaşayacaklarını tutkuyla istediklerini çok iyi biliyorum.

Hiç kuşkusuz bunlar —bütün savaş boyunca tanık oldukları gibi— Amerikalılar içinde ittifakı sabote eden kimseler bulunduğunu ve hatta bazılarının Hitler'in galip gelmesini bile istediklerini biliyorlardı. Tam iki yıl, milyonlarca Rus yok olup giderken, müttefiklerinin batıda "ikinci cepheyi" açmak için verdikleri sözü geciktirdik-

lerini görmüşlerdi. Molotov bu konuyu Washington'da Roosevelt ile 1942 Mayısında görüşmüştü. Amerika'daki gazete başlıkları bu cephenin o yılın güzünde açılacağına "söz verildiğini" söylemişlerdi. Bu konuda söz vermeyi reddeden Churchill ise, Molotov'a verdiği "hatırlama belgesinde", "Avrupa kıtasında 1942 Ağustos ya da Eylülünde bir çıkartma için hazırlıklar yapıyoruz." diyordu.

Ruslar, aylarca savaşın acısına katlanarak beklediler. İngiliz-Amerikan çıkartması, ancak, Ruslar zaten ülkelerinin büyük bir kısmını düşmandan temizledikten ve Polonya'ya girdikten sonra 6 Haziran 1944'te yapılabildi. Pek çok Rus, müttefiklerin kendileri iyice kayıba uğramasınlar diye mi geciktiklerini ve ensonu Normandiya çıkartmasını da Rusların tek başına Berlin'i almalarını istedikleri için mi yaptıklarını acı acı düşündüler.

Bu kuşkular, Roosevelt ile Churchill, Stalin'le önce Tahran'da, ardından da Yalta'da, savaş sonrası dünyanın düzenlenmesi için buluşup hep birlikte bir strateji planladıkları zaman dağıldı. Churchill, savaşın tarihini anlatırken, Stalin'in Yalta'da, "üç büyük kuvvetin ittifakının sağlamlığına" kadeh kaldırırken söylediği safça sözleri nakleder: "İttifakımız güçlü ve kararlı olsun. Elden geldiğince dürüst olalım. ... Müttefikler birbirlerini aldatmamalıdır. ... Ben diplomasi tarihinde, üç büyük kuvvetin bu yakın ittifakına benzer bir ittifak daha görmedim."

"Onun bu kadar coşkun olabileceğini hiç ummamıştım," diyor Churchill, bu pişkin emperyalist. Oysa Stalin bu sözcüklerde, bütün Sovyet halkının duyduğu açlığı dile getiriyordu. Ruslar bu zafer anında, uzun süre yalıtılmış olmalarının sona erdiğini gerçekten umuyorlardı. Savaşta verdikleri müthiş kayıplar kendilerine Amerika ile İngiltere'nin yakın dostluğunu ve kuşaklar boyu sürecek bir barışı kazandırmıştı.

Haftalar boyunca bu umudun yüzlerinde solup gittiğini gördüm. İlk değişiklik, Hiroşima üzerine attığımız atom bombası ile başladı. Barışı görmeden gözlerine korku geldi oturdu. Korkuyu düşünce izledi: Japonya barışma çabasına düşmüşken, iki Japon kentindeki ikiyüzelli bin insanı Amerika niçin öldürmüştü? Rusya'yı Uzak Doğu görüşmelerinden dışlayarak, Washington zaferi tekeline mi almak istiyordu? Gelecek günlerde, biri Doğuda, biri Batıda olmak üzere Amerikalıların yaptıkları iki hareket hayal kırıklığına uğrayan Rusların şöyle demelerine neden oldu: "Atom Bombası diplomasisi başladı!"

Doğuda Washington, hem Rusları ve hem de Çinlileri görüşmelerden uzak tutarak Japonlarla tek taraflı mütareke yapmakla kalmadı, Japon generalleri ile anlaşarak bunların Çin komünistleri ile savaşa devam etmelerini de sağladı ve bu, Amerika'nın havadan yaptığı 300 milyon dolarlık yardım, Çan Kay-Şek birlikleri kuzeyde teslim olmayı kabul edene kadar sürdü. Batıda ise, Washington, Bulgaristan'a, eğer tanınmak istiyorsa, Amerika'nın seçtiği bazı kimseleri kabineye almasını emretti. Ruslar şaşırdılar. "Biz Fransa'ya, Belçika'ya, Hollanda ya, kabinelerini değiştirmelerini söylüyor muyuz?" dediler. "Bulgaristan **bizim** alanımızda."

Bir sonraki darbe, Rusya'nın kendi yeniden kuruluşuna indi. Savaş sırasında, ortak savaşta, yüzyüze geldikleri yıkımın onarımı için Amerika'dan büyük bir "Onarım Kredisi" verileceği vadedilmişti. 1943 yılında Roosevelt'in kişisel temsilcisi olarak Moskova'ya giden Donald Nelson, gerekli miktar olarak altı milyar dolardan sözetmişti. Bunu izleyen yıllarda öteki Amerikalı temsilciler de bunu doğruladılar. Ruslar bu vaadi ciddiye almışlardı. Nasıl almasınlar, açtılar ve yıkım içindeydiler. Ardından Roosevelt öldü ve yerine geçen Truman, Ödünç Verme ve Kiralama yardımını birdenbire öyle durdurdu

ki, New York limanında Rusya'ya yardım götürecek gemiler hemen boşaltıldı. Rusya, kayıplarının listesini yapıp bu borcun "ilk milyarını" isteyince, Dışişleri Bakanlığı bir yıla yakın bu mektubu "kaybetti". Bu borç verilmediği için o zafer yılında pek çok Rus açlıktan öldü.

Çok geçmeden anlaşıldı ki, Doğu Avrupa'da yanıp yıkılmış hiç bir ulus, hükümetlerini Amerikan politikasına uygun düşecek biçimde kurmadıkça Washington'dan "yeniden inşa" borcu alamaz. Kimisi, bir ölçüde bunu yapmaya istekliydi. Örneğin, Bulgaristan, Washington'un emri üzerine kabinesini değiştirdi ve, Amerika yapılış biçimini beğenmediği için seçimlerini erteledi. Bütün Doğu Avrupa ulusları, Amerikan kredisine umut bağlamışlardı ve bunun için gerekli düzenlemeleri yapmaya hazırdılar. Yabancı sermaye için sanayi yatırımlarına ödünler teklif ettiler; Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası (NEP) günlerinde yaptığı gibi, bunlar da sosyalizmi ertelemeye hazırdılar. Moskova da buna karşı çıkmadı; kendi ekonomik sorunlarına ek olarak bir de Doğu Avrupa'nın sorunlarını yüklenecek hali kalmamıştı. Eğer bu ülkeler, kapitalizme ödünler vererek Amerikan kredisini alabilecekler ise Moskova buna karışacak değildi.

Zaferin ilk yıllarında Moskova, Doğu Avrupa'daki işleri gevşek biçimde idare ediyordu. Amerikalılara göre, Kızıl Ordu gelir gelmez, bu Doğu Avrupa uluslarını hemen "sovyetleştirecek", sanayi uluslaştıracak, tarımı kolektifleştirecekti. Amerikalı gazete muhabirleri, Kızıl Ordunun, Kral Michael'in komünistleri hapse atmalarını bile durdurmadığını görünce çok şaşırdılar; bu Romanya'nın iç işi diyorlardı. 1945 yılında ben Polonya'da iken, kolektif çiftçiliği teşvik etmek, köylülerin gözünü korkutur düşüncesiyle "ihanet" sayılıyordu. Moskova, sınırlarında "dost ülkelerin" bulunmasını istiyordu ama, 1945-46'da Moskova'nın her hareketi —Kral Michael'in, Ro-

manya'daki zalim ve gerici rejimin uzun süre hoşgörmesi, Yunanistan'da savaşan komünistleri Rusya'nın desteklememesi, Amerikalıların protesto etmesi üzerine Bulgaristan seçimlerinin geriye bırakılması, Londra'dan gönderilen üç Polonyalının, Varşova kabinesine alınması— Stalin'in, Doğu Avrupa'da, İngiltere ve Amerika ile savaş sırasındaki dostluğunu sürdürmek için pek çok ödün verebileceğini gösteriyordu.

Bu, "tek bir ülkede sosyalizm" doktrininin mantıkî bir sonucuydu. Yirmi yıldır Sovyetler Birliği, ülkesinde ekonomiyi kurma ve işletme faaliyetleri ile öylesine meşguldü ki, dışarıdaki devrimlerle pek az ilişkisi olmuştu. Kurtulmak için Alman işçi sınıfının yardımını bekleyen o eski "Karanlık Rusya", büyük bir güç haline gelmiş ve verdiği sosyalizm örneği ile yeterli bir rol oynamıştı. Dış ilişkilerinde başlıca amacı devrimleri teşvik etmek değil, kapitalist dünyayı, kendisine karşı bir savaşta bir araya gelmekten alıkoymaktı. Bu engellenince ve Stalin kendisini, Churchill ve Roosevelt ile ittifak halinde bulunca, Komünist Enternasyonalin dağılmasını kolaylaştırdı. Tahran Konferansında, o eski tek bir ülkede soosyalizm doktrini, "kapitalist ülkeler ile barış içinde bir arada yaşama" tezine dönüştü. Stalin, Yalta'da, üç büyük müttefikin "samimi dostluklarını' devam ettirerek, hep birlikte dünya barışını kurabileceklerini hayal ederek daha da ileri gitti.

Dünya barışının, yeryüzündeki ilk sosyalist devlet ile, en büyük iki emperyalist gücün ortaklığı ile kurulabileceğini düşünmek yıllanmış bir Bolşevik için acayip bir hayal idi. Ama, Birleşmiş Milletler bunun üzerine kurulmamış mıydı? Savaşın sona erdiği yıllarda, Doğu Avrupa'daki Sovyet politikası da bunun üzerine kurulmamış mıydı?

Moskova'nın verdiği ödünler, Amerika için yeterli

değildi. Tarihi yakından bilen ve dünya çapında devlet adamı olan Roosevelt bunları anlayabilirdi. Ama, Harry S. Truman'ın başkanlık makamına geçmesi ile, Amerikan emperyalizmindeki o dar ve açgözlü olan her şey, atom bombası tekelini elinde bulunduran ve tarih bilincinden yoksun küçük bir kasaba politikacısında asıl temsilcisini buldu. Truman, Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan'ın, yüzyıllardır Rusya'nın etki alanında bulunduğunu bilmezlikten geliyordu, ve belki de bilmiyordu bile. Bunlar, devlet olarak varlıklarını Rusların, yüz yıl önce Türkler ile yaptıkları savaşa borçluydular. İki dünya savaşı arasındaki zamanda, despot monarşi olan yöneticileri Sovyet düşmanı idiler, ama bunların köylü halkı Ruslara karşı olan sevgilerini hiç bir zaman yitirmediler. Böylece, Kızıl Ordu, Alman ordularını bu ülkeden sürüp atınca, Nazi yanlısı yöneticiler kaçtılar ve, Rusların yanında savaşmaya başlayan yeni rejim yükseldi. Washington —Truman'ın kişiliğinde— bu durumu, yalnız "yıkıcı faaliyetler" olarak gördü.

Savaşın "anti-faşist" niteliğini hiç bir zaman kabul etmeyen Washington, kurtarılmış bölgelerde doğal olarak ortaya çıkan anti-faşist cepheyle savaştı. Batı Avrupa'da, Amerikan baskısı bu cepheyi bölmeyi başardı ve komünistleri, kullandıkları oylar gereği hakları olan hükümetlere katılma sorumluluğundan yoksun bıraktı. Bu Amerikan amacı Doğuda başarılı olamadı. Bütün bu uluslar, savaştaki deneyimlerine dayanan ortak bir model izlediler. Hepsinde de Naziler ile işbirliği yapan ve Alman ordusu ile kaçan büyük toprak ağaları vardı. Bu durum, gecikmiş bulunan, köylüler arasındaki toprak dağıtımını kolaylaştırdı. Bütün bu ülkelerde Almanlar, büyük sanayi üzerinde söz sahibi idiler. Bunların kaçışı, bu sanayileri sahipsiz bıraktığı gibi, tesisler yıkılmıştı da. Bu durumda büyük sanayiin ulusallaştırılması kolay ol-

duğu gibi fiilen gerekli de olmuştu. Bütün bu uluslarda savaş, daha önceki politik liderleri hem yıkmış hem de itibardan düşürmüştü. Bu konuda tek bir sınır vardı: Nazilerle işbirliği yapanlar ve ona direnenler. Böylece, hükümetler, önce, Almanlar ile savaşan herkesi içine alan küçük partilerin koalisyonu şeklinde oldu. Ne var ki, Amerikan sefaretleri, durumundan memnun olmayan eski liderlerin hükümetlere alınmalarını istedi. Amerikan yardımından medet uman Doğu Avrupa ulusları bu isteğe boyun eğdiler. Ama Washington'a kalırsa, bu boyun eğmeler hiçbir zaman yeterli değildi.

Bütün Avrupa ülkelerinin bel bağladığı Amerikan kredisi gerçekleşmedi. Doğu Avrupa, ekonomik yardım için savaşta tükenmiş Rusya'ya bağlı kaldı. Bu, ortada pek az şey bulunduğu için mallar ve fiyatlar konusunda gerilimler yarattı. Malları azar azar dağıtmak zorunda kalan Moskova daha sıkı davranmaya başladı. Washington'un soğuk savaş politikası derinleştikçe, Moskova'nın Doğu Avrupa politikası değişti.

Bu değişikliğin ilk işareti, bütün Doğu Avrupa için daha iki yıl önce kutsal emir niteliğinde olan bir tür "ulusal bağımsızlık" istediği için Yugoslavya'nın "komünist yoldaşlık"tan birdenbire çıkartılması oldu. Stalin'in, Tito'ya karşı duyduğu kişisel antipati ile, Yugoslavya'nın, Moskova'nın sağlayabileceğinden daha hızlı sanayileşmede gürültülü bir biçimde ayak diremesi bunda rol oynadı. Ama bu değişikliğin asıl nedeni Yugoslavya değil Harry S. Truman idi. Rusları sürekli iğneledikten sonra "Truman Doktrinini" ilan etti ve "komünizmi durdurmak için" Yunanistan ile Türkiye'ye birlikler göndereceğini söyledi. Doğu Avrupa'yı, düşmanca tavırları gitgide belirli hale gelen bir Amerika ile çevirme planı doğal sonucunu verdi. Moskova, Doğu Avrupa üzerindeki denetimini daha sıkı hale getirdi, bunu sağlam bir askerî pakta

bağlamak istedi ve itiraz edince de Yugoslavya'yı dışladı.

Washington'un, Sovyetler Birliği ile Amerika arasında kurulacak bir dostluk konusunda Stalin'in hayallerini —bu aynı zamanda Roosevelt'in de hayaliydi— o sıra uygulamaya koyduğu "sertlik" politikasıyla nasıl parçaladığını uzun uzun anlatmaya burada olanak yok. Yalnız şu kadarını söylemeliyim ki, Truman, San Francisco'da ilk Birleşmiş Milletler toplantısına giderken, Molotov'a bayağı hakaret etti. Amerika, bu ilk Birleşmiş Milletler Asamblesini, Amerikan, İngiliz, Fransız birlikleri dünyanın pek çok yerinde hiç itirazsız kalırken, Sovyet birliklerinin İran'dan yavaş çekilmesi nedeniyle Sovyetler Birliği'ni "saldırgan" ilan etmeye zorladı. Moskova'nın, Doğu Almanya ekonomisini, Amerikan bölgesinde basılan yeni para akınından korumak için geçici bir önlem olarak başlattığı "Berlin ablukasını" Washington, Amerikan uçaklarıyla ve ikmal malzemeleriyle hemen uzun süreli bir gösteri haline getirdi. Washington tarafından bir "barış" jesti olarak icat edilen, atomun denetlenmesi için "Baruch Planını" hemen hemen bütün Ruslar, Sovyet doğal kaynaklarına, Washington denetimindeki Birleşmiş Milletler makamları aracılığı ile sahip çıkılması girişimi olarak gördüler.

Amerikalı yorumcular, Rusya'nın "savaşta büyük toprak parçalarına el koyduklarından" yakınmaya başlayınca, "hakarete" bir de "haksızlık" eklenmiş oldu. Ruslar için buralar, Birinci Dünya Savaşında kaybettikleri ve ikincide ancak kısmen geri aldıkları kendi toprakları idi. Ruslar, ilk savaşta 330.000 mil kare toprak kaybetmişler ya da bırakmışlardı, ikincisinde ise bunun 250.000 mil karesini geri almışlardı. Kayıpları olan 80.000 mil kare toprak, aşağı yukarı Finlandiya'ya ve Polonya'ya bıraktıkları topraktı. Ruslar, bu dünya savaşı, hem Atlantik'i ve hem de Pasifik'i "Amerikan gölü" haline ge-

tirdiği zaman hiç yakınmamışlardı ama, bütün okyanusları ele geçiren ve adaları ile kıyılarında üsler kuran o aynı Amerika, Rusya'yı, eskiden kendine ait bulunan toprakları geri aldığı zaman "saldırganlık ve cimrilikle" suçlayınca, işte bu, fena halde canlarını sıktı.

Truman'ın "komünizmi durdurma" doktrini ile, Rusya'nın dostluğunu içtenlikle istediği Amerika tarafından sürekli aşağılanması, Sovyetler Birliği içinde huzursuz edici, aşırı bir yurtseverlik üretti; örneğin, Rusya dışında herhangi bir ülkenin, iyi bir buluş yaptığına inanmak düpedüz "kozmopolitlik" ve —neredeyse— vatana ihanet idi. Bu hasta milliyetçilik, ortak zafer için bütün müttefiklerinin toplamından daha fazla bedel ödedikleri halde bu zaferin onlara, dünya barışını kurmada bir ortak, bir dost kazandırmak yerine, atom bombası tekelini elinde bulunduran Amerika'nın her yanda üsler kurarak kendilerini düşmanca çevirdiğini ve kendisi dışındaki her genişleme için "saldırgan" damgasını vurduğunu bilmekten doğan bir savunma mekanizmasıydı.

Aynı dönemde, şimdi tamamen çözümleyemeyeceğim bir Yahudi düşmanlığı (anti-Semitism) aldı yürüdü. Bunu, resmen çözümleyen ya da açıklayan da olmadı. Yahudi düşmanlığını bir suç sayan yasa, hiç bir zaman yürürlükten kaldırılmadı. Yalnız bireylere karşı değil, hükümet organlarınca, Yahudilere ve Yahudi kültürüne karşı da birçok hareketler oldu. Bunlar daima yasa dışıydı ve kaçamak açıklamalar yapılmasına elverişliydi. Gösterilen nedenlerin doğru olup olmadığını bilmek güçtü. Yahudi basını ile tiyatrosu 1948'de kapandığı zaman gösterilen neden, "yeterli talep bulunmadığı" yolundaydı. Almanların işgal ettiği bölgelerdeki Yahudi halk boşaltıldığı, bunlar Sibirya'ya dağıtıldığı ve hepsi de dönmedikleri için gösterilen bu "neden" kısmen doğru olabilirdi. Ne var ki, o sıradaki aşırı Rus milliyetçiliği de buna katkıda

bulunmuş olabilir. 1949'da, İngilizce yayımlanan **Moskova Haberleri**'nin de yayımına son verildi ve personeli tutuklandı.

Bu Yahudi, düşmanlığının nedenleri pek çoktu. Hükümet, Hitler'in işgal ettiği bölgeleri boşaltırken Yahudilere özel bir öncelik verilmişti. Bunun nedeni ortadaydı: Rusların buralarda hayatta kalma şansı olduğu halde Yahudileri Almanlar mutlaka öldürürlerdi. Uygulanan bu politika iki milyon Yahudiyi ölümden kurtardı, ama bunları geride kalan Rusların gözünde pek de sevimli kılmadı. Bütün doğu bölgelerindeki Yahudi göçmen oranını artırdı. Hep bilinir: göçmenler yerel halkın sırtında daima bir yüktür ve pek de sevilmezler. Üstelik, eskiden Doğu Polonya'ya ait toprakların ilhakı, Yahudi düşmanlığının kuvvetli olduğu bir nüfusu da birlikte getirmişti. Ola ki hükümet çevreleri, İsrail'in ortaya çıkmasından ve İsrail büyükelçisinin Moskova'ya gelmesi nedeniyle Yahudi halkın yaptığı büyük gösterilerden de etkilenmiş olabilir. Bu durum, yüzeysel de olsa "çifte bir vatandaşlığı" gösteriyordu.

Eğitim kurumlarında, Yahudilere karşı ne kadar ırk ayrımı gözetildiğini söylemek güçtür. Bu hiç bir zaman yaygın değildi, ama gene de vardı. Belirlenmesi zordu, ama mücadele verildiği de kesindi. Çok iyi bir arkadaşım üniversitedeki işinin aksadığından yakınıyordu; üniversitedeki Parti sekreterinin teşvik ettiği sanılan Yahudi düşmanlığına boyun eğmediği için dışlanır gibiydi. Bir gün eve neşeli döndü: "Partinin şimdi Yahudi düşmanlığından yana olmadığını biliyorum." diyordu. "Yoldaş A'yı işinden aldılar. Merkez Komitesi adına burada, üniversitenin yönetimi ile ilgiliydi ve bu Yahudi düşmanlığının arkasında hep o vardı." Bu küçük öykü, o sıralardaki karışıklığı gösterir. Kimi kez Yahudi düşmanlığı, yüksek makamlardaki kimselerce teşvik ediliyordu, ama bu dai-

ma kaçamak yapılıyordu. Bunu yasa dışı sayan yasaya saldırılmadı, karşı çıkılmadı ya da yürürlükten kaldırılmadı.

Kozmopolitlik suçlaması hastalığı geçtiği gibi Yahudi düşmanlığı hastalığı da geçti gitti. Ama, yasayla ya da buyrukla değil, yalnız üç olguyla: 1950 yılında Sovyetler Birliği, tarihinde en yüksek üretim düzeyine ulaştığı gibi üretilen mallar da daha boldu. Sovyetler Birliği, atom bombasını da buldu; böylece, Amerikan tekelinin yarattığı tehdit ortadan kalkmış oldu. Ve gene 1950'de Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu ve hemen Sovyetlerle ittifak yaptı. Soğuk savaşın ürettiği hasta ve aşırı milliyetçilik, politika alanına yepyeni bir yüzle çıkan bu köklü ulusla yapılan ittifak ve kurulan yakın dostluk karşısında daha fazla yaşayamazdı.

Doğu Avrupa ulusları için hemen savaşı izleyen yıllarda açıklanan ve ardından, soğuk savaşın milliyetçiliği altına gömülen, her ulusun sosyalizme giden kendi yolunu bulması doktrini, bu kez kalıcı olmak üzere tekrar ortaya çıktı. Stalin'in, Roosevelt ve Churchill ile yaptığı ittifaklarla kurtulmayı umduğu otuz yıllık "kapitalist kuşatma" karabasanı, üretimdeki yükselme ve atom bombasının bulunmasıyla, Pekin ittifakıyla birlikte sona erdi. Çevredeki Amerikan üsleri hâlâ Sovyet topraklarını tehdit ediyordu ama uzaktaydılar ve Sovyetleri "kendi içine kapatacak" güçte değildiler. Güçlenen Sovyet ekonomisi ile, atom ve hidrojen bombalarındaki gelişmeler, Doğu ile Batı arasındaki askerî çıkmazda, ticaret ve ekonomik yardımın artık kesin sonuçlu silahlar haline geldiğini gösteriyordu.

1950'deki bir başka olay bu gelişmeyi hızlandırdı. Washington, Birleşmiş Milletleri, bütün Asya'nın, Yeni Çin'e bir müdahale teşebbüsü olarak gördüğü Kore savaşına sürükledi. Bu savaştan itibaren Amerika'nın dünya

liderliği, önce Asya'da, sonra da Avrupa'da gerilemeye başladı. Sovyet insanı en sonunda yalnız bolluğa değil barışa da kavuştuğunu anlıyordu. Yalnız Washington ve Londra ile ittifaka değil, dünyadaki eski sömürge ve yeni bağımsızlığına kavuşan halklar arasında barışa ve bolluğa duyulan büyük isteğe dayalı uzun süreli bir barış olabilirdi bu.

İşte bu yönde çarklar dönmeye başladı. 1927'de dünya devrimini teşvik etmekten vazgeçen ve kendisini, düşman bir çevirme içinde sosyalizmi kurma çabasında yalıtan bir ulus, şimdi gene dünya çapında bir savaşıma girmişti. Ama bu, dünya devrimi için değil, dünya barışı için girişilen bir savaştı. Ne var ki bu, emperyalist ülkelerin Dulles'larının ilan ettikleri gibi "kuvvet kullanma yoluyla" elde edilen bir sözde barış değil, dünya halklarının, hükümetler aracılığı ile, hükümetlerin başlarında bulunan kimseler üzerinde yaratacakları aktif baskı sonucu elde edilecek bir barıştı. Artık, Sovyetler Birliği ünlü "Barış Saldırıları" ile tanınır olmuştu. **New York Times** 28 Aralık 1952'de, "Kremlin'in barış saldırıları, Batı için çözümlenmesi güç sorunlar yaratıyor," diyordu. 1952 yılında Stalin, Amerikan borsasını üç kez, "barış içinde bir arada yaşamak mümkündür," diye ayak direyerek sarstı. Sovyetler Birliği, aynı zamanda, atom bombasının yasaklanmasını isteyen barış başvurularının da kaynağı oldu. Devlet olarak Sovyetler Birliği bunu diplomatik kanallarla elde etmeye çalışıyordu. Uluslararası ilişkilere yeniden karışan Sovyet yurttaşları, Stockholm Barış Dilekçeleri, Beş Büyük Güç Barış Sözleşmeleri ve Barış Partizanları yoluyla bunun için savaşıyorlardı. Bu dilekçeler için, dünya yetişkin nüfusunun neredeyse yarısının imzalarını almışlardı.

Stalin'in son yıllarında bu politika, yalnız diplomasi ve propaganda ile değil, Sovyetler Birliği'nin gittikçe bü-

yüyen ekonomik gücü ile de destekleniyordu. 1952 Nisanında, Amerika'nın baskısıyla yürütülen, Sovyet bloku ile ticaret yapma ablukasına karşın, ideolojiler bir yana bırakılarak, dünya ölçüsünde ticaret yapmak üzere Moskova'da bir Dünya Ekonomi Konferansı toplandı. Konferansa katılan 400'ü aşkın delegeden yalnız bir tanesi, oy birliği ile kabul edilen, ideolojik ayrılıkların bir yana bırakılması kuralını bozdu. Bu, "Serbest girişim en iyisidir!" diye ilan edilmesinde direnen San Francisco delegesiydi. Öyle görünüyor ki, Ruslar, buna yalnızca gülüp geçmişlerdi: çünkü buna dayanabilecek hale gelmişlerdi. Howard K. Smith'in o yıl dikkatleri çektiği gibi, "Moskova'da hayat standardı, inanılmayacak kadar yükselmişti."

Sovyet delegeleri amaçlarına, bir işadamı yumuşaklığı ile yaklaşıyorlardı. **Associated Press** şöyle yazıyordu: "Rus Ticaret Odası Başkanı Bay Nesterov, öteki ulusların ekonomilerindeki zayıf noktaları buluyor ve bu konularda Sovyetler Birliği ile ticareti çözüm olarak sunuyordu." 15 Nisan tarihli **Wall Street Journal,** "Pazarlarda biriken İngiliz ve Japon mallarını satın almayı teklif ediyorlar," diyordu. "Buna karşılık, Batı Asya ile Avrupa'nın büyük gereksinmesi olan hububat, kereste ve hammadde verecekler. Hindistan'a inşaat demiri ile çelik teklif ettiler. ... Döviz olarak ödemeyi kabul ettiler. Ama trampa da yapabilirlerdi. ... Bütün bunlar çok cazip tekliflerdi."

20 Nisan günlü **New York Times,** "Batıyı en duyarlı noktasından vurdular," diyordu. "Çünkü, pazar bulunamaması nedeniyle işsizlik Avrupa'da çok arttı."

Bir başka deyişle Sovyetler Birliği, kapitalist dünyanın bir süre daha ayakta kalmasına yardım eder gibiydi. Ama niçin? Gerilimi azaltmak ve, dünya halklarına, ekonomik sistemler arasında rahatça bir karar vermek üzere dünyayı bir süre sallanmaktan alakoymak için. Ruslar,

en sonunda, beklemeye dayanabilir hale gelmişlerdi.

Stalin'in son çalışması, 1952 Ekiminde Ondokuzuncu Parti Kongresi için yazdığı elli sayfalık rapordu. Bir önceki, 1939 Kongresi ile aradan on üç yıl geçmişti. Bu arada, Sovyetler Birliği neredeyse bütünüyle yıkılmış ve yeniden yapılmıştı. Harrison Salisbury, **New York Times'**da, "Kongre, Sovyet blokunun, geleceğin getirebileceği her türlü sınavı karşılamaya ve buna dayanmaya hazır olduğu güvenci içinde yüksek bir moral ile toplandı." diye yazıyordu. Kilit adam olarak Malenkov, Stalin'in yerini almıştı. Sovyet halkı, bunu, Stalin'in, Georgi Malenkov'u yerine geçecek adam olarak seçtiğinin işareti olarak gördü.

Stalin, "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Ekonomik Sorunları" üzerine bir rapor yayımladı. Bu, o günkü dünya durumu ile olası gelişmeler konusunda bir tez niteliğindeydi. Raporda, İkinci Dünya Savaşının ekonomik sonucu, "birleşmiş dünya piyasasının çöküşü" ve bunun yerine, "iki paralel ve birbirine zıt piyasanın" geçişi olduğunu belirtiyordu. Sovyet bloku, Batı ablukasının zoru ile ekonomisini güçlendirmiş, boşluklarını doldurmuş ve şimdi "kendi başına bir dünya piyasası" olmuştu. Kapitalist dünya piyasası, Sovyetler ile ticaret yapmayı reddetmekle daralmıştı ve daha da daralacaktı. Bu da, kapitalist dünyadaki uzlaşmaz çelişkileri artıracaktı. "Sovyetler Birliği," diyordu, "kapitalistlere saldırmayacaklar ve onlar bunu çok iyi biliyorlar." Bunu daha önce söylemişti ama, ilk kez, kapitalist ulusların, "kapitalizmin mahvolacağı inancı ile, Sovyetler Birliği'ne saldırmaktan çekinecekleri," görüşünü öne sürüyordu.Bu nedenle, savaşın daha çok, kapitalistler ile Sovyet bloku arasında değil, kapitalist uluslar arasında olabileceği sonucunu çıkartıyordu.

Bu tahmin, McCharthy'cilik ile soğuk savaşın Was-

hington'da en hızlı günlerini yaşadığı bir zamanda yapıldığı için pek çok kimseye hayali gibi geldi. Ama Stalin, en sonunda Cenevre Zirve Konferansının yapılmasına yol açan, askerî çözümlerin çıkınaza girdiğinin belirtilerini görmüştü. Ve, Asya'da doğal bir blokun oluşması ile, Çin'in bunun üzerindeki etkisi, yakında yapılacak olan Bandung Konferansını ona sezdirmişti.

Lenin'in vasiyeti, arkadaşları için, çeşitli parti liderlerinin tutum ve davranışlarının bir çözümlemesi idi. Stalin'inki ise, dünya ulusları arasındaki eğilimlerin bir çözümlemesi oldu.

İşte ülkesinin, onun önderliğinde otuz yılda aldığı yol buydu.

ON

STALİN VE SONRASI

"Liderler gelirler ve giderler, ama halk kalır. Ölümsüz olan yalnız halktır."

Bunlar, 1937 Ekiminde, Stalin'in, maden işçilerine söylediği sözler. Ve 1953 Şubatında Stalin gitmiş, halk kalmıştı. Tarihteki yeri artık halkın elindeydi.

Moskova'da kadınlar, karda hoparlörlerin çevresinde gözleri kızarmış bekliyorlardı. Associated Press, genç bir ev kadınının şu sözlerini veriyordu:

"Stepleri o geniş ufukları olmaksızın düşünebilir misiniz?

Volga'yı susuz?

Rusya'yı Stalinsiz?"

AP muhabiri haberi otomobilinde duymuştu; gözyaşları şoförünün yanaklarından akıyordu. "Bağışlayın be-

ni," dedi. "O gerçek bir insandı. ... Moskova için verilen savaşı, cephenin hemen yanında bir kulübeden yönetmişti." Ama sonradan şu haberler de gelmişti: Doğuda bir kamptaki tutuklular, "Koca herif öldü," diye heyecanla bağırmışlardı. "Özgürlük yakındır!" Stalin, bütün Rusya'nın yaşamında yer etmişti; neredeyse otuz yıllık başarılarında temel öğe olduğu gibi, kötülüklerinde de yer etmişti.

Yeryüzündeki uluslar ve bireyler, tavırlarını belirtmek gereğini duydular. Pekin'deki gazeteler, siyah çerçeveli çıktılar. Fransa'da savunma Bakanının emriyle bayraklar yarıya indirildi. Edward Herriot, "Nazilerden kurtuluşumuza katkıda bulunan lideri," selamlarken Ulusal Meclis saygı duruşunda bulundu. Wall Street'de borsa bir milyar dolar düştü ve ancak iki günde toparlandı. Harry Truman, "Bir tanıdığın öldüğünü duyunca daima üzülürüm," diyerek tarihe portresini çıkartmış oldu.

Çoğu Amerikan yorumları daha az saygılıydı. **Los Angeles Times**'m, dini bütün yorumu, "Stalin'in cehenneme aldığı bilet onaylandı. ... Yerine geçmek için bir iç savaş çıkması en büyük dileğimizdir." biçimindeydi. Başkan Eisenhower, acımasız dilekleri dile getiriyordu. Gazete başlıklarının, "yalnız resmî" olduklarını vurguladıkları "başsağlığı dileklerinden" sonra yönetimin, "Sovyetler Birliği'ndeki yeni durumun sömürülmesi için saldırgan bir çaba içinde olduğu, Rusya içindeki çatışmalar ile uydularının parçalanmasını teşvik etmek için her türlü propaganda araçlarının —fazlasıyla— kullanılmasını," amaçladığı bildirildi.*

Kore'deki Amerikan birlikleri, bütün komünist dünyada uyulan beş dakikalık sessizliği, "büyük bir baraj ateşi açarak" kullandı.

Amerika'nın gösterdiği bu reaksiyon Batı Avrupa'yı

* **Wall Street Journal, 5 Mart 1953.**

şoke etti. Politikaları ne olursa olsun Avrupalılar, Nazilere karşı kazanılmış ortak zaferde herkesten fazla payı bulunan bir lider için büyük bir halkın tuttuğu yasaya saygılı idiler. İnsan ister istemez, Amerika'nın bu tutumunun aksine, Franklin Delano Roosevelt'in ölümünün Moskova tarafından nasıl üzüntü ile karşılanmış olduğunu anımsıyor. Haberi duyar duymaz Molotov sabahın saat ikisinde Amerikan Sefaretine giderek, Büyükelçi Walter Bedell Smith'i, açıkça belli olan üzüntüsü ile şaşırtmıştı. Otellerdeki garsonlar bile Amerikalılara üzüntülerini belli eden bir sevgiyle hizmet etmişler ve, Stalin ile birlikte kararlı bir dünya barışının kurulması için çalışan bir insan için yas tutmuşlardı. Aslında Stalin'in ölümü Amerika'ya, eski yaraları sarmak ve bunun için de anlayış ve nezaket göstermek fırsatını vermişti. Ama Washington'un tutumu yalnız kötülük diler yöndeydi.

Herkes —yas tutanlar da, anlayışsızlık gösterenler ve hatta hakaret edenler de—, Stalin'in önemli olduğunda birleşiyorlardı. **Los Angeles Times** bile, hastalığının ve ölümünün ayrıntılarını vermek için, birkaç gün üstüste beş sayfalık ilave vermek gereğini duydu. Oysa 1924'te, beş satır bile vermezdi. Bunu biliyorum, çünkü, 1924 Nisanında **Hearst's International Magazine** için, Stalin hakkında Amerika'da çıkan ilk yazıyı ben yazdım. Bu yazıda, "Stalin'in hükümette bir görevi yok," diyordum, "ama, Lenin'in yerini alacak kimse herhalde Stalin olacaktır." Bunu bana Rus komünistleri söylemişlerdi. Bu sözcükler sanki boşluğa söylenmiş gibiydi, kimse aldırmadı. Ama şimdi, yirmidokuz yıl sonra, Howard K. Smith, Avrupa'dan şöyle yazıyordu: "Stalin, bu yüzyılın ilk yarısında, dünyayı değiştirmek için, bu yüzyılda yaşamış herhangi bir kimseden daha fazlasını yapmıştır." Bu sözler onun, dünya ölçüsünde mezartaşı yazısı **olmalıdır.**

O Rusya'yı, büyük bir güç haline getirdi; dünyanın

ilk sosyalist devletini kurdu. O böylece, başta Çin olmak üzere, Asya'da yükselmekte olan milliyetçi hareketleri hızlandırdı ve Batıda, "gönenç devleti" hareketlerine biçim verdi. H. K. Smith'in dediği gibi, "Batının, işçi sınıfına karşı tutumunu temelden değiştirdi." Çünkü, Amerika'daki "New Deal" ve İngiltere'deki "Refah Devleti" ile ilgili hükümet planlamaları, hep, 1929 dünya ekonomik bunalımının bir devrime varmasını önlemek için, Rusya'nın Beş Yıllık Planı ile rekabet etmek üzere doğdu.

Böylece bütün ülkelerde, ister ondan yana, ister ona karşı olsunlar, Stalin tarih yarattı.

Sonraki yıllarda, Stalin'in ölümüne yas tuttukları günlere bakarken Sovyet halkı, bu üzüntülerinin, Rusya'nın bir dönemin sonunun geldiği duygusuyla birlikte yaşadıklarını ve pek çok şeyin farklı olacağı yeni bir zamanın başladığını hissettiklerini anımsadılar. Özellikle yaşam, "ihtiyar"ın zamanından daha özgür olacaktı. Bunu böyle hatırlasalar da veya o günkü düşüncelerini geriye doğru yansıtsalar da, bu doğruydu. Bir çağ böylece kapanmıştı, Stalin ile birlikte geçip gitmişti. İnsanların yaşamı, görevlerini yerine getirmiş bireylerin ölümleri ile daima ileri doğru hareket etmiştir. Musa, vadedilen ülkeyi görmüştü ama girmesine izin verilmemişti. Stalin geleceği tahmin etmişti ama bunu yönetmesi mümkün olmamıştı. Sırtında ağır bir tarih yükü vardı.

Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Ekonomik Sorunları üzerine olan son yapıtını okuyan herkesin, Stalin'in o günlerdeki zekâsından kuşku duyabileceklerini sanmıyorum. Çözümlemelerinin ayrıntılarına itiraz edilebilir ama bu yapıt, dünyayı berrak ve bir bütün olarak görebilen bir insanın tahminleridir. Tek bir ülkede sosyalizmi kurduğu yılların sona erdiğini görmüştür. Şimdi sosyalizm, yeryüzündeki insanların üçte birini kapsar hale gelmiştir, ve bu durum bütün soruları ve bütün yanıtları de-

ğiştirmiştir.

Zekâsı bunu kavramıştır ama ya bunun dışında kalan şeyler? Herkeste görülen "yaşlılığın katılığı" onun üzerine de çökmüştür. Farklı bir geleceği o keskin bakışları ile görmüş, ama içgüdüleri ile alışkanlıkları, **yalıtılma** ve **kuşkunun** ilk savunma gibi işlediği "kapitalist kuşatma" döneminde kalmıştır. Bu alışkanlıklar zamanla katılaşmış; yaş ve iktidar ile, daha kuşkulu ve despot hale gelmiş, sözlerine yapılan en küçük itirazın, karşı-devrim olduğuna daha çok inanmıştır. Bazı insanlar bunu "paranoya" olarak görebilirler ama ben bu terimin doğru olduğu kanısında değilim. Bana göre, "iktidar yozlaştırıyor, ve zamanımızda —ya da herhangi bir çağda— hiç kimse, böylesine bir iktidarı, bu kadar uzun süre elinde tutmamıştır." Gitme zamanı gelmişti, oysa beyni hâlâ keskin ve sertti; ulusu ileri doğru hareketine devam ediyordu; artık esnekliğini yitirmiş bir kişilik üzerine, yeni bir çağın ağırlıklar yükleyeceği sınav zamanı gelip çatmıştı. Görünen işaretler uğursuzdu: doktorların o akıl almaz "tertibi" ve anlaşıldığına göre onun bu tertibe inanması, 1937 çılgınlığına dönüş gibiydi.

İşte bunun için, liderlerine yas tutarken bile Sovyet halkı, onu atlayıp geçerek yeni bir çağa girecekleri zamanın artık geldiğini biliyorlardı.

*

Stalin'in ölümü üzerinden bir ay geçmemişti ki, dünyanın Moskova'dan görmeye alışık oldukları "barış saldırıları", ensonu bir Amerikan gazetesinin "yıldırım saldırısı" adını verdiği ölçüde arttı. Bunlar, hem Moskova'nın hem de Pekin'in, Batı ile ayrıldıkları noktaları uyumlu hale getirmek üzere, toptan bir çıkışı halini almıştı. 22 Martta Moskova radyosu birkaç kez yineledi: "Bütün önemli konular ... barışçı yollardan çözümlenebilir." 28

Martta Moskova, Sovyetler Birliği'ndeki bütün mahkûmlar için geniş bir af ilan etti. 29 Martta Pekin, Kore'deki hasta ve yaralı esirlerin, tamamen Amerikan koşullarına uyularak değiştirilmesini teklif etti. İki gün sonra Pekin, bütün savaş esirleri sorununu, Birleşmiş Milletlerin zaten kabul etmiş olduğu Hindistan Planına uygun koşullarla çözümlemeyi önerdi. Üç gün içinde gazetelerde üç uzlaşmacı başlık göründü: "Ruslar Silahsızlanmaya Razı Oldular," "Molotov Kore Ateşkesine Yardım Vadetti," ve trafik bunalımını kolaylaştırmak için "Rusya, Almanya'ya İyi Niyet Elini Uzatıyor." Bu haberleri, 4 Nisanda bir başka haber izledi: "Moskova Dokuz Doktoru Serbest Bırakıyor; Bunların Suçsuz Olduklarını İlan Ediyor."

Bu sırada artık körler, sağırlar ve budalalar bile, Moskova'da birşeyler olduğunu biliyorlardı. Şimdiye değin hangi hükümet şunu açıkça söyleyebilmiştir: "Birkaç ay önce ilan ettiğimiz itirafların tertip olduğu anlaşılmıştır!" **Newsweek**, "Rusların barış saldırısının, İkinci Dünya Savaşından beri giriştikleri en anlamlı hareket olduğu konusunda Washington'da bir duygu var." diyordu.

8 Ağustos 1953'te Moskova, Sovyetler Birliği'nin hidrojen bombasına sahip olduğunu duyurdu. Amerika'nın radyo programları, Rusların kentlerimizi nasıl yerle bir edebileceklerini her saat tasvir ettikleri bir çılgınlık nöbetine tutulmuş gibiydi. Bu "herhalde kutuplar üzerinden" olacaktı ve "yarın şafak vakti başlayabilirdi!" Pentagon önleyici savaştan söz ediyordu: "Rusya'nın, hidrojen bombası yığmasına izin veremeyiz." ve "Rusya'nın silahlanma yarışını bir yıl içinde durdurmak için hemen harekete geçmeliyiz!"

Ne var ki, Moskova, hiç bir şey olmamış gibi, tank fabrikalarını traktör fabrikalarına çevirdi, Yugoslavya ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurdu, ve tüketim maddeleri giderlerini altıncı kez azalttı. Kapitalist dünya

için bu "sürekli sakinlik", hidrojen bombasından daha korkutucu idi. Çünkü, "Rusya'nın, adam başına düşen tüketim maddeleri üretimi İtalya'yı geride bırakmış, Fransa'ya yaklaşıyordu."*

Barış, 1954 yılında, Çin'in katıldığı ve Dulles'ın engellemeye çalıştığı Cenevre'de yapılan konferansta Çin Hindi Sözleşmesinin imzalanması ile hâlâ yeni adımlar atıyordu. Ne var ki, yıl sonunda, Washington'daki Savaş Yanlısı Parti, dünyanın canını sıkan bazı başarılar kazandı. Avrupa halkının çok endişe duyduğu Almanya'nın yeniden silahlanması anlaşması, Fransız ve İtalyan parlamentolarında, Amerika'nın baskısı ile geçti. NATO, gelecekteki stratejisinin, atom silahlarına dayanacağını bildirdi. Bütün Avrupa bunda, gelecekteki bir savaşta, kim kazanırsa kazansın kendi sonunun bir felaket olacağını gördü. Ensonu, 1955 Ocağının son günleri, Amerikan Kongresinin, Başkan Eisenhower'e, Çin'e karşı istediği türden bir savaş yapabilmesi için yeşil ışık yaktığını gördü. Dünyayı yok etmenin tek bir insanın seçimine bırakılması, gezegenimizin hızla son bir savaşa yaklaştığı kuşkusunu doğurdu.

Moskova, bütün bunlara, şimdiye değin giriştiği en etkili "Barış Saldırısı" ile yanıt verdi. Doğu ile Batı arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle on yıldır sürüncemede kalan Avusturya Barış Anlaşması hızla imzalandı. Nisan ayı başında Avusturya Şansölyesi Moskova'ya davet edildi. Şansölye koltuğunun altında, Washington'un duyduğu huzursuzluğa karşın bütün büyük güçlerin, 15 Mayısta imzaladıkları ve Rusların bir yığın ödün verdikleri bir anlaşma ile döndü. Sovyetler'in tek isteği, Doğu ile Batı arasında çıkabilecek bir anlaşmazlıkta Avusturya'nın tarafsız kalmasıydı. Aynı ay içinde Moskova, bu sefer daha

* New Stateman and Nation, 15 Ağustos 1953.

önceki İngiliz-Fransız önerisine dayanan bir başka "silahsızlanma önerisinde" bulundu. Öneri başarıya ulaşamadı; Washington geri çevirmişti.

Rusya, Avusturya'da durmadı. Başbakan Bulganin ile Parti Genel Sekreteri Kruşçev, Belgrad'a gittiler ve Yugoslavya ile araları açıldığı için Tito'dan biraz da aşırı biçimde özür dilediler. Bu alışılmamış ama neşeli saygınlık kaybı ile Sovyetler Birliği, güney doğu Avrupa'da büyük stratejik yeri olan ve dostluğu gitgide gelişebilecek bir başka tarafsız ulusu kazanmış oldu. 1955 ilkyazı sonunda, Moskova'nın Doğu ile Batı arasındaki sınır kışkırtmalarına engel olabilecek tarafsız bir kuşak oluşturdukları artık anlaşıldı. Almanya içinden gelen baskılar, silahlanma ile değil, benzer tarafsızlık önlemleri ile Alman birliğinin sağlanabileceğini gösterdi.

1955 yılının aynı Nisan ve Mayıs aylarında, yirmidokuz Asya ve Afrika ülkesinin temsilcileri Endonezya'nın Bandung kentinde bir araya geldi ve karşılıklı yardımlaşma için yapılan bir programı oybirliği ile kabul ettiler. Tarihte ilk kez, 1.400.000.000 insanı —yani yaşayan insanların büyük çoğunluğu— temsil eden kimselerin sesi duyuldu. Girişimleri üzerine bu konferansın toplandığı büyük tarafsız ülkeler —Hindistan, Burma, Endonezya— bunlar arasındaydı. Feodal Arap devletleri, Afrika'nın sık ormanlarından gelen insanlar, sanayileşmiş Japonya ile, komünizme saldırmak suretiyle sürtüşmeler yaratmaya çalışan Washington bordrosuna kayıtlı irili ufaklı devletler, hepsi buradaydı. Bütün kışkırtmalara karşın serinkanlılığını koruyarak, "Ben buraya kavga etmeye değil, buradaki bütün insanların başarıya ulaşmaları için geldim," diyen Çin Başbakanı Çu En-lay da buradaydı. Hindistan Başbakanı Nehru ile onun ağır başlı devlet adamlığının, bu birbirinden çok farklı insanların şu ortak kararı almalarında yardımcı oldu: 1) Birbirleri ile ticaret

yapmak ve ekonomik yardımda bulunmak; 2) Bilgi ve öğrenci değişiminde bulunmak; 3) Birleşmiş Milletlere evrensel üyelik için çalışmak; 4) Atom ve hidrojen bombalarının, üretimine, denenmesine ya da kullanılmasına karşı çıkmak.

Sovyetler Birliği, Bandung Konferansının arkasında değildi; bu bir Asya-Afrika toplantısıydı. Ama, Sovyet Büyük Şefleri, Tito'yu ziyaretten sonra, Hindistan'a, Burma'ya ve Afganistan'a uçtular ve çok iyi karşılandılar. Kalkutta'da bunları karşılamaya gelen halk, Gandi'nin cenazesine katılan kalabalıktan daha büyüktü. Hintliler, Rusları resmiyet dışında da seviyorlardı. Boynuna takılan çiçekleri çok ağır bulan Bulganin, bunların bir kısmını ev sahiplerinin boyunlarına asınca çok sevindiler. Hele, Kruşçev, köylülerden birinin elinden orağı kapıp, kendisinin de ekin biçebileceğini gösterince bayıldılar. Bu seçkin yabancı konuklar, başlarına Gandi takkesi giyip, Avrupalılar gibi toka yapmak yerine Hint usulü ellerini birleştirerek selam verince bu sevgileri iki katma çıktı. "Daha önce bir Batılı niçin böyle yapmadı acaba? diye kendi kendilerine soruyorlardı. Buna yanıtları açıktı: Çünkü hiç bir Batılı onları kendine eşit görmüyordu ya da adet ve geleneklerini sırf nezaket yerini bulsun diye taklit ediyorlardı. Oysa Ruslar bunu doğal olarak yapıyorlardı.

Bu gezi, bir dizi ticaret anlaşmaları ve, Nehru ve Rusların imzaladıkları ortak bir bildiri ile sonuçlandı. Çin, Birleşmiş Milletler'deki haklı yerini alacak, "Formoza üzerindeki hakları" kabul edilecekti. Atom ve hidrojen bombaları "kayıtsız şartsız yasaklanacaktı." Barışa giden yol, "askerî ittifaklardan değil, ekonomik ve kültürel değişimlerden geçecekti." Bandung Bildirisini imzalamakla, insanoğlunun üçte ikisi bu görüşleri paylaşmış oluyorlardı.

Güdülen bu politikalar o denli etkili oldu ki, o ilkyazdaki İngiliz seçimlerinin başlıca konusu: "Eden bizi termonükleer savaşın dışında tutmak için yeterince çaba harcadı mı?" sorusu oldu. Eden'in seçimi kazanmasına yardım etmek için ve bir de, Eisenhower'e yağan mektuplar sonucu, Amerika, on yıldır reddettiği Dört Büyükler Zirve Toplantısını en sonunda kabul etmek zorunda kaldı. Toplantı tarihi, 1955 Temmuzu olarak kabul edildi.

Bu arada Birleşmiş Milletler, Onuncu Yıldönümü Oturumunu Haziran ayı sonunda San Francisco'da yaptı. Sıradan bir doğum günü gibi planlanan bu olay, üç yandan birden yapılan baskı sonucu bir dünya barışı gösterisi halini aldı. Dünya halklarının, bu atom çağında yaşamda kalma istekleri, Birleşmiş Milletler üzerinde etkili oldu. Birleşmiş Milletlerden daha geniş bir katılımla toplanan Bandung Konferansı, gene de amaçlarına bu örgüt yoluyla ulaşmayı seçmişti. Son olarak, Sovyetler Birliği bu oturuma, başta Molotov olmak üzere seksen kişilik bir delegasyon ile katıldı. Moskova'nın oturuma karşı gösterdiği bu yakın ilgi, Washington'un da onu ciddiye almasına yol açtı. Hem Dulles, hem de Eisenhower katıldılar. Bu üç şefin orada bulunmaları, Cenevre planlarının görüşülmesi sonucunu verdi.

Dört Büyüklerin toplantısının, Birleşmiş Milletler ile ilgisi bulunmadığı konusunda ayak direyen basın, dünyanın barışa olan umut ve dileklerinin, Birleşmiş Milletler'de yapılan konuşmalar aracılığı ile, gelecek Zirve Toplantısı çevresinde yumaklandığını gördü. Washington'un Birleşmiş Milletler'i atlama eğilimi böylece geri dönmüş oldu. Cenevre toplantısının teknik hazırlıkları Birleşmiş Milletlere havale edildi. Birleşmiş Milletlerin prestiji, kendi basarıları sonucu değil, Molotov ile Bandung ulusları kanalı ile, dünyanın bu örgüte bağladığı barış umutları yoluyla en tepe noktasına ulaştı.

En sonunda, on yılda ilk kez, Büyük Şefler, Temmuz sonunda Cenevre'de buluştular. Eisenhower ile Bulganin arasındaki dostça görüşmeler, bütün dünyaya bir umut ışığı yaydı. **Journal de Geneva**, heyecanla, "Soğuk savaş gömüldü," diyordu. Del Vayo, **The Nation**'da, "Soğuk savaşa ölümcül bir darbe," diyerek bu düşünceye katılıyordu.

Dulles, bu olup bitenleri bir gazeteciye sinsi ve kurnazca özetledi: "Eh, pek fazla birşey vermedik." Bulganin, Sovyet Kongresine tarihi bir özet verdi: "Toplantılar, uluslararası gerilimi yumuşattı ... ve Batı ile ilişkilerimizde bir dönüm noktasını işaretledi." **Colombia Broadcasting System** gerçekçiydi: "Cenevre bir şeyi çözümlemedi ... çözümleme niyetiyle de toplanmadı. ... Yalnız, anlaşmaya çaba göstereceklerini kabul ettiler. Her şeye karşın, tarihte yeni bir dönemi belirleyebilir."

Bütün bu özetler doğruydu. Hiç bir taraf, "bir şey vermemişti". Ama her iki taraf da, yıllardır ilk kez "politikayı" nazik sözcüklerle tartışmışlardı. Her iki taraf da, her iki ulusu da mahvedeceği için, politikalarının bir termonükleer savaş ile başarıya ulaşamayacağını açıkça anlamıştı. Böylece, her iki taraf da, en azından o gün için, amaçlarına ulaşmak için başka araçlar arama gereğini duymuş oldular.

Kısacası soğuk savaş büyük yara almıştı. Başlıca dayanağı, atom bombasının, Amerika'nın tekelinde olmasıydı. Bombanın Hiroşima'ya atılması ile başlamıştı. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin, ekonomik güç olarak ilerlemesi ile atom ve hidrojen bombasını bulması, Sovyetler'in müttefiki olarak yeni Çin'in doğuşu ve Asya'da tarafsız blokların oluşması, on yıl sonra soğuk savaşın ömrünü tüketti. Atom bombası politikasının bir çıkmaz yol olduğunun zirvede kabul edilmesi, soğuk savaşın elinden bu büyük silahı aldı.

Moskova, Soğuk Savaşın sona erdiğine inandığını göstermek için, artık gereği kalmadı düşüncesiyle Porkhala deniz üssünü Finlandiya'ya geri vererek, silahlı kuvvetlerinden 640.000 kişi azaltarak ve 1956 başında da 1.200.000 kişi daha azaltacağını bildirerek gösterdi. Washington, benzer hareketlerde bulunmadı ama, NATO ile SEATO'nun büyük askerî programları kendi içinden eridi. Artık her yerde, düğümlerin askerî rekabetle değil, ekonomik rekabetle çözümlenebileceği yeni dönemin sloganı haline geldi.

*

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Yirminci Kongresi, 1956 Şubatında, tarihte yeni bir dönemi değerlendirmek üzere toplandı. Kruşçev'in esas raporunda, Sovyetler Birliği'nin elde ettiği gelişmelerin etkileyici bir özeti sıralanıyordu. Sanayide verim, beş yılda % 85 yükselmişti. Stalin'in birinci Beş Yıllık Planının başladığı 1928 yılından beri yirmi kat artmıştı. Tarım yeterli değildi; ne var ki, bu alandaki eksiklikler, Kazakistan ve Sibirya'da bakir toprağın tarıma açılması için yurtseverlere yapılan çağrı ile karşılanmıştı. Ortak servetin geliştirilmesi için gönüllülere yapılan bu çağrı, Lenin'in günlerinden kalmaydı ve hâlâ etkiliydi.

Gazeteciler, Kruşçev'in, komünizmden, "tarihin kabul edilmiş bir yasası" gibi sözettiğini farkettiler. Sovyet liderleri, kapitalizmi yıkmak ile ilgilenmiyorlardı; onlar için bu sistem zaten tükenmekte idi. Onlar, sosyalizmin yumuşak bir biçimde işlemesiyle ilgiliydiler; yaşam düzeyini hızla yükseltmek ve barışı güvence altına alabilecek dünya çapındaki bağları geliştirmek başlıca amaçlarıydı. Önlerindeki Beş Yıllık Plan, gerçek ücretlerin % 30 yükseltilmesini, çalışma saatlerinin günde yedi saate ya da haftada kırk saate indirilmesini, yalnız ilkokullarda

değil, orta öğretim ile üniversitelerde ücretsiz öğrenimi içeriyordu. Hükümet her şeyin merkezden yönetilmesinden uzaklaşabilecekti. Azerbeycan'da, büyük petrol sanayiinin yüzde-sekseni, merkezi hükümet yerine yerel Azerbeycan yönetimince sahiplenilmişti. Hepsinden önemlisi, siyasi polisin yetkilerinin kısılması ve medenî hakların sürekli genişletilmesiydi.

Dünya için en anlamlı ve önemli olanı da, yeni dünya durumunun değerlendirilmesi idi. Tek bir ülkede sosyalizmin kurulması döneminin sona erdiği ve bunun yerini, dünyanın üçte birini kapsayan, bir dünya sosyalist devletleri sisteminin aldığı ilan ediliyordu. Bu sosyalist sistemin, tarafsız blokla dostluğu sayesinde, yeryüzündeki halkların dünya barışını gerçekleştirebilecek güçteki üçte-birlik çoğunluğunu da içine alan bir "Barış Bölgesi" kurulabilirdi. Şu halde "artık savaş kaçınılmaz" değildi. Marksizmin ana ilkelerinden, kapitalizmin kaçınılmaz olarak savaşı ürettiği savından vazgeçilmiyordu. Bu sav, kapitalist olmayan dünyanın, gücünü akıllıca ve esnek bir biçimde kullandığı takdirde savaşa engel olabilecek güçte olduğu inancı ile biraz değiştirilmiş oluyordu.

Ayrıca, kapitalizmden sosyalizme geçişin, mutlaka Rusya'nın izlemiş olduğu yolu izlemesi gerekmediği de vurgulanıyordu. Her ulus, bu konuda kendi yolunu bulacak ve belki de parlamenter yoldan sosyalizme geçebilecekti. Sosyalizmin, işçi sınıfının silahlı ayaklanması ile gerçekleşebileceği tezi yadsınmıyordu ama, bu, geride kalmıştı. Sosyalizmin dünya çapında kazandığı büyük güç nedeniyle yeni yollar olanaklı hale gelmişti. Bu tez yalnızca geçmiş olan bir şeyi dile getiriyordu. Yeni sosyalist devletlerden hiçbiri Rusya'nın izlediği yolu izlememişti. Doğu Avrupa'da sosyalizm koalisyon hükümetleri ile gelmişti. Çin'de de, komünistler, Çang Kay-şek ile bir koalisyon kurmuşlar ve o kendilerine karşı sivil sa-

vaş açarak bu koalisyonu bozunca, "ulusal kapitalistleri" bile içine alan Çang Kay-şek düşmanı güçlerle yeni bir koalisyon oluşturmuşlardı.

Bu değişikliklerin kabul edilmesi, aynı zamanda, Stalin Döneminin sona erdiği gerçeğini de dile getiriyor ve artık mutlak bir doğru olarak zorlanması olanaksız hale gelen stalinizm, geçmiş dönemin bir stratejisi oluyordu. Şimdi, yeni stratejiler ve yeni yollar bulma zamanıydı. Bunlarla birlikte, geçmiş dönemin, Kongredeki pek çok konuşmacının katıldığı bir analiz ve eleştirisi yapıldı.

Bu eleştirilerin çoğu ölçülü ve yararlıydı. Uygulanan dış politika çok katı ve yalıtıcı idi. Yugoslavya ile ilişkilerin kesilmesi bir yanılgıydı. Tarafsız ulusların rolleri iyi değerlendirilmemişti. Kimi konuşmacılar savaşın yönetilişini eleştirdiler. En ince ve anlamlı eleştiri, binlerce suçsuz insanı mahkûm eden ve "Sovyet demokratik hakları" ayaklar altına alan siyasi polisin keyfi gücüyle ilgili olanıydı. Bu noktada kötülükler, "kişinin putlaştırılmasma," yani, özellikle son yıllarda, ülkenin denetimsiz yönetilmesine ve tek bir insanın bütün kararları almasına izin veren, Stalin'in tanrılaştırılmasına yüklendi.

Buraya kadar yapılmış bulunan eleştiriler, şaşırtıcı olsa da sansasyonel değildi. Ne var ki, Kongrenin sonunda Kruşçev, yalnız delegelere, zapta geçmeyen bir konuşma yaptı. Bu konuşma basına verilmedi; Kruşçev böyle istemişti. Bunun duygusal bir patlama olduğu besbelliydi. Belki de son üç yıldan beri gözden geçirilen ve adil olmayan binlerce kararın sıcağı sıcağına okunmasından ileri gelen bir patlamaydı. Yıllarca sonra, Amerikan Dışişleri Bakanlığı, bu zapta geçmeyen konuşmanın, doğru olduğunu iddia etti —ve belki de doğru olan— bir kısmını yayımladı. Sovyet Hükümeti bu konuşmayı resmen ne doğruladı, ne de yalanladı. Anlaşıldığına göre bu yayın, yalanlanamayacak kadar doğru bölümleri içeriyordu ama,

resmî bir demeç olarak yayınlanacak derecede dengeli değildi.

Bu kitapta, ben, Kruşçev'in bu zapta geçmeyen konuşmasını, yapılan büyük kötülüklerin açığa vurulması olarak kullandım ve çeşitli kısımlarını ilgili yerlerde gözden geçirdim. Bunu en son otorite olarak görmedim; çünkü, bütün kanıtlar toplanmadığı gibi, koşullara ve zamana uygunluğu da tamamen değerlendirilmiş değildir. Kruşçev'in kendisine atfetmiş bulunduğu bütün bu aşırı uygulamalardan Stalin'in haberi olup olmadığı bile açık olarak belli değildir. Amerikan Dışişleri Bakanlığının, salt Sovyetler Birliği'ni gözden düşürmek için bunu yayımladığı da düşünülebilir ki, bu büyük ölçüde de başarılı olmuştur. Ben, bunu, Sovyetler Birliği'nin son sözü olarak kabul etmiyorum, çünkü ne Sovyet Hükümeti ve ne de Kruşçev bunu bu biçimde yayımlamadı.

Bugün hiç bir ses, Stalin dönemi konusunda son söz olarak kabul edilemez. Stalin, ancak tarih tarafından yargılanabilecek kimselerdendir; yaptığı işlerin asıl niteliği, gözden uzaklaştığı ölçüde aydınlık hale gelmektedir. Biz en azından şunu biliyoruz: 1928 yılında o, tek bir ülkede, düşman bir dünya ile çevrilmiş geri bir köylü ülkesinde sosyalizmi kurmaya başlamıştır. O işe başladığında Rusya, köylüydü, cahildi; bitirdiğinde ise, dünyanın ikinci büyük sanayi gücüydü. Ülkeyi iki kez kurdu: Hitler istilasından önce ve bir de savaşın yıkıntıları üzerine. Bu sonsuza dek onun hanesinde kayıtlı kalacak; bu işin mühendisliğini o yaptı.

Bunu yaparken acımasızdı, çünkü o acımasız bir ülkede doğmuş ve çocukluğundan beri acımasızlıklara dayanmıştı. Kurarken kuşkuluydu, çünkü, beş kez sürgüne gönderilmiş ve çoğu kez ihanete uğramıştı. Siyasi polisin suçsuz kimselere karşı çok sert hareketlerine gözyummuştur ve hatta buna yetki vermiştir, ama bugüne değin,

bunları bilinçli olarak tertiplediğine dair bir kanıt gösterilmemiştir. Bu şiddet hareketleri daha çok, Stalin'in kuşkuya olan eğilimi ile, Merkez Komitesinin onun her dediğini onaylaması eğilimini de içine alan karmaşık nedenlerden ileri gelmiştir. Bireylere karşı işlenmiş bu suçlara karşın, Stalin'in "halkın", bir ulusun en değerli ögeleri olduğu konusundaki sözlerinde hiç de ikiyüzlülük bulunmadığına dair kanıtlar pek çoktur. Onun günleri, işçilerin, köylülerin, mühendislerin geçerli düşlerin önündeki engelleri birer birer kaldırmakla geçmiştir. Onun gösterdiği özen sayesinde bütün bu insanlar çaresizlikten ve karanlıktan kurtulmuşlar; çiftçilikte, sanayide, havacılıkta birer lider haline gelmişlerdir.

Savaş uzadıkça, yaşı ilerleyip gücü arttıkça, dünyanın geleceği için verilen savaşımın gerilimi arttıkça, Stalin'in diktatörlüğünün arttığı ve kendisinden başka kimseye güvenmediği söylenir. Geçmişteki bütün kötülüklerden suçlu tutulan "kişiye tapma", tapılandan çok tapan için bir kusurdur.

Stalin'e karşı söylenebilecek her şey söylendiği zaman, 1928 yılından başlayarak Sovyetler Birliği'ni zorladığı o müthiş ileri hamle olmaksızın acaba o ülkede sosyalist bir devlet kurulabilir miydi diye düşünürüm. Geriye doğru bakınca insan, öteki liderlerin —Trotski, Zinovyev, Kamanev ve Buharin'in— ülkeyi nasıl yıkıma doğru götürdüklerini görebiliyor. Bence bunların hiç birinde, Stalin'de bulunan, halkın gereksinmeleri konusundaki derin görüş ya da gerekli cesaret ve irade yoktu.

Yıllar boyunca, Rusya içinde ve dışında pek çok gerçek bilgi sahibi marksist, bunun olanak-dışı olduğunu söylediler. Otuzların başında Rusların kendileri bana şöyle diyorlardı: "İlk sosyalizmin bizim karanlık ülkemizde kurulması dünya için çok kötü oldu. Eğer siz Amerikalılar ya da hatta şu çalışkan Almanlar bunu yapsaydı,

doğru dürüst bir iş olurdu. Ama bizler, karanlıktaki insanlar, hangi sosyalizmi kuracağız?"

Stalin diyordu ki: "Kurunuz ya da on yıl içinde yabancı istilacılar tarafından ezilirsiniz!"

Kurdular ve yabancı istila geldiği zaman dayandılar. Böylece Stalin haklı çıktı; ama bundan kuşku duyanlar da kısmen haklıydılar. Çünkü böyle kurulan sosyalizm, hiç bir zaman insanların hayal ettiği sosyalizm olmadı; özgürlüğün, bolluğun sosyalizmi. Bu sosyalizm pek çok kusurla beneklendi. Bu kusurların ne kadarı Stalin'in kişiliğinden, ne kadarı Rusya'nın karanlık geçmişinden, ne kadarı Nazi Beşinci Kolundan ve kırk yıllık savaş tehdidinden doğdu, bütün bunlar gelecekte tarihçiler için ana tema olacaklar ve hepsi de bu suçu bölüştürmede farklı davranacaklardır.

Birleşecekleri tek nokta, yapılan büyük işlerdeki bireysel paylar düşünüldüğünde, Lenin'in Rus Devrimini gerçekleştirdiği, Stalin'in ise dünyanın ilk sosyalist ülkesini kurduğu olacaktır. Yapılan hatalar şimdi düzeltilebilir.

*

Sovyetler Birliği'nin hatalarının düzeltilmesi kendi başına ciddi bir sorun değildir; bu, uyandırılmış bir halk ile, aklı başında ve kendini adamış görevlilerce yapılabilir. Bunun için anayasal çerçeve hazırdır; yaratılan ulusal servet ve irade de. Stalin'in Doğu Avrupa'da, Sovyet Blokunda bıraktığı hatalar daha ciddidir. Yakın zamanda, "Polonya'da İsyan" ve "Macaristan'da İç Savaş" gibi konular gazete başlıklarına çıkınca, Batılı uzmanlarımız, hemen bunda "Moskova otoritesinin sona erdiğini" gördüler.. Varşova ve Budapeşte hükümetleri, Sovyetler Birliği ile olan dostluklarının "bozulamaz" olduğunu, istedikleri tek şeyin "bağımsızlık" ve "eşitlik" olduğunu söy-

lediler. Bu sözcükler nedir? Bunun için çok beklediler. Zaman geçiyor.

Bugünün dünyasında hangi ulus "bağımsız"? 200 milyon nüfusu ile dünyanın altıda-birini elinde tutan bir Sovyetler Birliği ile, karşılıklı tartışmada, Polonya büyüklüğünde bir ulusun ne gibi bir "eşitliği" olabilir? Önce bu terimler tanımlanmalı. Tarihte bunlar tekrar tekrar tanımlandı, ama yeni koşullar altında bunların daima yeniden tanımlanması gerekir. Şimdi bunların **sosyalist** bir anlamda tanımlanmaları şarttır. Bu hemen yapılmadıkça bütün "dostluk" protestoları boşlukta kalır. Uluslararasında dostluklar değişir, ittifaklar bozulur. Geçmiş on yıla göz atanlar bundan kuşku duyabilirler mi?

Bu, 1945'ten beri ve özellikle 1950'den beri bekleyen bir iş ama, Stalin'in öldüğü 1953'ten beri iyice acil hale gelen bir iş. Stalin bunu çözümlemedi; "tek ülkede sosyalizm" kanalına iyice yerleşmiş düşünce biçimi ile, insanlığın üçte birini kapsayan bir sosyalizmi kavraması güçtü. Kruşçev de bunu çözümlemedi, hatta daha da beter hale getirdi. Tito'dan özür dilemeleri, Stalin'e saldırıları, Doğu Avrupa'daki bütün ayrılıkçı eğilimleri körükledi. Bu eğilimler güçlüdür ama, sosyalist devletler birliği eğilimi de kuvvetlidir. Bunun, çeşitlilik içinde bir birlik oluşturması ve biçimleri henüz saptanmadı.

Bunu bir öykü ile anlatmak isterim. On yıl önce Moskova'da bir Çek ile tanıştım. Sovyetler Birliği ile ekonomik sözleşme yapmaya gelmişti. Kendisine, Moskova'nın, Doğu Avrupa ülkelerini sömürdüğü konusunda Amerika'nın iddialarının doğruluk derecesini sordum. Beni şöyle yanıtladı: "Sovyet Sanayiinin önde gelenleri ile iş yaparken onlar kendi fiyatları, biz kendi fiyatlarımız konusunda ayak diriyoruz. Sıkı pazarlık yapıyorlar, ama çok sıkıştırırlarsa, Gottwald konuyu "politik çözüm bulması" için Stalin'e götürüyor ve bu koşulların bizi mahvedece-

ğini söylüyor. ... Ve Stalin bize yardım ediyor."

Stalin'in Gottwald'e verdiği bu ödün bir ekonomik planlamanın yerine geçebilir mi? Sovyetler Birliği'nde, devlet demiryolları ile kömür madenleri, kömür fiyatları konusunda anlaşmayabilirler. Ama bunu çözümleyebilecek kuruluşlar var: Devlet Planlama Kurulu, Yüksek Sovyet, Komünist Partisi. Peki, Sovyet Bloku için hangi Planlama Kurulu var? Hangi yüksek Sovyet? Komünform dağıldığına göre hangi Komünist Enternasyonal? "Bağımsız" bir Polonya ile "eşit" bir Sovyetler Birliği arasında karşılıklı paktlar yeterli midir? Varşova Paktı bunun için gerekli kolaylığı sağlayabiliyor mu?

Polonyalıların özgürlük gereksinmeleri ile, yardımcı olabilecek güçte bir sosyalist blokla birlik kurması için eşit koşulları saptayacak ideolojik temel ve pratik biçimleri kim bulacak? Bunu bir erkek mi, bir kadın mı, yoksa bir komite mi yapacak? Ruslar mı, Polonyalılar mı, yoksa Çekler mi yapacak? Sanırım bunu Ruslar yapmayacak. Çünkü onların, kendi ülkelerinde devam etmeleri gerekli büyük işleri zaten var; kökleri ta "Stalin Dönemine" kadar uzanan büyük işler. Bu bir Çinli de olabilir. Liu Şao-çi, ulusallık ve enternasyonalizm teorisi konusunda çok iyi bir iş yaptı. Bir İtalyan da olabilir. Örneğin Togliatti, sosyalizme giden bağımsız yolların sorunları konusunda ve yeni bir çağın yeni koşullarını karşılayacak, yeni yapılar ve yeni politik biçimler üzerine, belki de en yeni ve en yaratıcı düşünceleri öne sürmüştür. Ben aynı zamanda bunun bir Çek olabileceğini de düşünüyorum. Özgürlük sevgisi ile, bir arada ve birlikte yaşama duygusunu koruyarak, Avrupa'nın bu yol kavşağında bütün büyük güçlerin saldırılarına tahammül eden bir ülke mutlaka sosyalizmin yeni sorunlarının çözümüne olumlu katkıda bulunabilir diyorum.

Devletler arası yeni sosyalist ilişkilerin biçimlerini

bulmaya katkısı olan, ister Rus, ister Çin, ister Çek, kim olursa olsun, tarihte Stalin'in yerine geçen kimse ve yeni bir çağın mimarı olacaktır. Bunun da ötesinde, yalnız, sosyalist birlik içersinde çeşitlilik çerçevesini saptamakla kalmayacak, bir gün mutlaka kurulacak olan dünya hükümetinin temelini de atmış olacaktır.

ONUR YAYINLARI
Kurucusu : İLHAN ERDOST
İlhanilhan Kitabevi, Bayındır Sokak 23/6
Yenişehir — ANKARA

STALİN DÖNEMİ

"Sanırım geriye baktıklarında insanlar, o yıllara, "Stalin Dönemi" diyecekler. Dünyanın ilk sosyalist devletini on milyonlarca insan kurdu, ama bu devletin mimarı oydu. Köylü ülkesi Rusya'nın bunu yapabileceğini söyleyen ilk ses onun sesiydi. O zamandan beri, onun damgası her şeydeydi; bütün kazançlarında, bütün kötülüklerinde."

Bir bütün olarak bir dönemin yadsınması ile gene bir bütün olarak bir döneme tümüyle sahip çıkılması, bugün Sovyetler Birliği'nde aşılmış görünüyor. Ulusların, hele çok uluslu sosyalist bir birliğin yaşamında, dün, sorunlara bu iki yönüyle birlikte eğilmek belki zorluklarını ve sıkıntılarını içerisinde taşıyordu; bugün ise, bu zorlukları ve sıkıntıları aşmadan, temeldeki zorlukların ve sıkıntıların üstesinden gelebilmek de güçlüklerle çevrili olmalı.

Anna Strong'un kitabı, böyle bir gereksinmeyi karşılamaya çalışıyor. Strong, faşizmin/nazizmin yenilgisine dek uzanan İkinci Dünya Savaşının karmaşık sorunlarını da içeren Stalin dönemini, tek ülkede sosyalizmin kurulması süreci içerisinde, toplumsal, ekonomik ve teknolojik yeni yapılanma ile bürokratik merkeziyetçiliğin oluşması gibi farklı/karşıt iki yönünü, uzun yılların tanıklığıyla zenginleştirdiği örneklemelerle açıklıyor. Olumlu yapılanmalarda olduğu gibi, olumsuz oluşumlarda da, hiç bir şeyin tek başına "kişi" ile ve salt onun iradesiyle açıklanamayacağı, yazarın temellendirdiği bir görüş.

Stalin Dönemi, bu dönemi, iki yönüyle de öğrenmemize, bilmemize olanak sağlayacak zengin materyaller sunuyor.